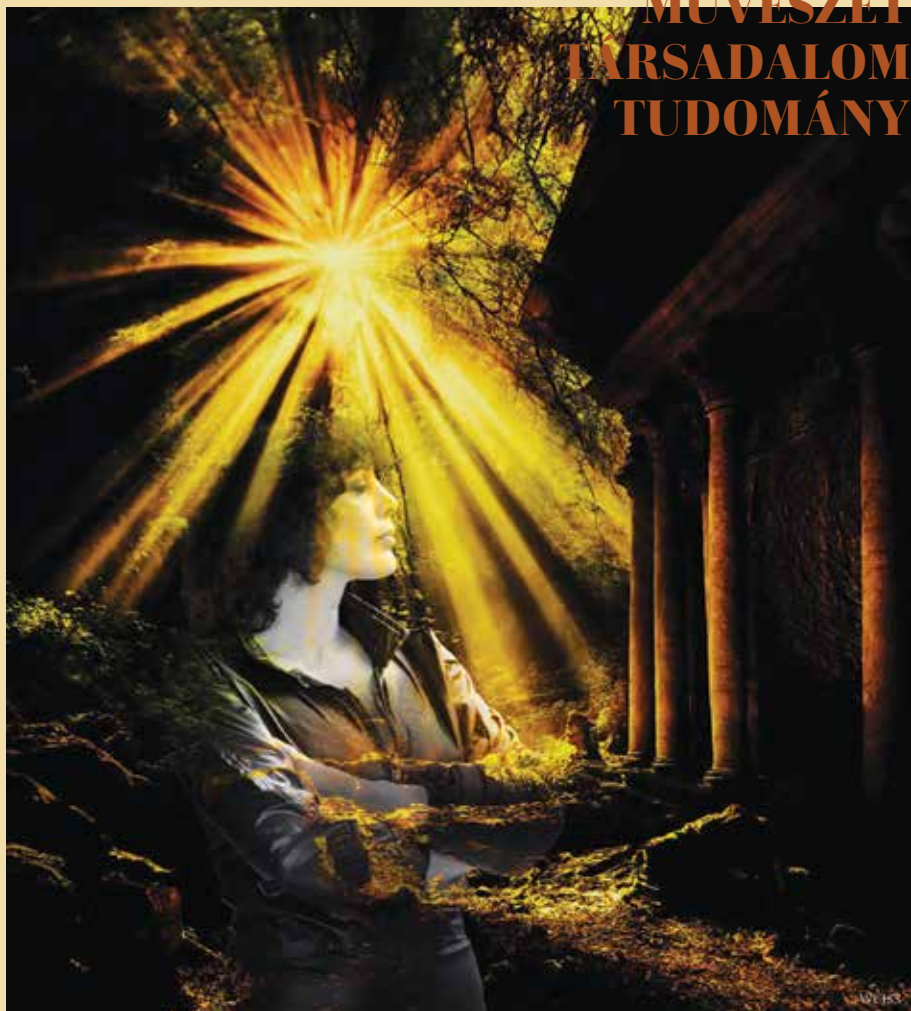

VÁRAD

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
TUDOMÁNY

20259

VÁRAD

2025/9.

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI,
TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

Nagyvárad, 2025. szeptember • XXIV. évfolyam 9. (246.) szám

Kiadja

a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár

Intézményfenntartó:

Bihar Megye Tanácsa

Szerkesztőség és kiadó:

Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó

Telefon: 0259/431-257; 0771/269-647

Postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C

E-mail: varadszerkesztoseg@gmail.com; bibliobihor@yahoo.com

Internet: www.varad.ro; www.bibliobihor.ro

Szerkesztőség:

Dénes László (főmunkatárs)

Fried Noémi Lujza

Tóth Hajnal

Tördelőszerkesztő:

Darabont Éva

Készült

a nagyváradai Book Expert nyomdában

ISSN 1583-0616

Tartalom

BAJOR ANDOR <i>Marasztaló</i>	3	TÓTH HAJNAL <i>A jó képek az égbe szállnak</i>	42
JEZSÓ ÁKOS <i>A szélmalom körbeforgó lapátkerekei</i>	5	DOMONKOS LÁSZLÓ <i>A rabtartó Felvidék</i>	45
ESZTERÓ ISTVÁN <i>Versek</i>	7	ANISZI KÁLMÁN <i>Habcsók, jutalomajándék</i>	49
ZOLTAY LÍVIA <i>Véletlen (?)</i>	11	VÉGH BALÁZS BÉLA <i>Az álom műtőasztala</i>	54
OLÁH ANDRÁS <i>Versek</i>	13	LENCAR PÉTER <i>Brexit, zombik, koponyák</i>	57
BLÁGA L. JÓZSEF <i>Célunk a boldogság?</i>	16	KIS KRISZTIÁN BÁLINT <i>Erdély bombázógépek célkeresztjében 1944-ben</i>	59
DEBRECZENY GYÖRGY <i>Versek</i>	21	SZOMBATI-GILLE TAMÁS <i>A járdaszegély fenegyerekei</i>	82
PETRUSÁK JÁNOS <i>„Csendet és figyelmet kérek!”</i>	25	BÁN LÁSZLÓ <i>Az atom energiája</i>	89
G. KATONA JÓZSEF <i>Versek</i>	30	BARABÁS ZSUZSA <i>A meséről (keresztrejtvény)</i>	94
WESSELY GÁBOR <i>Sajtós szösszenetek</i>	35	<i>Lapszámunk szerzői</i>	96
ISTVÁN ZSUZSANNA <i>Versek</i>	38	-----	
		E havi számunkat VIRÁNYI ELVIRA (textil) és WEISS ISTVÁN (fotó) közös munkái illusztrálják.	

RESTITUTIO IN INTEGRUM

Bajor Andor (1927–1991)

Marasztaló

*Maradj ha tudsz köménymag-
leves jut még neked is föltéve ha
folyik a víz a csapból de ne légy
pesszimista mert nyilván folyik sőt
el sem lehet zárni mi tékozló
fiúk így mulattuk végig az
életünket tömítés híján fölemelt
helyárrakkal ne kérdd kiért zokog
a vízvezeték hanem maradj
ha tudsz és egyél velem esetleg
igyál jövőt mert nem gyaníthatom
a jövőt eszik-e vagy isszák
azonban mindig fényes
volt a jövő a múltban (azaz
az elmúlt jövő illetve a
jövő-menő múlt) maradj ha
tudsz a mérsékelten emberi
Kelet-Közép-Európa csökkentett
kényelmű garzon otthonában
hová a lelketlenség is csak
hálni járt maradj ha tudsz
a lelketlenség helyett s amikor
újra jönne többé ne ereszd be
avval hogy én vagyok itt a lakó
e zugolyt nekem utalta ki a
történelem és maradok
főként ha tudok eredeti
nézeteim körében bár lehet
a nézeteink messze vándoroltak
észak felé mint a vihardadár
de te maradj ha tudsz mert kiutalják
újabb nézeteid és te maradj
ha tudsz az újabb nézeteknél
hiszen a tieid akár hajdani
zászlaink a fénylő szelekkel
együtt fakultak együtt rojtosodtak*

amíg kísértet járta a világot
mert addig járt a kísértet
a Földön míg egyszerű
lidércnyomásnak bizonyult
maradj ha tudsz az ékes képzavarnál
melyre mindenki düllelt szemmel
bámult háta borsózott és vacogott
a foga jaj prikulics lett a kísértet végül
és mi a lepedőjén osztozunk
kockát vethetnénk rá mint hajdanán
az Üdvözítő véres köntösére
a megfeszítést végző katonák
de hajh sehogy sem egyezik a szó
hisz a kísértet volt a megfeszítő
s keresztet vállalt az egész lakosság
állítólag önként elvszerűségből
szenvedését epével enyhítették
kísértet járta be az emberöltőt
lényeges láncszemeket csörgetve
huhogva siratják árva fűtőtesteink
gyáraink gyászos korma folyóink
fekete szalagjai bányák vak omladéka
maradj ha tudsz dühvel és kiraboltan
érted is zokog a vízvezeték
sorsodat megkönnyezik a falak
az ablakok görbült fáikkal havazáskor
mégis maradj ha tudsz mert
van rá bizonyosság
hogy kísértetek pedig nincsenek

Jezsó Ákos

A szélmalom körbeforgó lapátkerekei

Ezért jött, ezért csinálta ezt az egészet, ezért küzdött, ezért ment végig ezen az átkozott tortúrán, ezért, ezért a pillanatért! Ott állt a tárgyalóteremben, mint mindenki, a teljes rokonság, mert az ítélethirdetést még nekik is állva kellett végighallgatni.

Nyugodt volt. Sem keserűséget, sem izgalmat nem érzett.

Már minden kihalt belőle.

Szép lassan elkopott, szétmállott, eltűnt.

Figyelte a bírónőt, aki lassú szavakkal, érthetően jelentette ki, hogy az elhunyt Murányi Mária tartási szerződése semmis, teljes ingó és ingatlan vagyona fele-fele arányban Ádámot és Franciska nénjét illeti.

Győzelem!

Odakint, már a folyosón, közvetlenül az ajtónál, Bartucz ügyvéd úr belekarolt és odasúgta: – Ne figyelj rájuk, még csak rájuk se nézz!

Mégis meghallotta, amint Rudi bátyó utána kiált, jó hangosan, hogy még a lökösházi tanyavilágban is hallani lehessen: – Takarodj innen, de nagyon gyorsan Pestre! Vissza ne gyere ide, mihozzánk, még egyszer! Idehoztál egy pesti menő ügyvédet és megcsúfoltad szegény nagynénédet, te ganéj! Te szemét! Ha meglátlak Kovácsházán, bizony Isten agyonverlek, csak kerülj a kezem közé!

Hazafele menet, már Kiskunfélegyháza után, eszébe jutott a nagyapja, őt is elüldözték, Túlról – ez a szó, hogy Túl, nagyapjának az ősei földjét, az elszakított szülőházát, vagyis a Csallóközt jelentette, honnan 1946-ban egy rideg paranccsal kergette el a zsupán. Haláláig így emlegette: Túl. Nem Csehszlovákia vagy Szlovákia. Nem, nem. Nagyapja ezt a két szót nem volt hajlandó kiejteni a száján.

Túl: a határ túloldala.

Ott is magyarok élnek.

És lám: Ádám is megkapta a maga Csallóközét és a saját Túlját, ahonnan ugyanúgy elűzték, mint nagyapját, egykoron. Nihil novi sub sole – gondolta, és a kis kék Marutijával Kecskemét előtt befordult a Szélmalom Csárda parkolójába. Már nagyon éhes volt, meghívta Bartucz ügyvéd urat is, egyenek együtt, és eszébe sem jutott, hogy ezt a malmot Rudi bátyó nagyszüleinek makó-rákosi malma alapján újíttatták fel. A szélmalomlapátokat egyenesen onnan hozták ide, Kecskemétre.

A lapátok, igen, a lapátok eredetiek, századok szele forgatta őket hol gyorsabban, hol lassabban. Tudják, szavak nélkül is tudják az igazságot, azt, hogy milyen veszélyes a szél, amely ha nem kapaszkodunk, elfúj.

Messzire.

Kegyetlenül és megállíthatatlanul.

De ha teszünk ellene, akkor legyőz-
zük a szelet és megmaradunk. Ott, ahol
vagyunk, ott, ahova a szél korábban so-
dort. Mert a szél nem sodorhat örökké.
Nem, ó nem! Ez csak akarat, szív, lélek,
kitartás és elszántság kérdése.

Ádám a következő hétvégén végig-
látogatta a csallóközi rokonságát. Túlra
ment, ősei földjére, mint a nagyapja.

A Csallóközbe.

Arra a tájra, amit a szívében őrzött,
ami megmaradt neki.

A szívében s az emlékeiben.

Mert azt tőle senki sem veheti el.
Senki sem, bármilyen szél is fújjon.

*(Részlet a nemrég megjelent Éjfélre
kialszanak a lángok című regényből)*

Eszteró István

Rekordok

*Rekordok nyara, dőlnek napraforgó
délelőttől eperbuggyantó delelőkön
túl túlélő estéig a gyermek-, felnőtt-,
öregkor emlékezetes csúcsai, Celsius,
Fahrenheit skálán mért velőt forraló,
lélegzetelállító forróság, házban
szinte harminc, hiába klíma, léghuzat,
zuhany, videó befagyott Niagarával,
eredben erdőtűz lobog, ehhez képest
régi szerelem nagy tüze smafu, milyen
volt szökesége hétköznapi kérdés,*

*levélre harmat, égi máglyára eltévedt
esőcsepp se jut, fejvesztve rohan
a reggeli gond, dolgát ne feledje,
el kell látni, meg kell oldani, tenni,
venni, élni, halni sincs idő, lángot fújó
artista gyűjtja fel a körutak karikáit
tigrisszemű járművek előtt, nyomod
követ a megoldadt járdán, mintha
Pompejiben volnál időutazó, de*

*mesterséges intelligencia is tudója,
globális felmelegedés ide, idegborzoló
ideológiák oda, háború van most
a nagyvilágban, hidegfejű önjáró
lövedék célozza meg a legmagasabb
halálhozamot, vérfagyasztó rekordok*

*retorziója zajlik Fahrenheit, Celsius stb.
emberi fokbeosztáson mérhetetlenül.*

A méh imája

*Láttad alkonyatkor levélen pihenni?
Röpke élete végén már haza se
tér, ne legyen ház terhe bánatos
méhbalzsamozás, virradatig
zsongó virrasztás, késő méltatása
kiskanálnyi napraforgó-, akác-,
hársfavirág, mézontófű ihletű
életműsorozatának, előretolt
fullánk helyőrségi hősiességének,*

*ne nőjön királynői udvartartás
költségvetése, ha riszáló bokázás,
körtánc, hártzarezzentő ölelkezés,
nektárszívó csókgyönyör ideje
dívik, ha légi lagzira pántlikáznak
fel pipacspollenes piperepakkot,
s kalákában kaptári hajlék nő íziben.*

*Egy kosárka nászajándékot ízület-
roppantó nekirugaszkodással röpít
még el szürkület előtt halványlila
nyoszolyájukig. Már heves huzat
húzza álommézes lépre, de visszeres
csápjait még összekulcsolva döng
imát jegybéli mátkapár szerelmes
légörvényt mámorító szárnyalásáért...*

*mikor elhal a harangvirág harangja,
pár perc, pillanat, és ez az útszéli
sáros bogáncs, a Carduus acanthoides
nevezetű nemzetközi reptér felbocsájtja
a zümmögő úrkert méhkasa felé, hol
világó kelyhekben porozhat örökéletet.*

Senki földjén

*Ha hajnal toloncol ki álomországból,
ámítom magam, visszatalálok még,
de nyom, nyomdok, utalás, hirtelen
sehol semmi, erről a senki földjéről*

*kéne leszokni, hol gyerekkorom első
kiskutyája menekül hóhéraitól, egy
másiknak neve is követ, nem Szíriusz-,
Pluto-, csak Picinek hívtuk akkor is,
mikor már sárga bozontú lobogássá*

*serdült, tanya mindeneseként terelt
hízót, tehenet, csibét is, eget ugatva
dülön keresztül úzótt ragadozó héját,
megugratott konyhánkig masírozó
szovjet katonát, parazita adó- s kvóta-*

*szedőket, szűkülő lélekkel búcsúzott,
ujjongott hazatérőnek, a traktort is
körülcsaholta este, ha havonta pár
hordó gázolajért szekereztünk hajdan
rajonnak datált Dettáig, lovak előtt
nyargalt, de eb kozmoszt vizslatva
se bolyongott el kerékvágás csillag-
pályájától, csak léte alkonyán, láttuk*

*útmente senki földjén, bokrok közt
bóklászni, tarlón tallózni, szántáson,
míg horizontra gördült napkorongba
lobbant, kanyar után kihunyt hűség-
foltja, vonzotta tán az ég aljára vetült
madárszárnyalás, vagy földöntúli*

szimata lelt nyúliramú álmnyomokra.

VIRÁNYI - WEISS 2024

Zoltay Livia

Véletlen (?)

Az öregember, akinek soha semmi nem volt jó, a házunk előtti padon ült. Azzal szórakozott, hogy a nyitott ablakokon keresztül figyelte a lakókat. A második emeleti lakások ablakain már nem tudott belesni, mert azok túl magasan voltak, de elég is volt neki a földszint, meg az első emelet.

Bármit látott, vagy hallott, mindenre ugyanúgy reagált: fintorogva káromkodott, aztán nagyot köpött a pad elé, bő nyállal, közben dűnnyögött. Sem az ott lakók, sem a környéken élők nem szerették, gyakran keveredett vitába a közeli boltban vásárlókkal, de az utcán sétálva is simán belekötött bárkibe. Hetven év körüli lehetett, talán ezért nem vágta tarkón senki, pedig megérdemelte volna. Egyszer láttam, ahogy bármiféle előzmény nélkül, csak úgy leköpött valakit. Akkor azt hittem, az a másik ott helyben leüti, de nem történt semmi. Talán úgy gondolta, hogy az öreg nem normális és inkább annyiban hagyta a dolgot.

Egy őszi délután munkából hazafelé igyekeztem. Hűvös volt, de kellemesen hűvös, nem fáztam, sőt, jól esett, hogy fújtt egy kicsit a szél. Ahogy befordultam a sarkon a házunknál, láttam, hogy az öreg megint a padon ül és felfelé bámul, be a nyitott ablakokon. Úgy belefeledkezett a leskelődésbe, hogy a nyála is kicsordult közben. Öklendezni támadt kedvem. Honnan keveredhetett ide ez a bunkó? Próbáltam minél gyorsabban elsuhanni a fal mellett,

hogy bejussak a lépcsőházba, amikor egyszer csak megszólított:

– Hé, te!

Köpní, nyelni nem tudtam a meglepettségtől, meg a dühtől, amit éreztem. Ötvenéves elmúltam, még ha pár évvel fiatalabbnak tűnök a koromnál, akkor is kijár nekem annyi, hogy ne így szóljon hozzám. Gondoltam, most jött el az ideje annak, hogy valaki helyre tegye végre ezt a tahót. És ez a valaki én leszek.

– Hozzám szólt? – kérdeztem, és közelebb mentem a padhoz, ahol ült.

– Igen, hozzád – válaszolta hetykén.

– Nem gondolja, hogy nem kellene ismeretlenül letegeznie? Ráadásul ilyen sértő módon? Nem őriztünk együtt disznót. Ennyire nem tanították meg a jó modorra?

Láthatóan meglepődött, nem volt hozzászokva, hogy bárki is visszaszóljon neki, vagy kikérje magának a tuskó stílusát, de látszott, hogy pontosan értette, mi a problémám. Hirtelen olyan lett, mint egy megszeppent kisgyerek. Maga elé bámult és az ujjait tördelte, közben motyogott. Én viszont vérszemet kaptam és jól megszoroztam:

– Terrorizálja itt az embereket, ha kell, ha nem. Azt hiszi, hogy ez így rendben van? Mindenkibe beleköt, trágár módon beszél, köpköd, mint egy suttyó? Ki csinál ilyet? Honnan szalajtották magát? A kőkorszakból?

Az öreg egyre kisebbre húzta össze magát, ahogy korholtam, azt hit-

tem, hogy menten összezsugorodik. Közelebb hajoltam hozzá, és láttam, hogy a jobb szeme fátyolos. Talán hályog lehet, gondoltam. A jobb kezét a jobb combjára tette. Akkor vettem észre, hogy hiányzik az egyik ujjja. Már-már megsajnáltam, ahogy szipogott, de nem engedtem a szorításból. Most már nem.

– Menjen haza és nézze a tévét! Otthon szórakozzon! A feleségével!

– Nincs feleségem – felelte. – Meghalt.

– Akkor a gyerekeivel!

– Nincsenek gyerekeim. Egy volt, de meghalt húszéves korában, ezért unokám sincs.

Gondoltam, talán némi együttérzést próbál kicsikarni, de olyan dühös voltam rá, hogy semmilyen részvétet nem éreztem.

– Akkor szórakozzon a barátaival!

– Nincsenek barátaim. Miután a feleségem meghalt, már senkivel nem akartam beszélni. Megszakítottam velük minden kapcsolatot. Nincs senkim.

Bárhogy próbálkozott is az öreg, nem tudtam sajnálni. Túl sok volt a rovásán. És nem csak a mai akciója miatt. Rettegésben tartotta az egész környéket, és mivel eddig valahogy mindig sikerült megúsznia egy jó kiadós verést, úgy éreztem, megérdemli a szóbeli pofonokat, akármilyen nyomorult is az élete.

– Akkor vegyen egy kutyát! – vágtam oda végül. Az öreg felállt a padról, egy szót sem szólt. Nem köpködött,

nem dűnnyögött, csak fogta a szatyrát és elindult. Nem néztem utána, és továbbra sem éreztem részvétet iránta. Bementem a lépcsőházba, felsiettem a lépcsőkön és bevágtam magam mögött az ajtót.

Másnap nem láttam az öreget. Az utána következő napon sem. Gondoltam, talán megijedt, és inkább máshol riogatja az embereket. A harmadik napon kora este halk nyüsztésre lettem figyelmes. Mintha kutya lett volna, de nem voltam benne biztos. A nyüsztés letről jött. Kinéztem az ablakon, már sötétedett. Senkit nem láttam, de a nyüsztést továbbra is hallottam. Belebújtam a kabátomba, felhúztam a cipőmet és lementem a ház elé. Ahogy kiléptem a kapun, megláttam. A pad mellett ült, szomorú, bánatos szemekkel nézett, mintha csak a nyitott ablakokon bámulna befelé. Úgy figyelt, hogy a nyála is kicsordult közben. A nagy fülei egészen a fejcskájára tapadtak. Néha vakkantott egyet. Egy vizsla volt, már majdnem teljesen ősz. Közel mentem hozzá, hogy alaposan szemügyre vegyem. Sem nyakörv, sem póráz nem volt rajta. Leguggoltam elé, és láttam, hogy a jobb szeme fátyolos. Talán hályog lehet, gondoltam. A jobb mellső mancsát felemelte, mintha pacsit akarna adni. Akkor vettem észre, hogy hiányzik az egyik ujjja...

Vajon mindez pusztán a véletlen műve volt? Vagy valami más? Nem tudom. De a vizslát hazavittem, és azóta is velem van...

Oláh András
feljegyzések

*felrepedt ajkak
szikkadt köszönések
között
szétszóródunk
mint napfoltok
a hétköznapiak
galaktikájában*

*

*feketén kondulnak
a harangok
arctalan élünk
álmodások nélkül*

*

*bezárt ajtók mögött
fájdalom lakik
és hitszegés
védtelenek vagyunk*

*

*vakok lettünk
– néha egymásra
csodálkozunk*

a semmi szélén

*gyalogolunk a semmi szélén
vagyunk mindig félúton
lépésenként születünk
lépésenként meg is halunk
de megállni e gyilkos időben
a meztelen csöndben áradó sötétben*

szemekben feszülő maroknyi miért közt
nem lehet
még nem lehet - - -

csapdát állít a csönd

halk kopogás
csapdát állít a csönd ebben
a faltól falig világban

arcod szétfújt rózsaszírom
szemedből kitörlődnek
a hazugságokkal
összedrótozott tegnapok
tekinteteden összeér
a magány és a félelem

napfogyatkozás

karodban rémült bizsergés
a véred dadogva lüktet
szél kergeti a szemetet
szavaid kötélén függnék

agyad lyukas cipőjében
cikáznak képtelen képek
szuggerálnak hogy engedd ki
a behúzva tartott féket

hajód léket kapott – süllyed –
cápák úsznak át az égen
tekinteted fönnakad mint
hunyó nap a jegenyéken

Blága L. József

Célunk a boldogság?

A világunkat behatároló dichotomikus gondolkodás szerint valaki vagy boldog, vagy boldogtalan. Boldogtalanoknak lenni pedig azt jelenti, hogy nem érted el a célot, ami a boldogság. Emögött az az előfeltevés rejlik, hogy – Arisztotelész szavaival – a boldogság a legfőbb jó, amit az ember kívánhat magának, más szóval az ideális élet a boldog élet. No persze – mondjuk mi – a dolgok nem is olyan egyszerűek. Lev Nyikolajevics Tolsztoj így kezdi az *Anna Karenyinát*: „A boldog családok mind egyformák, minden boldogtalan család a maga módján boldogtalan.” Ezt úgy is olvashatjuk: a boldogságnak nincs története, csak a boldogtalanságnak. Ha van is boldogság, az a történet végét jelenti, a boldogtalanság maga a történet.

A boldogság tartalmáról tehát beszélni nem lehet. Amiről pedig nem lehet beszélni, arról hallgatni kell – mondja Wittgenstein. Persze a mindennapi élet erről mit sem tud, megfoghatatlan valamiként közhelyesítjük, banalizáljuk, üres szólamokba foglaljuk a boldogságot. Vagy ha mégis komolyan vesszük, egészen sajátosan értelmezzük. Intellektuális restségből, megszokásból hajlamosak vagyunk, hogy köznap kommunikációnkban az egymástól eltérő lelki élményeinket hasonlóságok alapján egyetlen kifejezéssel helyettesítsük. Rendszerint boldogságot mondunk a fájdalom hiánya, az átmeneti kellemes lelkiállapot, a jókedv, a

tevékenységben való időleges feloldódás, az egyszerű örömrészlet, élvezet, a beteljesedés érzése, az elégedettség, a gondtalanság, a kényelmes élet vagy valami felemelő jó érzés, lelkesültség stb. helyett. Amúgy a bevett fogalmak felülvizsgálata távol áll a köznapitól, egyszerűbb boldogságot kívánni, vagy azt nyilatkozni, hogy boldogok vagyunk, voltunk vagy akarunk lenni, mint elgondolkodni azon, amit mondunk. De ha mégis firtatni kezdjük a dolgot, ha a saját boldogságunkról van szó, s a boldogságot arisztotelészi értelemben állandó, általános jóllétként vesszük, mondhatjuk – látva a dolgok kedvezőtlen állását –, hogy nem vagyunk boldogok, mert kilátásaink – akárcsak az emberiségei – nem biztatók. Vagy kissé eszelősen vélekedhetünk úgy is, hogy boldogok vagyunk, mert tudatában vagyunk annak, hogy a szó szoros értelmében nem lehetünk boldogok. Az első esetben a boldogságot a kilátástalanság állapotával állítjuk szembe, a másodikban pedig azonosítjuk a boldogtalanság tudatosításával, a felismerés örömeivel, ill. a felismerést kísérő bizonyosság érzetével. Ez utóbbi nyilvánvalóan önellentmondás.

De tekintsünk el ideiglenesen az *Anna Karenyina* fentebb idézett kezdősoraitól, és tegyük fel a kérdést általában. Van-e mindenki számára érvényes boldogság, vagy csak mindenki boldog a maga módján? Ha az előbbire mondunk igent, akkor figyel-

men kívül hagyjuk az egyének közötti különbségeket, ellentmondunk a boldogság szubjektív, egyéni érzésének. Mert végül is én mondom meg, hogy boldog vagyok vagy sem, még akkor is, ha boldogságom tulajdonképpen nem is boldogság. Ha az utóbbit fogadjuk el, akkor megfosztjuk a boldogságot humánus (minőségi) jegyétől. Mert akkor mi különbözteti meg a rosszat követő ember boldogságát a jót követő ember boldogságától? Kíváncsi vagyok, hogy valaki úgy legyen boldog, hogy folyton csak a maga érdekeit részesíti előnyben és ellenséges cselekedetekben leli örömét? Ugyanis Arisztotelész – a boldogság „szakértője” – összekapcsolja a boldogságot a jóval, egy bizonyos minőségű létmóddal, pontosabban a teoretikus és erényes ember életformájával. Azonban nem szükségszerű, hogy valaki annál jobban érzi magát, minél inkább átlátja a dolgokat, ill. minél több jó írható a számlájára, sőt ellenkezőleg, a bővebb ember- és életismeret, a mélyebb elmélkedés nagyobb érzékenységgel és körültekintéssel jár, a jötevők és a bátrak pedig sokszor a „keresztén” végzik. Az elméleti, szellemi létezés, ill. az önfeláldozás, a másokért való élet tehát nem garancia a boldogságra. Hacsak nem fogadjuk el Woody Allen amerikai komikus megállapítását, miszerint csak úgy lehet boldog valaki, ha szereti a szenvedést. Nem mellesleg ez a mazochizmus meghatározása is lehetne. Mert ha egy „nemes” célért vállalt boldogtalanságban, gyötrődésben érezzük magunkat boldognak, az ismét a boldogság lényegét teszi kérdésessé. Ugyanakkor ha nem is szeretjük a szenvedést, el kell fogadnunk az élet velejárójaként. Borisz Paszternak szerint az életnek

nem a boldogság, hanem a szenvedés ad értelmet. Szavai mintha a fenti tolsztoji idézetet egészítenék ki.

Bármit mondhatunk egy általánosan elfogadott definíció hiányában. A boldogság az egészében vett jó élet, ill. valamiféle távoli ideális, idillikus, zavartalan állapot, tökéletes harmónia, végső beteljesülés, ami túl van minden létdimenzión. Mert közvetlen közről az életünk nemcsak öröm, önzetlenség, bizalom és szeretet, hanem bizonytalanság, fájdalom, magány, félelem, önzés és gyűlölet is. A nélkülözés, betegség, háború, halál, gonoszság, képmutatás, csalás, ostobaság, a politikusok egoizmusa, tehetségtelensége, telhetetlensége végigkísérik életünket. Ha vannak is jó dolgok, nem tartanak túl sokáig. Életünk hosszabb-rövidebb ideig tartó kellemes és kellemetlen epizódokból áll. A jó, felemelő pillanataink az örökkévalóság érzetét kelthetik bennünk. Ilyenkor eszünkbe juthat a boldogság, de csak mint metafora. Mindennapi gondjaink, nehézségeink, aggódásaink bizonyítják: az ember nem arra született, hogy boldog legyen. Emberi valóságunk, társadalmi berendezkedésünk, életvitelünk maga boldogságellenes. A természet pedig közömbös az ember sorsa iránt. Ez nem azt jelenti, hogy elvitatható az ember ama igénye, hogy jól érezze magát a saját bőrében, hogy azt tegye, ami neki tetszik, keresse a számára kedvező élethelyzeteket. De ennek kevés köze van a boldogsághoz. Ha jó is a közérzetem, azonnal elmúlik, mihelyt barátságatlan környezetbe kerülök, ill. érzéketlen emberekkel találkozom.

Az egzisztenciális szorongásból fakad, hogy kompenzációként reális életünket megghamisítjuk, misztifikáljuk.

Így lesz a boldogság mítosza törekvéseink hivatkozási alapja. Napjainkban a feltétlen boldogság képessége értékmérővé vált. Jóléti társadalmunk vezérelve, hogy aki nem tud boldog lenni, az nem is lehet egész ember, sőt, a boldogtalan ember kezelésre szoruló beteg ember, akinek végső esetben a talán nála is boldogtalanabb pszichológushoz kell fordulnia. Ezzel együtt a média boldogság-receptekkel halmozza el fogyasztóit, tudományos tanácsokkal segíti a „boldogtalanokat” a boldogsághoz, igyekszik elhitetni, hogy bárki boldog lehet, csak akarnia kell. Ráadásul ez egy olyan világban történik, amelyben az ember nem cél, hanem eszköz, s amelyben a boldogság az anyagi jólét szinonimája. Ebben a tekintetben még az oly nagyra becsült Arthur Schopenhauer sem következetes, amikor az *Életbölcsélet*ben a boldog élet lehetőségéről beszél ott, ahol lényegében a szenvedéssel teli emberi lét elviselhetőségének módjáról van szó.

A boldogság és a boldogság ígérete (a túlvilági boldogságot is ideértve) az ember legnagyobb hazugsága önmagának. Boldognak lenni, általános jóllétnek örüvendeni azért is lehetetlen, mert – ellentétben a közhiedelemmel – egyedül senki nem lehet boldog, csak a többiekkel (mindenkivel) együtt. Az úr nem érezheti magát biztonságban, amíg a szolga kínlódik. Igen, mondhatod, hogy boldog vagy, ha elfordítod a fejed a világ szenvedésétől, tagadod az emberi létezés problematikus, paradoxális jellegét és megfedkezelsz saját bűneidről, vagyis leszámolsz a lelkiismeretteddel. Ámde azon túl, hogy ez önáltatás, ezáltal a saját emberi mivoltodat teszed zárójelbe. „Boldognak lenni bármi áron” – ez az amorális ember

életelve. Eszerint mindegy, mire adod a fejed, a lényeg a siker. A sikeresség pedig mindenki számára követendő példa, sőt kötelesség. A siker azonban nem feltétlenül vág egybe az önmegvalósítással, az igazi életminőséggel, csupán az egyén társadalmilag elismert, pillanatnyi használati értékét fejezi ki az adott rendszerben, s különben is mulandó, minden felemelkedésnél ott van a hanyatlás lehetősége. Hiszen az élet az ideiglenességek, illúziók sorozataként is tekinthető, amelyben a „magány” abszolútuma jelenti a folytonosságot. És akkor még nem beszélünk a nagy „boldogtalanokról”, mint amilyen Franz Kafka, aki a névtelenség homályában, egyszerű banktisztviselőként írogatta irodalmi remekműveit, amelyek csak halála után váltak ismertté, s ami által ma a világirodalom legnagyobbjai között emlegetjük. Vagy ott van a ma már az egzisztencializmus atyjának tekintett Søren Aabye Kierkegaard, aki a *Vagy-vagy* című művében ekképp sóhajtozik: „Ő, a boldogság ajtaja nem befelé nyílik, hogy nekirohanva benyomhatnánk; ellenkezőleg, kifelé nyílik, s ezért semmit sem tehetünk.”

Van olyan vélemény is, hogy a boldogság adottság, az emberek valójában boldogok, csak nem tudnak róla. Ha ez így van, akkor az eső után kibújó földigiliszta a legboldogabb, mert ő aztán tényleg nem tudja, hogy boldog. Ennek magasabb szintű, emberi megfelelője az együgyű boldogsága. És miért nem mondhatnánk a boldogtalanságról is ugyanezt? Az embernek azonban tudnia kellene, hogy boldog vagy boldogtalan, hiszen tudatos lény. A tudat viszont lényegénél fogva – mint a saját tárgyával való szembenállás, tagadás

és öntételezés – nem lehet boldog. A tudat „maga az abszolút dialektikus nyugtalanság” – mondja G. W. F. Hegel. Persze annak semmi akadálya, hogy boldognak képzeljük magunkat anélkül, hogy rákérdoznénk a boldogságra. A jó módú, öntelt nyárspolgár deklarált boldogsága vitán felüli. Ez azonban újabb önellentmondás: ha nem tudom, mi a boldogság, honnan tudhatom, hogy boldog vagyok? Az ember különben már születésekor sír, biztos, nem a boldogságtól. Később meg nyiladozó tudatú gyerekként néz szembe az élet visszásságaival, a felnőttek hazug világával, amely mindenre jó, csak arra nem, hogy az ember boldog legyen benne.

A boldogság és a hiteles emberi egzisztencia sehogy sem fér össze. Lelki történéseink bonyolultak, jellemzésük nem tűri a klisé. Gondoljunk csak a szerelemre, ami nemcsak repülés, hanem szenvedés, kiszolgáltatottság és kétkedés. Mégis hiszünk benne, keressük és vállaljuk adott esetben a maga izgalmaival, az eseménytelen, szenvedélymentes élet helyett. Röviden, amikor a boldogságot akarjuk, olyasmit akarunk, amit nem biztos, hogy akarunk, s ha akarjuk sem érhetünk el, tudniillik nem létezik mint olyan. Más szóval a boldogság egy üres és homályos fogalom, amelynek semmi köze az autentikus emberi élményvilághoz, de kitűnő motivációs tényező, amelynek segítségével napjaink fogyasztói társadalmának tömegembere sikeresen manipulálható. Tekintélyt akarsz?

Légy boldog! Mert, ugye, felnézni csak boldog emberre lehet. Vannak, akik eladják magukat a remélt boldogságért, vagy a jó hírnév érdekében mimelik a boldogságot. Speciális eset, hogy egyesek életük után lesznek „boldogok”, „áldottak”, „üdvözültek”. Ám a „megdicsőüléshez” vezető „boldoggá avatás” is csak vigasz a földi boldogtalanságra.

Nos, akkor merre tovább? Arisztotelész öncélt és végcélt látott a boldogságban, ami jól illeszkedik filozófusunk metafizikai, teleológiai koncepciójába. Mi azonban, hasonlóan az egzisztencialistákhoz, a saját tapasztalatunkból indulunk ki. Eszerint életünk a bizonyosság és a kétségbeesés közötti ingadozás. S erre rátesz még reményvesztett korunk. De azért nem kell elszomorodnunk, az élet elviselhető. Nem véletlen, hogy nyelvünkben a „megboldogul” mellett megtalálható a „boldogul” szó is. Az előbbi az életből való távozást jelenti, az utóbbi az életet, a nehézségek leküzdését. Válságos pillanatokban egy jó ideje mindig azt mondogatom magamban: élni annyi, mint elviselni a poklot egy kis szépségért. Ettől jobban leszek. A boldogság vakbuzgó hajszolói is megnyugodhatnak: nem kell feltétlenül boldognak lenniük, elég, ha megpróbálnak emberileg hitelesen, szépen, becsületesen, felelősen élni. Vagy ha romantikusok vagyunk és mindenáron ragaszkodunk a „címkéhez”, s emellett valóságghűek is szeretnénk lenni, mondjuk úgy: boldogok is vagyunk, meg boldogtalanok.

FOR SALE - JANNA

Debreczeny György

Örül ha legalább

Peter Handke nyomán

most aztán egészen elveszítéd a fonalat
így hát kezdetét veheti az elbeszélés
vagy vers vagy mi a fene nekem aztán mindegy
talán az eseményt kéne megragadni
és méltányolni az élet napsütötte pillanatait
nem pedig az örökkévalóságot hajkurászni
egy csésze kávé a fatönkön gőzölög
egy fekete rigó az erdő fekete bokrai között ugrál
és eltűnik egy iránymutató nyíl
vagy lehet hogy több is eltűnik egyszerre az összes
hát hogy lehet így pillanatról pillanatra haladni
tovább és egyre csak tovább a magaslat felé
amikor lassan a kávé is kihűl
hogy pótkávé volt az csak később derült ki
amikor a koldus belekortyolt
és egyik szemét rávetette az égre
amely ettől kékké változott
és ha másik szemét is rávetette volna
lett volna zöldellés a fűnek zöldjéből
de hát nem olvasta Pál apostolt
és különben is csak egy szeme volt
így aztán ő sem találta a fonalat
csak annyit mondott hogy a kávé az pocsék volt
kérte hogy vegye meg neki valaki a vasárnapi lapot
vagy legalább a feketerigónak hozassanak ebédet
ha már ő maga éhezni kénytelen
isten szép hajnalán el kellett volna indulnia
a csúcs a tetőpont felé
de előbb még a G pontját megkeresi
hogy legyen egy biztos pont
amikor az ember nem kap semmi iránymutatást
az ember felkészül a napi meghajlásokra
meggörnyedésekre leguggolásokra
letérdelésekre hátha lovaggá ütik
és örül ha legalább pótkávéját megihatja
és a csésze alján megtalálja a fonalat

Feszengeni még egy kicsit

Bíró József nyomán

*fakanállal vattára kenve
vagy épp vattával fakanálra
kényelmetlen napozószéken feszengve
nyers őszinteséggel megpirítva
de mégsem sírva-ríva
kókuszolajban pironkodik a hagyma*

*egy ajtó kitárulkozik
szánalmas taktikázás nélkül
a konyhaajtó
aztán a hagymára ütjük a tojást
kevergetjük mert ez elkerülhetetlen
majd a falon leülünk a székre*

*tálaljuk és elfogyasztjuk
fakanállal vattára kenve
vagy épp vattával fakanálra
arkangyalsegédlettel
utána visszamegyünk a kényelmetlen
napozószékre feszengeni még egy kicsit*

VIRÁNYI - WEISS 2024

belefeledkezni magadba

Bukowskira és Tandorira emlékezve

*esős éjjel a szőnyegen
nem tudnak hazudni a dolgok
meghalnak halványkék szemekkel
egy madár zuhan le a kinti bokorba
nem részegen
nem álmodva
nem bedrogozva
aztán csak köhög köhög köhög
ja nem csak én köhögök
de késik a köpetürítés*

*még nem tudod mivel lepd meg
karácsonyra a halott madarat?
csapj le a tökéletes ajándékra
csapd le a tökéletes pingpongütővel
és feküdj vissza az ágyba
és ne mondd el a feleségednek
hogy inkább hallgatsz
hallgasd az esőt
és próbálj meg újra
belefeledkezni magadba*

*a feleségem azt mondta
hogy ide csak ne zuhanjon semmi
amikor annyi madárkáját rak ki
rendszeresen
hogy a gerlék már olyan kövérek
akár egy herélt kandúr
verebek pedig már nincsenek
elrepültek Tandorival
azt mondta a feleségem
nekem csak ne haljon meg itt senki*

és sehol másutt

Petrusák János

„Csendet és figyelmet kérek!”

A 2024-es Tokaji Írótáborban a résztvevők között érdeklődtem, a teljesség igénye nélkül merítve a korcsoportok, ismertségi állapotok és az irodalmon belüli szakmai érdeklődés szerint. Akkor megállapíthattuk: „jó, hogy valami van, és ezt azzal értékeljük, hogy részt veszünk benne”. Idén elsősorban az iránt érdeklődtem, hogy miért kell csend és figyelem az íróknak.

Semmilyen tábor nem lehet résztvevők, így egy írótábor írók nélkül. Persze tudnunk kell – és ez nagyon hasznos –, hogy újságírók, médiaszakemberek, színházigazgatók és más művészeti ágak képviselői szintűgy jelen vannak, hiszen egy ilyesfajta szakmai összejövetel egyik célja a szakmai ismeretek-érzetek bővítése mellett az ismerkedés. Még akár politikussal, illetőleg politikai döntéshozóval is megtalálhatjuk a beszélgetési lehetőséget.

Az írótábor elnök nélkül sem lehet, ezért hadd kezdjem L. Simon László, a Tokaji Írótábor Egyesület elnökének első szavaival a nagymúltú Rákóczi-pincében. „Csendet és figyelmet kérek!” Valóban, ez minden író, művész és alkotó vágya. Csendet és figyelmet kérünk. A fortyogó világban impulzusokat lehet gyűjteni, de az alkotáshoz csend és nyugalom kell. A figyelem pedig szintén egyértelmű igény. Hiszen mit ér az olyan leírt gondolat, amelyre

nem figyel senki? Azt mondják ma, hogy ez a leírt gondolat magát az író minősíti. Hiszen manapság bárki a szó soros értelmében szinte bármit a közösségi média révén a nagyvilág elé tárhat. Sajnos, itt, aki a hangosabb, illetőleg akinek a szavát felerősítik, az lesz a sztár. Ez azonban nem minőségi figyelem, hanem a pillanat igényéé, amelyben egy gondolat vagy gondolatmorzsa, szinte egy „beköpés” közszájon foroghat. Ez nem lehet művészet! Ahogyan egymás között – borozgatás közben – megfogalmaztuk: az író az, aki írni képes, így tudja gondolatait a világ elé tárni, amely világ kíváncsi erre. És itt van a nagy hiányosság! Az ilyen-olyan rapperek, akik között sokaknak annyi énekhangjuk sincs, mint nekem – pedig én aztán tudom, hogy nekem semmi sincsen –, akár milliárdokat kaszáló sztárok is lehetnek, miközben eszeveszett marhaságukat ordítják világgá. Hogy ez legyen egyfajta etalon?

A tábor történéseiben kissé előre ugorva, a 80 esztendő Magyar Írószövetség kapcsán mind a hivatásos előadók között, mind a hallgatóság soraiban felbukkant a politika odafigyelési vagy oda nem figyelési motívuma, hogy ez jó vagy sem. Azon túl, hogy többen a szocialista idők strukturális hatalmú írószövetségét és szövetségi

elnökeiket emlegették, akik szinte államtitkárként viselkedhettek a magyar irodalom felett, ahhoz képest a mai Magyar Írószövetség civil szervezet, egy a sokezer között. És elhangzott az is, a politikus azért figyel oda a rapperre, mivel annak – állítólag – többszázezer hallgatója (követője) van, így talán annyi szavazatot hozhat be vagy éppen vihet el tőle. Míg egy író – még a ma sikeres is – mennyit? Ezret, esetleg kicsivel többet?

Arra, hogy az író a gondolat, amelyből a tettek lehetnek, a gondolat, amely segít megérteni a létünk, a világ kihívásait, mind az egyéni, mind a csoportos kihívásokat, hogy a múltba nézve is a jelennek szól, amely jelen meghatározza majd a jövőt... – Sajnos, a mai politikusok erre nem gondolnak.

Visszatérve a megnyitóra, L. Simon László nagy lelkesedéssel köszöntötte Závogyán Magdolna kultúráért felelős államtitkárt, azzal, hogy országos politikus a megnyitó beszédjére el szokott jönni, de államtitkár vagy helyettes államtitkár csak akkor aludt a táborban, amikor ő vagy Szentmártoni János éppen azok voltak, és persze így jó a politika figyelme, de... Az államtitkárnő beszédet mondott, emléktáblát avatott, mint tette volt előtte más is, viszont lehetett volna vagy lehetne majd egy beszélgetés arról, hogy a politika mit vár el az íróktól és az írók a politikusoktól.

A tábor végén Mezey Katalin mint alkotó és mint könyves műhely vezetője, a magyar irodalom segítője így foglalta össze gondolatait az író tábor kapcsán: „a kortárs magyar irodalmi élet egyik megvalósulása ez a Tokaji Író tábor, ahol érdekes témákról beszélgetve mindenki jelen van, aki hajlandó az eszmék megvitatására, továbbá itt

vannak azok, akiket érdekel a magyar irodalom megmaradása, lehetőségei és értékei”.

Richly Gábor, a Magyar Művészeti Akadémia főtáborára szintén az odafigyelésről szólt, amelyre kiváló alkalom a Tokaji Író tábor.

Egyébiránt ott, a megnyitón vagy bármely rendezvényen, emléktábla-avatáson, kerekasztal-beszélgetésen, előadáson bárki, tehát nem csak táborozó ott lehetett volna, hiszen ezek nyilvánosak és ingyenesek. Sajnos, ez nincs propagálva! Egy bizonytalankodó ifjú párnak én szoltam, hogy bátran bejöhetnek. Ők egyébként – az engem is nagyon érdeklő – *A holló felemelkedése, a Hunyadi sorozatokról* című beszélgetésre jöttek be. Nagy öröömre Diószegi Szabó Pál és Varga Szabolcs történészeknek – plusz nekem – adtak igazat, hogy a történelmi regénynek és filmnek vannak szabályai, mármint az igazinak, és nem a fantásynak. Bár fikciós minden történelmi regény, hiszen nem voltunk ott, nem tudhatjuk, hogyan és mit szóltak az alakok, éppen ezért az alkotói fantázia egy kreált személyben vagy személyekben bontakozzon ki, és ne a történelmi személyt próbálja meg átfantáziálni!

Véleményem szerint az ilyesfajta beszélgetések vagy filmvetítés nagyon sokakat be tudna hozni a táborba kívülről, az érdeklődők köréből, így nem lenne az egész rendezvénysorozat kissé elkülönülő.

Egy „iddogáló intézményben” – nem mondom meg, melyikben, hiszen Tokajban aztán több helyen „fejnek” jó bort vagy más italt – mindenki tudott az író táborról, sőt még arról is, hogy ez az 53., viszont arról nem, hogy a rendezvényekre benézhetnek.

Az elkülönülés érzete okán egy férfi a kritikájának adott hangot: „az írók ingyenélők, csak mulatozni jönnek ide a város pénzéből”. Na, ezt helyre tettem kissé, közölve, mennyibe kerül a tábor néhány napja egy-egy főnek, itt nem mulatozunk, hanem szakmai eszmecserét folytatunk, és bár Tokaj város is a támogatók között van, de korántsem ők állják a befizetett díjak és az összköltség közötti részt.

A hely tulajdonosa, Fehér Lászlóné (aki egyébiránt gyűjti az író tábor alkotói által neki dedikált köteteket) így fogalmazott: „figyelemmel kísértem tevékenységüket, mert érdekel az irodalom”.

Igaz, nem ebben az évben, hanem még tavaly Tokajban járva és kisfilmet forgatva összeakadtam a nemzetközi komolyzenei tábor részvevőivel, akik Tokaj barátságos hangulatán túl a kulturális potenciálját emelték ki. Ők mind tudtak az író táborról! Esetleg – csak súgva a szervezőknek – a két eseményt össze is lehetne hangolni, akár úgy, hogy amikor az egyik véget ér, kezdődik a másik, amelyen az egyiken résztvevők maradhatnak.

Egyébként a nemzetközi művésztelep éppen egy időben működik az író táborral, ahová több író társammal együtt ellátogattunk, vagy ahonnan alkotók érkeztek hozzánk. Bármelyik művészet más művészeti ágak miatt nem gyengül, hanem erősödik! A bevezetőben emlegetett odafigyelésnek – a politikai és társadalmi odafigyelésen túl – ez is, a szakmai és művészeti odafigyelés is eleme lehet.

Színházi szakember is jelen volt a táborban, méghozzá már több éve, ahogy mondja, aktív tagja. Kiss József rendező, a Soproni Petőfi Színház igazgató-

ja – azon túl, hogy maga is drámaíró – érdeklődve kutatja, hol áll a magyar irodalom és mit mondanak az alkotók. Ahogy mondta: „nagyon szeretem ezt a helyet, szeretem ezeket az embereket, az írókat, költőket, esztétákat, irodalomtörténészeket, kritikusokat, akik itt megjelennek, az egésznek a szellemiségét”, továbbá szakmai okból kutatja az irodalmi alkotások adaptációs lehetőségeit.

Sajnos, bár az író tábor során – hivatalos módon, az előadók részéről – többször „sóhaj lett” a jövő generáció, az ifjak bevonása, ez, ha megtörténik, konfliktust szülhet. A Móricz Zsigmond irodalmi ösztöndíjasok felolvasóestje szép számú érdeklődőt vonzott, különösen azért, mert ezt követte a borkóstoló program. De: a meghirdetett egy óra helyett majdnem másfelet tartott a felolvasás, amely – nemcsak azért, mert bor jött mögötte, hanem minden körülmény között – zavaró, hiszen bármely program csúszása ilyen. A hét ifjú titán nagyon szerette saját hangját, miközben láthatóan jól elszórakoztatták egymást. Nincs evvel baj, ők legyenek ilyenek, de huszonévesen ne kiáltsák ki magukat etalonnak, amit sajnos le is kommunikáltak felénk. Avval, hogy ők máris ismertek, díjazottak – volt olyan, aki két regényt ír, párhuzamosan, és mind a kettőre ösztöndíjat kap! –, velük szemben meg mi kik is vagyunk? Én pedagógusként beszéltem volna velük, csak nagyon nehéz olyannal, aki információt akar adni, de nem kapni. Akiket nem érdekelnek a valóban neves, József Attila-díjas vagy Herczeg Ferenc-díjas pályatársak sem, akiknek az ifjakat bemutatnam volna. Megkérdeztem két ifút, mi a véleményük most bekapcsolódva az

író táborba, de ők kiokítottak, szerintük mi a fontos. (Nem én és a kérdésem. És az író tábor?)

Nem minden fiatal ilyen, sőt! Sok olyat ismerek, akik nem az én véleményem, hanem irodalomtörténész véleménye szerint máris kiváló alkotók. Csak éppen szerények. Talán ezért nem ők a reprezentánsai korosztályuknak.

Tavaly az Író táborban, azok programjaiban több olvasó is részt vett.

Volt egy lány, aki azt mondta nekem: „Jó volt itt lenni, ide mindig el kell jönni!”, most mégsem találkozhatunk. Kérdés, hogy miért? Vajon miért kopik meg a figyelem a magyar irodalom és egy ilyesfajta szakmai összefüggése, mint a Tokaji Író tábor iránt? És nekünk mit kell azért tenni, hogy ne így legyen, hanem az irodalom és benne a Tokaji Író tábor még soká éljen?

G. Katona József

dögcédulám a vers

„az elhivatottság kényszerhelyzet...
állandóan gyakorolni kell” (Mócsi Ferenc)

*bár már a pipacs is szoknyáját fordítva vette fel
Fényi István Vers című versében
játékos kedvében sebtében
de mára a piros sziromszoknyák múltba szálltak
szintetikus csokrokat kötnek már a költők
a mindentudó hervadásnak*

*keresztbirkózó magányoknak hát divatja múlt
akár az ökörvérszínű mellényeknek
mosolyra szánt szánk is beléremeg
hogy a lemásolhatatlan benső tartás ósdi avult
hogy nem példa mese csak – irodalom
politikusként riadalom
s a tegnap még kidobandó lom
mára jövővé javult
úgy tűnik végleges ez
s talán végzetes is
alany és állítmány feszítávolságát
toljuk a végletekig
kövesedik
szilárdan áll ma újra a forma
de a költészet azért rajtaveszt
mintha a versben ma nem szívesen landolna*

*hát nekem dögcédulám már csak a vers
kamasz angyalok hogy álmosodnak
ma mézeskalács-paripák táltosodnak
ügetnek a parnasszusra
gőgösen mint jogos jussra
krepp-papír babák gyűrött múzsák
fordítják ki az ódát
(lelki létünk kiadóját)
mint jófajta kiszolgált juhászsubát
hús-vér múzsákat kitoloncolnak
papírmásés áhítatokról mikoron szólnak*

*hemperegvén a kifordított
méretre szabott subákon*

*hát nekem dögcédulám már csak a vers
e világért vállalt magányom
hogy a mindenség szerelmét juhászom
az antik alapállásban*

*határjelző cölöpöt
vert földbe a sorsom
kalapált bátran
a szívem is kalapál még
mintha isten végtelen ege alatt állnék
nincs kivel osztoznóm e sorson
hiába „mindenha szándék”
hitem is mára csak búval bélelt
szavaim szétszélednek a széllel*

kismagyar dal

*főhajtás a legfőbb kicsimagyarnak,
aki szerint „meg kell tanuljunk kicsik lenni”*

*fényesíteni ne is akard
nem fényesebb láncnál a kard
meggyúlt sebed el ne vakard
ki villogtat veszett agyart
a dajkamesét jól kiagyalt
süvegeljed mert kiaszal(t)
– s utáld magadban a magyart*

*fényesebb a kardnál a lánc
halálos a holdnál e tánc
önrekesztő lelki saránc
nyomorunkon mélyül a ránc
kismagyarul csengő románc
zeng ma meddő kismagyar nászt
magadat csak vágjad haránt ’sz
nemzetet is magaddal rántsz*

kicsi magyar kakukkal hálsz
mosolyogva mosolyt tarhálsz
fészket árulsz mit nem raktál
családfánkról lefaragnál
ácsingózni szajha-kasztnál
új reményt mely rögtön kasztrál
többet árt az minthogy használ
– sokat kaszál sok új kasznár

ajánlás
kényesebb a kismagyarnál
fényesebb a lánc a kardnál
szabadulni hogy akarnál
csörgésétől
mint az asztrál

Népies versezet

„Merre, Balázs testvér, de merre, de merre?”
„Azt mondom én, testvér, jobb lesz ha semerre.
Sorsunknak sorsával már régen számoltak,
Már nem a mi dolgunk, hogy mi lesz a Holnap.”
(Ady Endre: Két kuruc beszélget)

Hát lessük pipogyán legcsúfosabb végünk?

Merre, Ady testvér, merre Ady apánk?
Lehet, hogy Istennek mi csak vétke valánk?
Lehet teremteskor minket elhibázott,
Így csinált balkézről való magyarságot?
Tán azért nem vagyunk sokszor képe mása,
Csak igaz emberi tartás alkuvása.
Bocsátjuk áruba magunk, árva fajtánk,
Mintha megélni mi itt már nem akarnánk.
Talpunk alól földünk, ha kicsúszni láttuk,
Üdvözöltük néha önnön pusztításunk.
Néha önmagunkat, majd meg egymást martuk,
Sebünkkel jövőnket is tán elkapartuk.
Tóvá dagadt immár az erkölcsi fertő;
Régtől benne fürdünk, bajunk benne rejő.
Ha késett bűnbánat szele meglegyintget,

Mossuk csak álnokul bűnös kezeinket.
Ha vezérel minket csak a másik érdek,
Már észre se vesszük, mikor kicserélnék.
Sokunknak az arany fülébe csicsergő,
Aratatlan búzánk így korán kipergő.
Tűzben is didergő fajta a mi fajtánk;
Mintha megbékélni mi nem is akarnánk,
Magunkkal is akként, miként a világgal,
Istenünket sértve sok hamis imákkal.
Fölös dühvel rontjuk szegény mimagunkat,
Így hát magunkban sem leljük igazunkat.
Sértve vagyunk sokszor, mimagunkat sértve,
Mimagunkat sokszor, s váltig meg nem érteve.

Merre, Ady testvér, merre, Ady apánk?...
Többé ne szállj velünk perbe, édes hazánk!
Tegnapi haragod mi igen fájlaljuk!
Mert mi magunkkal sem köthetünk más alkut,
Mint hogyha nem kellünk, akkor is szeressünk,
Ha kint már nem lelnénk, magunkban keressünk.
Felettébb szeressünk, miként Istenünket!
Tudván már a titkot: nincsen ingyenünnep!
Nekünk kell fizetni annak is az árát,
Hogyha örömünket döllyfel kiabálják.
Észember engedett ott az ösztönlénynek:
Ki lett selejtezve valónkból a lényeg.
Úrhatnám uraid, drága Magyarország,
Igazságunkat is sokszor megrabolták...
Kuruc, labanc egyre entestünkben vagdal!
Szembe leljük magunk e két ádáz haddal.
Szembe megyünk mindig, magunkkal is szembe,
Békejobbot sose nyújtva, csak izenve...
Ha épp megkívánja másodlagos érdek.
Dúl-fúl aztán az, kit csalárdságon értek.

Pazaroljuk erőnk nyerhetetlen harcra;
Csókolva is szúrjuk egymást nem akarva,
Mint két élhetetlen, félkegyelmű harcsa!

Wessely Gábor

Sajtós szösszenetek

Honorárium

Írtam egy portrét egy boltosról, aki gyakorolta is, oktatta is a szakmáját, és nyugdíjba készült. A helyi újságban megjelent, de megkért a megyei kereskedelmi kamara elnöke – mert valami haverja volt az illető –, hogy küldjem el a kiskereskedők országos lapjának is.

Megtörtént, közölték, de utalás, honorárium nem érkezett. Felhívtam a főszerkesztőt, aki egyben a kiskereskedők szövetségének elnöke volt, és tévéshow-t is működtetett. (Melyben gyakran maga és a lánykája is énekelt, az igényes közönség nagy öröme.) Panaszosan mondta, hogy sajnos neki nincs arra pénze, hogy nekem fizessen. És én akkor őt nagyon megsajnáltam...

Tuti titkárnők

A megyei lap kistérségi rovatába időnként elég nehéz összekaparni a helyi híreket. Kétféle polgármester van: a mindent egy kézben tartó helyi hatalmasság és a képből sosem levő mittudoménjóska. Kommunikációs készségük is ennek megfelelő, mi több: titkárnőik is teljes mértékben idomultak hozzájuk.

1.

Telefonos információszerzés a fényes tekintetű nagyúr falujából:

- Jó napot! Elérhető a polgármester úr?
- Sajnos nincs itt.

- Megadná a mobilszámát?
- Arra nem hatalmazott fel.
- Térségi oldalt készítünk a lapba.

Történt mostanában valami önöknél?

- Csak a polgármester úr nyilatkozhat.

– Nem nyilatkozatot kérek, csak egy aprócska információt: volt valami vagy nem? Mert ha nem volt se járdaépítés, se faültetés, se nyugdíjasbál, akkor nem telefonálgatnék fölöslegesen.

- A polgármester úr tudná ezt elmondani.

- A semmit is?

- Azt is.

- Miért, maga nem abban a faluban él?

2.

Telefonos információszerzés a menedzselt tökfaj falujából:

- Hallom, nyertek pályázati pénzt, polgármester úr! Mire és mennyit?

- Mire is nyertük azt a tizenvalahánymilliót, Irénke?

- Faluszépítésre, díszburkolatra, tizenhármat.

- Elkezdtek már a munkát?

- Irénke, elkezdtek már?

- Persze, polgármester úr, már két utca kész, most jönnek a főtérré.

- Helyiek a kivitelezők?

- Ugye a Szabó Friciék csinálják, Irénke? Milyen cég is az?

- Szabó-Bau Kft.

- Vannak más terveik is?

- Vannak hát! Hogy is szoktam én ezt mondani, Irénke?

– Úgy, hogy bárcsak annyi pénzünk lenne, mint amennyi tervünk van.

– Polgármester úr! Adná egy kicsit Irénkét?

– Gyere csak, Irénke! Tőled is akar valamit kérdezni az újságíró.

– Irénke! Nem indul a következő polgármester-választáson?

– Á, nem vagyok én arra alkalmas. És hol találnék egy jó titkárnőt?

Sajtós gondolatfoszlányok

Szórakoztatva elgondolkodtató írássok kellenének! A humor segít az információt a nagyközönséghez eljuttatni. Csakhogy a legszellemesebb publicista is bajban van, amikor maga a lét torz. A bicebócat kigúnyolni illetlenség, a pimasz hazugságok miatti feszítést nem oldja fel egy laza vicc. És még az is megesik manapság, hogy amiről azt gondolnánk, oltári nagy poén, nem az, hanem maga a citromízű valóság.

A sajtó a társadalom tükre. Elvileg. A torz társadalomkép megszépítéséhez, antitorzító eszköz szükséges. Kiegyenesítő görbe tükör. Melyben minden szép és jó. A nép jóllakott, tehát boldog, az államadósság kicsi, a pártvezér nagy.

*

A '70-es években eltettem egy számát a Romániában megjelenő *Előre* című magyar nyelvű lapnak. Az egyik cikk így kezdődött: „Nézem Ceaușescu elvtárs fényképét. Nemcsak okos, szép is.”

Korrekt tollforgatói mű.

*

A rossz papok azt hiszik, hogy nekik vannak híveik, és nem Istennek. A rossz szerkesztők azt képzelik, hogy nekik vannak újságíróik, és nem a lapnak.

*

Más dolog el nem kötelezettnek lenni, és más dolog jobbra is, balra is elkötelezettnek mutatkozni. (Attól függően, hogy éppen ki a társalkodó partnerünk.)

Dolgoztam az évek során, különböző lapoknál vagy ötven szerkesztővel. Volt, aki partnernek tekintette, védte az újságírókat, volt, aki csak hasznáلتa, fenyegette és fenytette őket. Volt, aki felfele tekert, lefele taposott, és ilyen magatartást várt el a beosztottjaitól is.

A pozícióba kerülő ember eleinte furcsállja a seggnyalást, aztán megszokja, aztán megköveteli.

*

Az interjúalanyok kíváncsiak, hogy mindig könnyű kielégíteni. Hölgyek kérik, hogy ne látszódjon a fotón a hasuk. Urak dühöngenek, mert a bölcs (középszerű) mondataik fele kimaradt a cikkből.

Van, aki a felvett, rögzített szövegről is képes kijelenteni:

– Nem úgy mondtam!

– De hát itt van a diktafonon!

– Ja, lehet, hogy úgy mondtam, de nem úgy gondoltam!

István Zsuzsanna
Feketerigó

*fekete tollaim, fekete dalom
éjjel elhagytak, mára elhagyom
magam és a magasságos eget
elmenni hagyjatok, engedjetek*

*fáj a rámszakadó csend, az ének
sajog a fejem, szívem sajog érted
minden kis világvégém megmarad
őrzöm ezt is, őrizlek tollaim alatt*

*éjjel elhagytak, holnap elhagyom
az összes szót egy olyan csillagon
melynek már csak a fénye létezik
szerető szemében, ha nem szeretik*

***Csóokban,
szerelemben***

*hiányzol csóokban, szerelemben
szavakban, a tehetetlen
sétámban
a parton*

*dalban vagy
a csendben
vonatállomáson, szótlán
hiányzol szerelemben, csóokban*

Ébren

*besüt a reggeli napfény az ablakon
ülök pizsamában és várok,
fohászkodom, hogy felkelj, hogy élj,
hogy ha engem nem is,
az életed szeresd*

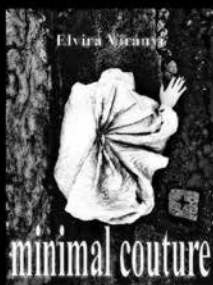
*eszembe jut, az ősszel
hogy temettük el két barátomat
kötélen lógtak valahol
az élet és egy másik világ között*

*nem gondolok a temetőre
csak arra, hogy már rég ébren vagy
sétálsz a folyóparton a napon
jól érzed magad, és azon töprengsz
mennyire nem alakul jól semmi sem
de mégis, milyen furcsa,
hogy ma ennyire szeretsz élni*

Fél arcok és fél szerelmek

*fél arcok és fél szerelmek
ez maradt
meg egy félóra
mielőtt mellém ül a holnap
félhang a kottán
és a kotta is félig
lett csak lejátszva
a regényt is csak félig
olvastam el
és fél család
és fél szerelmek
sötét félhold a szemem alatt*

*félálom
és egy fél álom
amit nem álmodtam végig
éjjél
félig üres és félig tele
ahogy mondani szokták
ez most ilyen
ez maradt
félmosoly
félig az enyém
és félig a másé
arcom csak félig
csak félig ismerlek meg
és a mondatot is csak félig*

ELVIRA VÁRADY

A jó képek az égbe szállnak

Midőn két művész a véletlen, avagy a sors akaratából lelkiileg és szellemileg összehangolódik, s elkapja őket valamiféle varázslat, abból csodaszerű dolgok jöhetnek létre: egy barátság, egy könyv, egy kiállítás, egy alkotás-sorozat.

„Ketten kellünk hozzá. Mindig. Ahhoz, hogy élni kezdjen egy gondolat, egy történet, egy érzés” – szól a Krúdy Gyula-idézet.

Nos, a *Találkozás – Interferencia – Parafrázis* című tárlathoz is ketten kellettek: **Virányi Elvira** textil- és iparművész és **Weiss István** fotóművész szimbiózisa. Az ő érzékenységük, világlátásuk, szabadságvágyuk.

A rongybaba megelevenedik. A díva kilép a szanzonból. Sárga virágok nyílnak a kietlen pusztaságban – talán azért, hogy legyen virág a pusztuló világ sírjára, talán azért, hogy utat mutassanak egy harmonikusabb, jobb világ felé. Az erdőtündér szürke köveken lépdel. Ablak nyílik az alkonyati égboltra. Halvány mosolyként fény vetül a sokat látott, sokat szenvedett Föld sebeknek tűnő repedéseire. A mese néhanapján keserű, a régi mítoszok istennői mellett téveteg árnyalakok jelennek meg. Ám a vérpiros ruhákba burkolt muzsikusz lányok talán mégiscsak az élet szimfóniáját játsszák.

Persze ezek a saját szubjektív gondolatársításaim. Hogy ki mire asszociál a képeket szemlélve, függ önnön habi-

tusától, világnézetétől, képzelőerejétől. Ettől szép és izgalmas e játék.

Amikor Weiss Istvánt megkérdeztem arról, mi ragadta meg leginkább Elvira művészetében, azon választ kaptam, miszerint a szabadsága a leglényegesebb. „Elvira egy szabad ember, nem csupán tettet a szabadságot – annyira, amennyire az még hasznos. Nyitott és toleráns, de mindeközben soha nem tér le a saját maga választotta igencsak göröngyös ösvényről. A divatszakma át- meg át van szöve kánonokkal, hiszen nagy pénzek forognak. Itt nagyon nehéz hitelesen szabadnak lenni.” Virányi Elvira felfogása a művészetéről mélyen megérintette Weiss Istvánt, hiszen a fotóművész is egy életen keresztül a szabadság útján járt, azt vallja: erről az ösvényről sohasem szabad letérnie, ez a minimum. Weiss István ekként fogalmazott: „Hatottak rám Elvira rendhagyó, szuverén munkái, és beugrott... mi volna, ha ezekhez az alkotásokhoz valahogy viszonyulnék, és hagynám a fantáziámat minden meggondolás nélkül képpé formálódni. Kööttségek nélkül, vagy még annál is szabadabban. És csak történtek a dolgok. A Nagy Karmester beintett, és lejátéztunk a mi kis zeneművünket. A nyolcadik X elején, a kilencedik felé haladva nem hittem volna, hogy még ilyen élményben lesz részem. Jó volna egy csoporthoz tartozni, amelyik úgy- mond belökné ezt a kiállítást a nagy

WEISS ISTVÁN (1945, Budapest) Majna-Frankfurtban élő fotóművész, fotódesigner. Csecsemőként került a szovjet ostrom után Nagyváradra, iskoláit itt végezte. Leérettségizett, majd a technikum befejezése után néhány évig elektrotechnikusként dolgozott. Időközben tagja lett a Romániai Fotóművészeti Szövetségnek, majd szabadúszó művészként tevékenykedett. Szerkesztőségi felkérésre egy bukaresti napilap, a *Scântea Tineretului* fotóriportere lett, majd a fotórovat vezetője. Négy év múltán hazaköltözött Nagyváradra, ahol a színház fotósaként tevékenykedett 1984-ig. Azóta Németországban él. A nagyvárad Nufáru Fotóklub társalapítója, az EFA életműdíjasa, rövid ideig a Slash Light Kulturális-Művészeti Egyesület művészeti tanácsadója. Számtalan egyéni tárlatot jegyez, és részt vesz csoportos kiállításokon is szerte Európában. Legjelentősebb kiállításának a *Clown 77* címűt (Kolozsvár, 1978, Korunk Galéria) tartja, ami meghatározó volt művészi útján. A modern fotóművészet egyik úttörője, valamint az egyetemes művészeti szemlélet képviselője. Jellemző rá a nagyfokú társadalmi és szociális érzékenység.

VIRÁNYI ELVIRA (1952, Nagyvárad) 1974–1976 között dizájn- és művészeti tanulmányokat folytatott Bukarestben, a Fondul Plastic keretében, és egyedi ruhák tervezésével foglalkozott. 1982-ben Budapesten, a Magyar Alkotóművészek Egyesületének tagjaként tevékenykedett. Németországban 1983-tól festőként, *art to wear* ruhatervezőként tevékenykedett, különféle művészeti vásárokon, rendezvényeken vett részt (pl. Frauenmuseum Bonn, Residenz München, Museum für Neue Kunst Freiburg). 1998-tól Freiburgban ruhakreációkat készített saját művészeti galériája, a Galerie Éva számára. Részt vállalt sok performanszban, színházi jelmezeket is tervezett. Nemzetközi kiállításokon és művészeti kiadványokban szerepel. 2018 óta újra Budapesten él, rendszeresen jelen van alkotásaival különféle textil- és fotókiállításokon.

forगतagba. Na, de akkor sérülne a szabadság? Valószínűleg.” Egy szó, mint száz: Weiss Istvánt megihlették Elvira munkái, a képek és dokumentációk, egykori fotográfiák, Virányi Elviráról készített portrék (Virányi Attila, Hajott, Hegedűs György és ismeretlen fotósok munkái), mindezt átszűrte önmagán, és így létrejött a parafrázis. Egy magasabb vagy mélyebb síkon megszületett a jó értelemben vett interferencia, és a két történetből egy történet lett. A végső változat.

Virányi Elvira nem véletlenül nevezi „rongyikázásnak” a saját alkotási folyamatát. Nem klasszikus értelemben vett divattervező, hanem egy médiafüggetlen játékos, aki textil- és papírányagokból teremt dolgokat. Ezek lehetnek kollázsok, textilképek, festett anyagok, amelyekből egyszerű szabással készít kreációkat.

Ez az együttműködés mindkettőjük szerint rendhagyó és ideális. Ilyen is létezik, lehetséges. Ez egy nagy kísérlet volt, és mindketten egyformán

hittek a sikerben. Elvira érdekességként megemlítette: 12 éves lehetett, amikor egyszer látta, amint Weiss István az akkori balettos barátnőjére várt, egyébként nem találkozott Vele. A Facebook javára írható, hogy interneten keresztül, a közösségi oldal segítségével kommunikálnak, és létrehozzák közös műveiket. Elvira fotográfiákat küld Weiss Istvánnak, és szabad kezet ad neki, rábízva, mire hogyan reagál, csak az ihlet a fontos. Legutóbb arra kérte Elvirát: küldjön fotókat, véletlen találatokat az utca emberéről, amelyeket aztán Weiss István különféle kontextusba helyez. Már az új projektből elkészült is néhány alkotás. Elvira megjegyezte: ha szerencsénk van, összejön egy újabb anyag, alkotássorozat. Szép volna, ha e különleges együttműködésnek volna folytatása. Merthogy, Weiss István szavai szerint: „Jót tesz egy embernek,

ha egy másik lelkében meglátja önmagát. Ilyen egyszerű ez.”

Nézzük hát végig az alkotásokat, szemlélődjünk, tűnődjünk, képzeletben járjuk be a magasságokat és mélységeket, poklokat és elveszett édenkerteket. Az alkotások mindent, de mindent elmesélnek, ami lényeges. Szószaporítás helyett újfent Weiss Istvánt idézném: „A jó képek az égbe szállnak, minek sokat beszélni.”

Tóth Hajnal

(Elhangzott Virányi Elvira textil- és iparművész és Weiss István fotóművész Találkozás – Interferencia – Parafrázis című kiállításának megnyitóján, 2025. június 23-án a nagyváradi várban, a Szent László Napok keretében, a Slash Light Kulturális-Művészeti Egyesület szervezésében.)

A rabtartó Felvidék

A Felvidéket már sok mindennek nevezték: Márai gőgösnek mondta, sokan – méltán – öröknek, volt, aki borókapálingsnak, s akadt – nagy esszéistánk, Cs. Szabó László például –, aki a kétféle magyar, a keleti és a nyugati között feszülő örök ambivalenciánk összekötő-közvetítő-kibékítő nagy szerepkörére tartja elhivatottnak a Felvidék emberét. Ez a tájegység Krakkón át Boroszló (Wrocław) és Dancka (Gdańsk) gótikáját hozta a kárpáti városokba, s rendszerető, alapjaiban városias ösztöne házassította össze – észak felé! – Európával. Kelet és Nyugat önemésztő égése a poézis magasfeszültségébe tartozik – az északi magyar szellem a prózát szereti. Az sem véletlen, hogy a Nagy Kivétel Balassin kívül a Felvidék adta a legkevesebb magyar költőt – de itt írták legpallérozottabb magyar prózákat... A további sorsot a szellem küzdőterein pedig – ha tetszik, ha nem – mindez alapjaiban határozta meg.

Nem lehet elégszer elismételni, mennyire égető szükség van az elszakított nemzetrészek – olykor görög sorstragédiákat idéző – fátumainak-dramáinak dokumentarista értékekkel is bíró, ugyanakkor szépirodalmi igényű, valóság és fikció művészi elegyítésével történő felmutatására. Az ismerethiány, a mesterségesen-aljasul létrehozott történelmi fehér foltok végleges (és színvonalas!) eltüntetése éppúgy alapkövetelmény, mint a hiteles, igényes, nívós ábrázolásmód. Végre úgy kell elénk tárni a szétszaggatott ország da-

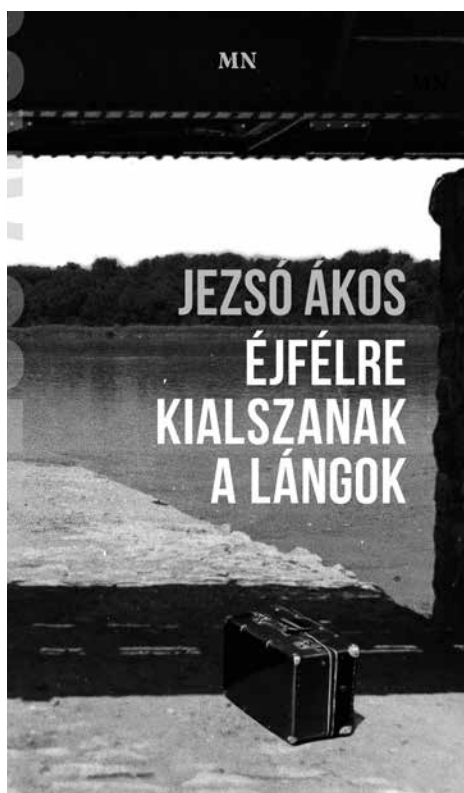
rabjainak históriáját, hogy igazság és drámaiság, megrázó olvasmányélmény és történelmi-lélektani pontosság találkozhassék. Ehhez pedig – sok egyéb mellett, persze – arra is szükség van, hogy a Felvidék a maga teljes történelmi-esztétikai pompájában olyan érzelmi összhatást, olyan páratlan intenzitású, permanens motivációt is tudjon kelteni a mai nemzedékekben, amely képessé teszi őket a megfelelő szintű, igényességű és eszmei elkötelezettségű ábrázolásra, vonatkozó alkotásokra.

Feltétlenül üdvözlendő, komoly esemény hát egy olyan regényfolyam-vállalkozás ténye, mint a Jezsó Ákosé: a jelenleg 59 éves prózaíró olyan írói óriás-fába vágta a fejszéjét, ami bizony nálánál egy-másfél évtizeddel idősebb pályatársaknak is becsületére válna. (Déry Tibor azt mondta – igen elgondolkodtatón –, hogy a prózaírónak, ha valóban vinni akarja valamire, sokáig kell élnie.) A felvidéki magyarság sorsát körüljáró trilógiája az első kötetben (*Megyek túlra*) Trianontól 1948-ig – valóban dokumentarista pontossággal – ábrázolja a XX. század eseményeit, a folytatás (*Mécses a ködben*) a cselekmény szálait egészen az 1956-os forradalomig viszi tovább, végigkísérve egy felvidéki ikerpár családjának életét, ezen keresztül mutatva be az elszakított észak-magyarországi magyarság sorsát. Csallóközi magyarok a gyűlölet, az elnyomatás és az emberi aljasság viharában – akár így is lehetne summazni a Jezsó által felmutatott életszakasz-modelleket. Közben felsejlik

a felvidéki magyarság belső deportálásának pokla, a csehországi Szudéta-vidékre kényszermunkára elhurcoltak életének minden keserve, a Pozsony melletti ligetfalui láger iszonyata vagy éppen a nagyon is valószínű látomás: mit éreztek a hermetikusan elzárt államhatár túlsó oldalán élő magyarok az 1956-os forradalom és szabadságharc idején, hogyan tekintettek ők onnan Budapestre, milyen körülmények között kellett átélniük azokat a csodás napokat...

A roppant érzékletes leírások, a kifejezetten éretnek és élvezetesnek mondható ábrázolóerő és drámaiság mindvégig jelen van: Jezsó a cseh elnyomás, a szlovák lelkület, az adott történelmi körülmények összessége és általában az emberi lélek lehetséges igazodási pontjai között meglepő biztonsággal mozog.

A harmadik kötet most jelent meg, s több ponton és több vonatkozásban is eltér az első két kötettől. Az *Éjfélre kialszanak a lángok*, eljutva a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas éveken át a jelenig, a 21. század elejének hatalmas formátumú társadalmi-társadalomlélektani és nem utolsósorban demográfiai változásait jó néhány regénytechnikai-szerkesztési változtatással, a trilógia két első darabjától jócskán eltérő formai-strukturális elemmel illusztrálja. A korábban megszokott nagyepikai eszközöket mintha egy új regény váza váltaná föl: új szál – például a felvidéki magyar fátummal foglalkozó, gyökereivel a Csallóközhöz kötődő, már elhunyt író életművéből monográfiát írni készülő irodalmár és az író özvegyének kapcsolata, a legújabbkori és közelmúltbéli Budapest sajátos aurájának „bevezetése”,

meglehet, a műegész koherenciájának vizsgálata szempontjából generálhat(na) vitákat, el lehetne borongani azon is, hogy a jelenre kialakult felvidéki magyar összkép – sok megalkuvástól nagyarányú népességsökkenésig, megalkuvó-behódoló árulásokig, vegyes házasságoktól a karrierizmus látványos megnyilvánulásaiig, egészen a fiataloknak a nemzeti ügy(ek) iránt már közönyös, a magyar nyelv és kultúra helyett az angol és globalista univerzum felé történő, sanyarú-lehangoló elfordulásáig – hogyan és mennyire szolgálja az egységes, három kötetnyi felvidéki magyar tabló összképének össze- és megtartó erejét; ám a legvégző lényeg gyaníthatóan nem ez. Főleg nem – és ez a legfőbb szempont – a trilógia egészét tekintve. Mert Jezsó

Ákost mindezekkel együtt alapjaiban és teljességgel rabul ejtette a Felvidék: úgy rabja ő ennek a tájnak – ezen belül elsősorban az aranykertnek, tündérek birodalmának is becézett, valaha színmagyar Csallóköznek –, ahogy a szerelmes ideáljának, az anya gyermekének vagy akár a szenvedélyes ember szenvedélye tárgyának.

A rabtartó Felvidék úgy jelenik meg könyveiben, ahogyan immáron generációk során át magyar embernek megjelenhetett: a csonka ország egyszerre vágyott és fájón szépséges világa, a visszacsatolás időszakának ma már szinte elképzelhetetlen mámora, a kommunista időszak, sajna, több szakzra bontható lehangoltság-pusz-

tulás-tönkremenés szakaszai (benne 1968-cal és ami utána következett) – vagy akár az utódok sorsának néha vigasztaló, többnyire inkább elszomorító, fekete-fehér vagy éppen szürke-elszürkülő képeiben. Ám mindig, mindenképpen igazan és hatásosan, őszinte, mély átéléssel-beleérző képességgel, komoly, olykor drámai erejű, máskor lírai szépségű ábrázolóerővel. Jezsó és az őt rabul ejtő és rabul tartó Felvidék kapcsolata most mindenesetre jelentékeny alkotással ajándékozott meg bennünket. Amiért, legyen a kép könyörtelenül pontos vagy éppen elkeserítő, köszönettel tartozunk.

Domonkos László

ELVIRA

Habcsók, jutalomajándék

Nem ok nélkül említjük Lezsák Sándor *Nyolcvan vödör levegő* című abszurdoidja évekkal előbbi előadásainak közönségsikerét. A költő-író-politikust komolyan foglalkoztatják korunk létkérdései, az emberiség egzisztenciális aggályai. Okkal. Gondoljunk a cunami-ként pusztító fegyveres erőszaktól való, globálissá terebélyesedő félelemre. Amire nagyon sokan keresik a megoldást, ki-ki a maga módján. Ezt tette a nyolcvan vödör levegőt bespájzoló idősödő főhős is, aki bunkert épített magának a kút oldalába. A pusztító erőszaktól való aggodalma indokolt volt ugyan és időszerű, de élete megmentésére tett tyúkeszű kísérlete merő képtelenség, komikum.

Legújabb színművében (*Habcsók, – majdnem – brutális komédia*) az író szintén drámai és komikus elemekből építkezik. Itt viszont nem a gyilkos hatalmi erők elleni küzdelem lehetséges módozataira összpontosít, hanem az ember szubjektív univerzumát veszi górcső alá, jelesül a házastársi normák felrúgásának módjait és lehetséges következményeit tárja az olvasók/nézők elé. A másik felet semmibe vevő önzések, erkölcstelenségek sokféleségét, fokozatait sejteti, a megoldást keresve pedig azok határait feszegeti. A hol aggodalmakra okot adó, hol meg a muris jelenetek során minduntalan felmerül a kérdés: meddig mehetnek el a házastársak – gyanús vagy tényleges

– hűtlenkedéseikkel, tiszteletlenségeikkel anélkül, hogy felrúgnák a házaselet szentségét és szépségét. Ami nem kizárólag magánügy, mert az egyének tettei a közösség megítélése alá (is) esnek.

A társadalmi együttélés törvényeinek, normáinak legfőbb ítése, koordinátora a színmű történelmi időszakában köztudottan az egyház volt. A házaselet szabályai, követelményei felett az Esperes öröködik és ítélkezik. Ő adja ki a parancsokat, az Esperesné pedig végrehajtatja alárendeltjeivel oly módon, hogy „a lélekben visszhangozzon minden szó.”

Ebben a társadalmi miliőben játszódnak az eleinte haragosabb színeknek mutató, „majdnem brutális” komikus jelenetek, íródnak meg, válnak szuggesztívvé és izgalmassá a megrajzolt jellemképek. Lezsák Sándor itt, a különböző karakterek megkomponálásában érzi igazán otthon magát. Ahol a korrektnek színlelt lódtítások, a kölcsönös leckéztetések, a rekeszizmot rezegtető nagyotmondások, mind-mind az indulatok lecsillapításának, a tisztesség és becsület keresésének, végtére is az igazság kimondásának a szolgálatában állnak. A kitalációk brutalitásig felfújt ballonja fokozatosan lohad az elszólások, melléfogások, önleleplezés („kitaláltam, hogy én is megbántsam magát”) felől haladva az őszinteség, a megbékélés, a lelki nyugalom felé.

Ahhoz, hogy ennek a családtípusnak a jelenségvilága élénk táruljon, Lezsák „háromszáz évre álmódja vissza magát, Berethalomra, a történelmi Királyföld valaha szászok lakta településre.” (Szakolczay Lajos)

A díszített „csiprokat”, virágos tányérokot készítő kétgyermekes keramikus házaspár inkább indulatból, semmint a hibátlanságukba vetett meggyőződéssel ócsárolják, becsmérlik, gyalázzák egymást, ami akár váláshoz is vezethet. Ámde a vidék egyházi vezetője, az Esperes résen van, és idejében közelé. Berethalom vártemplomába csukatja őket két hétre. Ahol „régén a válófélben lévő, megromlott kapcsolatban élő házasságokat zárták össze hat hétre szigorú körülmények között”. Hogy a karanténban megbeszélhessék sérelmeiket, beismerhessék ballépé-

seiket, kijózanodjanak, és visszatérjenek a tisztesség útjára, hogy maradjon „minden úgy, mint régen volt.” Vagy ha mégse, fogalmat alkothassanak a válást követő nem éppen rózsás jövőjükéről.

Az élet nem győzelmi menet. A menetközben jelentkező gondokat, bajokat, nehézségeket idejében fel kell tudni dolgozni, a hibákat korrigálni, és – ha lehet és/vagy kell – megbocsátani egymásnak.

Ezt igazolandó, hadd idézzünk itt egy Árpád-kori település, Magyarakucs 18. századi egyházközségének parókia-könyvéből egy nyilatkozatot, amelyben a hitvesi esküt megszegők fogadalmat tesznek, hogy a cselekedetüket megbánták és többé nem vétkeznek: „Mi alább is megírtak prezentitus agyuk tudtokra akiknek illik, hogy mi minek utána a házasságbeli egyenetlenség, békétlenség miatt, össze háborodtunk volna, különben össze nem békélhattünk hanem a Szent Eccla. Becsületes előljárói által még pedig ilyen pretextus alatt, hogy én Pusztai István magamat teljességgel megoltalmazom attól, hogy a Szilágyi János Uram feleségivel magánosan sem nem társalkodom, nem beszélek vele barátságot nem tartok. Én is pedig Egri Rebeka ettől magamat teljességgel megoltalmazom, hogy az én becsületes Férfjemet mint jó és becsületes embert megbecsülöm, utána nem leselkedem, felőlle akárhol járni fog nem tudakozodom, szívemet, lelkemet abba megcsendesítem és mától fogva engedelmes és jó szó halló hitestársa leszek, melyről adom ezen kezem x vonásával és a rosszat elkerülöm. Pusztai János keze x vonása / Egri Rebeka keze x vonása.”

A berethalmi várbörtön válószobájában Martin durván a feleségéhez vágja: „elegem van belőled”. Berta sem

marad adósa: „Nekem is elegendem van belőled, Martin.”

Az Esperesné tisztázza a helyzetüket: „Ezért vagytok itt. Ez a váloszoba, de az is lehet, hogy szerelembörtön...”

A bekasztlizott házaspár, célzottan, mindennek erősen szűkében vannak. Egy ágyban alusznak, egy lapos valamit közibük gyömöszölve, egymásnak hát-tal fekszenek. És civódva, gúnyolódva bolházkodnak. Eközben Martin egy fogat talál: „Valaki itt hagyta a fogát...” Mi tagadás, a váloszobában vagy szerelembörtönben – ha szükségesnek látták – az „ítészek” erőszakot is alkalmaztak. Hogyha másképp nem ment, kiverték a börtönt viselő fogát, remélve, hogy így könnyebben s hamarabb eredményt érnek.

Sírjunk-e vagy ne vessünk ezen?

Miközben a házaspár közti kisstíliú történetek összevisszaságát követjük, a szerző felvillant egy nagyon fontos történelmi eseményt. Arról értesülünk, hogy „egy Tisza-menti lelkész jött az imént, azt mondja, fogdossák össze a reformátorokat, megint Pozsonyba viszik őket, sanyargatják őket, bírói ítélet lesz.” Nem kétséges, hogy az ellenreformáció, a rekatolizáció Pázmány Péter-i évtizedeiben járunk.

Amint nyílik a börtön ajtaja, beszűrődik a templomi énekpróba hangja: „Erős vár a mi istenünk”. A Luther Márton szerezte zsoltár félreérthetetlenül jelzi, hogy protestáns világban vagyunk. A becsukott házaspár két gyermeke a kórusban énekel: kiderül, a család evangélikus hitű.

Az események mozgalmasak: a civakodások nem csitulnak, a felek gúnyolódhatnak, ócsárolják, csepegnek egymást. Mint jeleztük, az asszony egyenesen képébe vágja az urának: el akar válni,

mert „nem bírsz velem élni”. „Új asszonyt akarsz.” A férj tagad: „Ezt soha nem mondtam!”. Berta: „De gondoltad...”; „Te mostanában soha nem veszed észre. Amikor kitömködtem a mellyemet, hogy lássad, nekem is van, nem csak a Málcsinak...”

Furábbnál furább komikus jelenetek követik egymást: a bolhakeresést kutya-vonyítás követi, a férj horkol, az asszony holland fapapucsban lépkedve kopog – zavarják egymást. Ezek a froclizások, valójában ártalmatlan kötekedések: a békülési hajlandóság első jelei. Férj és feleség kezdenek jobban odafigyelni egymásra: „Nekem még maradt két almám – mondja az asszony. – Ha annyira éhes vagy, az egyiket neked adom.”

A házaspár lelkében kezd felértékelődni a család erénye, jelentősége, becse, értékei. Dicsérik gyermekeik kezűgyességét, már-már művészi képességeket éreznek bennük.

A vártemplom csendjében váratlanul megkondul a harang. Majd elnémul. Kicsit később újra megkondul. Amiből Martin arra következtet: „Akkor egy asszony halt meg a faluban”. Ha a harang harmadszor is megkondul – folytatja a férj –, azt jelenti: „Öregember halt meg. Akkor csendítetek harmadszor.”

A kórusban éneklő gyerekek, Jolánka és Janó bejönnek a szüleikhez. A fiú közli az apjával: maghalt Öregapa. A halálhír lesújtó. Tovább súlyosbítja a helyzetet, hogy be vannak zárva: „lát-hatatlan rabláncban vannak.”

Az ország feldarabolva, a nemzet saját létezésének határára jutva küszködik. Szattyán, a szárazkáplán kétségbeesve kérdezi felettesét: „Keleten a török, nyugaton a Habsburg császáriak. Esperes úr, van még Magyarország?”

Az Esperes válasza reménykeltő: „Úgy hírlik, Tokaj környékén, Hegyalján a magyarok megint mozgolódnak, a keresztes kurucok toboznak.” Rákóczy serege gyarapszik, az igaz magyarok készülnek a szabadságharcra.

A rabláncon nyűglődő házaspár helyzete még rosszabbra fordult: Berta megbetegedett, erősen köhög. Martin jószívűen gondolja beteg feleségét, takargatja, vigyáz rá. Megbocsátva egymásnak, immár szinte megmosolyogva emlékeznek volt kihágásaikra; a másik félben (házastársban) emberi jóságot tapasztalnak. Berta: „Olyan gyöngéd vagy, mint legénykorodban”, „Hoztad a habcsókot, diómorzsával. Azzal büvöltél el”.

Az ünneplőbe öltöztetett vétkesek imázsámolyon térdelve, miatyánkot mormolva várják az Esperest. Aki tárt, török harácsot, dézsmát, császári nyomorgatást emlegetve feddi őket:

hibáikat, kölcsönös gyanúsítgatásaikat, egymás korholását sorolja.

Berta hirtelen dönt: „Együtt maradjunk!”

A válszobából szerelemszoba lett.

Az Esperesné habcsókot készít a raboskodásból szabaduló házastársaknak, amolyan jutalomajándékot.

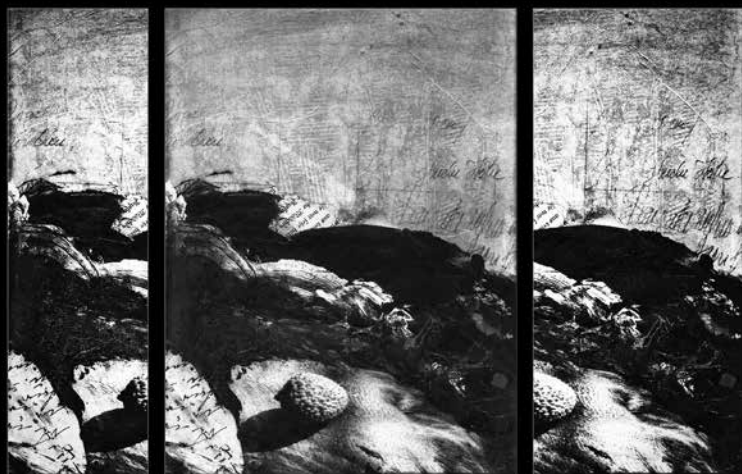
Az Esperes szüntelen fáradozik, sokat utazik, amiért a felesége érthetően aggódik. „Ez a dolgom – válaszolja az Esperes. – Rendet kell tartanom minden gyülekezetben.”

Az Esperesné a férjének is habcsókot készít vacsorára, hisz annyira megkívánta.

Elvégre egy életet élünk, egy világban élünk, viseljük terheit, örömeit.

A jóságért és tisztességért pedig jön a jutalom: a diómorzsával megszórt finom falatok, a habcsók.

Aniszi Kálmán

Az álom műtőasztala

Az irodalom állóvizét felkavaró posztmodern irányzatot követően ismét az útkeresés fázisában van a költészet. A teljes megújulás szinte lehetetlen, csak kivételeseknek adatik meg, mások számára marad a visszatérés a modernhez, a posztmodern megelőző költészetváltozatokhoz. Sróth Ödön nagykarólyi költő hetedik, Magyarországon megjelent verseskötetével (*Az álom műtőasztala*, Róza és Julius Kiadó, 2024) önmagához, korábbi verseihez tér vissza; a formával való kísérletezéshez: a töredezettséghez, a kollázstechnikához, vendégszövegek felhasználásához. Adyt idézve illik a kötet verseire a „minden egész eltörött” megállapítás. Elsődlegesnek tekinti a látványt, időnként közelítve a lettrikus költészethez, csábítja a kísérletezés a vizualitással, a szöveglátvánnyal. A szétesőben lévő külső forma megidézésével egyidőben felerősödik a belső forma, a tartalmi és a gondolati vonalvezetés. Szerencsés esetben a külső forma és rejtőző belső üzenet kiegészíti egymást (*Felbontás, Tárlat-űr*), máskor kontrasztos viszonyba kerülnek egymással (*A ráma képe, Intőjelek magamhoz*).

A versekkel szembeni esetleges fenntartás alapos, részletekbe menő meditációval, szoros szövegolvasással oldható fel. Ilyen befogadáspróba lehet a kötet címadó verse, *Az álom műtőasztala*, benne az elvont állomképek, látomások, fiktív képzetek sorozatává, „csipkeködév” szerveződnek, azonban közöttük a valóság referenciaképei

is megsejthetők. A költészet műtőasztalára került álom- és valóságképek költői látomásokká szervesülnek. Az így kimódolt igei metafora („zeng a lélek szárnyacsapása”) a művészi fantázia „szárnyacsapása”, megadva hozzá a helybeli és időbeli koordinátákat: „az esték fehér szirmai karikáznak karmai közt a valóságnak.” Az álomszerű képek után következik a felébredés, kijózanító közelítés a valósághoz, annak a felismerése, hogy többféle régió létezhet a költészet számára. Ennek a valóságra eszmélésnek kulcsmotívuma a „kés”: „falak zománcán nyűszít a kés”. Ezzel egyfajta cezúra áll be a

vershangulatba, az álomképek lekerülnek a fantázia „műtőasztaláról”, helyüket átveszi a szikár valóság, hogy belevágjon abba, „ami rejtetten fáj”. A fantáziaképek visszahúzódnak a korábbi sejtelmes régióba: „csipkeködbben megbújnak az álmok.”

A *Fantázialépcső* című versben továbbra is jelen van a már megismert abszurd képalkotás. Itt a modernitás aktuális képei halmozottan vannak jelen, hogy virtuális internetfájllá álljanak össze: „romokban heverő e-mailjeink”, „vér üt ki blogjaink arcán”. Az internet-táj megdöbbenő képeivel keverednek a hagyományos tájleírás képei: „nyílt sisak fejünkön a fény / szívverésünk derengő délibáb”. Mindkét képtípus hangulatával hat a befogadásban, hozzájuk drámaiság társul. Nem „lefordítani” kell őket, hanem elfogadni, hangulatteremtő funkciójukat elfogadni. Ezt megtennünk annál is könnyebb, hogy létezik a korábbiakhoz köthető folytonosságuk: „ismét van mindenhez képünk”. Kijózanítóan hatnak a befejező sorok, valóságra ébredésünket segítik: „tócsából tócsába / halálból halálba / ismétlődésből ismétlődésbe lépünk.”

A kötetben önálló egységbe szerveződnek az ún. műveltségversek, témájuk a képzőművészet, a szépirodalom, a zene, ill. a műfajok alkotói, előadói: *Giotto-vázlat*, *Pilinszkyt lapozva*, *Fasikoltás*, *Villon-hollók*, *Rablais-retró*, *Üvegen át Munkácsy*, „*Bartók úr Baldwin-zongorát használ*”. A szövegek legfőbb építő eleme az intertextualitás, az egyes témák és a belőlük táplálkozó impressziók képekben sűrítve jelennek meg: „Ősz vonóján könnyező zápor és rajta szikrázó úr delel” (*Villon-hollók*), „cikornyás tükrök repedésébe süt be a hold” (*Pilinszkyt lapozva*), „zabla

ferszül a fára abroncs a tájra” (*Üvegen át Munkácsy*). Áttételeességükkel sejtelmessé válnak a megformált képek, befogadásukban elsődleges a sejtés, megsejtése az ihlető művészi alkotások sajátos világának. A felsorolt versek közül kiválik és a köteten kívül is önálló élettel rendelkezik a „*Bartók úr Baldwin-zongorát használ*” című. Először 1980-ban jelent meg a marosvásárhelyi *Igaz Szóban*, a Bartók Béla halálának ötvenedik évfordulójára Székely János szerkesztésében készült emlékszámban. Ezt követően 1995-ben válogatják be *A mindenség zenéje* című Bartók-kötetbe, mely Debrecenben jelenik meg Bényei József szerkesztésében. Sróth Ödön stílszerűen verskantátában idézi meg Bartók alakját és zenéjét; a zeneszerző és előadó zongoraestjét 1928. jan. 17-én este 8 óra 30 perckor az amerikai Portlandban. A versnek többrétegű szövegszerkezete van, ehhez kollázstechnikát használ a költő, vendágszöveggként a Cantata Profanát használja. Ezzel együtt kettős tragikum van jelen a versben, szövegszervező elvként: egyrészt Bartók Béla sorstragédiája (önkéntes száműzetése Amerikában: „Az újralátogatás kényszere – emigráció – csak / ez után következett”), másrészt a balladai tragikum, a műfaj sajátossága („szántók fenyesek kristály patakok / üzenete és halk sóhaj zenéje”). Azon az emlékezetes portlandi estén csodát művelt Bartók zongorajátéka, magával ragadta a hallgatóságot: „leckét adott az értelem / éjszaka a közönség egy országot álmodott”. A versben felvilan az emigráns magánya is, amelyet korábban (1972) Szilágyi Domokos jelenített meg a *Bartók Amerikában* című versében.

Sróth Ödön képalkotásainak fontos eljárása az intuíció, költői képei az intuitív ráérzések eredményei, innen ered elvont, absztrakt jellegük. Jelenléte meghatározó a létversekben, az emberi egzisztencia értelmét és célját firtató versekben (*Hazardjáték, Végül is, Egyszemélyes pálya, Regekérdés, Rege-sóhaj*): „homlokod / tenyerén borostyán ágak futnak át”; „a sorban ott vagyunk jelképes szám a sorsjegyünk” (*Végül is*). A költő emberi vágyait megfogalmazó versek témája mitológiai ihletésű, központi motívuma a csodaszarvas. Végző célja eljutni a „csodaszarvas magányig”: „Számból az urán-por kipereg zöld márciusok / inge / a tekenőben ahol fekete-fehér pázsiton / sakkozik a / magány / mag-ágy / mag-árny csoda-

szarvas magány.” Versben is megfogalmazza ön maga számára az intuíciót (*Intuáció*). A vers mesterpéldányként szolgálhat a kötet képeinek megértéséhez, befogadásához, elfogadásához. Negatív leírások és látomások sorozata modern korunkról: „cimbalom-lelkek giliszta módra áramlanak / hajnali homályban / óra ketyeg letört szárnyú csillagok köröznek és / nyálas / pillepalackok hahotáznak / vérezve hull a hó / kertjeim / kifeszített vásznán színek kapaszkodnak”. Ettől a látványtól megbénultan, tehetetlenül szemléljük a pusztulást: „és mi csak hűsülünk szemetek gúláiban és csak állunk / tüzes szemekkel korhadó fatörzseink tavaszában”.

Végh Balázs Béla

Brexit, zombik, koponyák

Sokan kapták fel a fejüket, mikor híre ment annak, hogy Danny Boyle rendező és Alex Garland forgatókönyvíró a 2000-es *A part* és a 2002-es *28 nappal később* után ismét összeállnak és elkészítik utóbbi film folytatását. Na, de azt rögtön leszögezhetjük, hogy a *28 évvel később* minden, csak nem folytatása az elődjének.

A rajongók igencsak csalódottak voltak a film bemutatója után, mivel messze nem azt kapták, amire számítottak. A *28 nappal később* 2002-es bemutatója után óriási elismeréseket zsebelhetett be a Boyle–Garland-páros. Olyan egyedi zombifilmet tettek le az asztalra, amivel igencsak megreformálták ezt a zsánert.

Kezdjük azzal, hogy addig ilyen zombik nem voltak: a megszokott az volt, hogy az élőhalottak cammogva próbálják becserkészni áldozatukat, többnyire falkában mozogva. Erre Boyle-ék kitalálták az iszonyatosan gyorsan mozgó zombikat, akik tulajdonképpen nem is zombik.

Az alapszituáció onnan indul, hogy egy dühvírusnak nevezett vírus kikerül egy angliai laboratóriumból, és megfertőzi a lakosságot, a nem fertőzöttek pedig menekülve próbálnak megoldást keresni. A *28 nappal később* nevezetű film sikerét meglovagolva készült egy folytatás *28 héttel később* címmel 2007-ben (ehhez már Boyle-nak és Garlandnak nem volt köze), aminek

a lezárása szintén azt sejtette, hogy rövidesen érkezhet a következő rész.

Tizennyolc évvel később érkezett is, legalábbis a cím erre engedett következtetni. Ám a *28 évvel később* minderre fittyet hányva minden, csak nem az előző két film folytatása. Az alaphelyzet stimmel, majd' három évtizeddel járunk a vírus elterjedése után. A brit szigetek karantén alatt, a lakosság úgy boldogul, ahogy csak tud, mindenmű külső beavatkozástól elzárva.

Filmünk története egy kis szigeten játszódik, amin a maroknyi lakosság önállóan látja el magát, a szárazföldre csak ritkán, vadászat céljából merészkedik ki. A közösség egyik tagja, Jamie (Aaron Taylor-Johnson) fiával, Spike-kal (Alfie Williams) és súlyos beteg feleségével, Islával (Jodie Comer) él együtt.

Spike tizenkettedik születésnapja után elérkezett az idő arra, hogy a

beavatási rítus részeként édesapjával együtt részt vegyen az első vadásztúáján, amelynek során egyre elvetemültebb fertőzöttekkel találják szembe magukat. A kissrác mindeközben eltökélt, hogy gyógyírt keressen édesanyja betegségére, a hírek szerint ugyanis él a közelben egy egykori orvos (Ralph Fiennes), aki talán segíthet rajta.

A film első fele dramaturgiailag még egy megszokottabb akció-horror-fantasy alkotásra emlékeztethet. A történet fókuszja a világon van, amit mi Spike szemén keresztül ismerünk meg fokozatosan. Boyle azonban már ebben a szakaszban kilép a hagyományos keretből, és végletekig fokozza a videoklipszerű esztétikát.

A *28 évvel később* szerint az emberiség története valójában egy folyamatos erőszakhullám, aminek fényében Boyle és Garland nagyon lesújtóan látják a világunkat – különösen talán a Brexit utáni Angliát. Ugyanakkor a film mégsem egy teljesen cinikus vagy nihilista mű, sőt a vérben tocsogó zombiakciók után indul el igazán a történet: Spike útja, hogy orvost találjon beteg anyjá-

nak, ez az ő felnőttéztörténete, és ezzel együtt ő a film valódi főszereplője.

Tematikailag és tartalmilag a film hű marad az eredeti szellemhez: a *28 évvel később* egy vad, zseniálisan kreatív tabló a világvégerőről, az elengedésről, a halállal való szembenézéssel és arról, hogy az apokalipszis utáni világ valójában nem különbözik annyira az előzőtől.

A film egy meglepően pszichedelikus trip, amely ugyan a világ zülléséről szól, de megmutatja, hogy ilyen körülmények között is létezik remény, valamint azt, hogy a halál nem feltétlenül kell hogy rossz vagy fájdalmas legyen. És ami a legfontosabb: az aktuális helyzetben nem pusztán túlélni kell, hanem embernek maradni az embertelenség közepette.

Szakmai szempontból a *28 évvel később* bátor, friss és egyedi hangvételi alkotás. Szervesen kapcsolódik előde-éhez, ugyanakkor mer újat hozni és különbözni tőlük. Mindenképp ajánlott nagy vásznon, ütős hangtechnikával megnézni.

Lencar Péter

Kis Krisztián Bálint

Erdély bombázógépek célkeresztjében 1944-ben

In memoriam Király Csaba

I. Bevezetés

E tanulmány célja, hogy széles horizontú képet adjon a második bécsi döntéssel 1940-ben Magyarországhoz visszacsatolt észak-erdélyi városok, valamint a vissza nem tért dél-erdélyi célpontok ellen a szövetségesek által 1944 folyamán végrehajtott légitámadásokról. A két területet ugyanis nemcsak földrajzi, hanem (had)történeti szempontból is összetartozónak tekintjük. A tárgyalt, akkor Magyarországhoz tartozó városok nyugatról kelet felé haladva a következők: Nagyvárad, Nagykároly, Szatmárnémeti, Nagybánya, Kolozsvár, Máramarosziget, Marosvásárhely és Szászrégen. A bombázások ismert időtartama közel fél év, napra pontosan az 1944. június 2-a és november elseje közötti időszak. A légi hadieseményeket amerikai bombázógépek nyitották meg, szovjet harci repülőgépek folytatták, és végül román gépek zárták le. A légi akciók és következményeik hadtörténeti ismertetése és a vonatkozó civil emlékezet az időrend síkját követi, ezen belül érintett településenként haladunk.¹ Jelen tanulmány ugyanakkor

nem egyszerű szintézis – eredetiségét az adja, hogy a 80. évfordulói tartalmaz újabb visszaemlékezéseket, további történeti adatokat és megemlékezésekről szóló beszámolókat.

A magyar állam területe a második világháborúba való belépés előtt bekövetkező területi gyarapodások révén 93 ezer km²-ről a Központi Statisztikai Hivatal 1941. évi jelentése szerint 172.149 km²-re nőtt, lakosainak száma 7,6 millióról 14.669.128 főre gyarapodott. A megnövekedett ország területére ledobott bombamennyiséget azonban *csak* az amerikai légierő (USAAF) részéről ismerjük, mely összesen mintegy 26.422 tonna bombát tesz ki.² Az összes többi – vagyis szovjet és román – bombázógép által ledobott bombamennyiséget mind a mai napig *nem* ismerjük, de bizonyosan nagyságrendekkel növelné meg az

kozik. A szárazföldi hadműveletek hadtörténetére nézve alapos áttekintés Ravasz István: Erdély ismét hadszíntér 1944. Szovjet–német és román–magyar párhuzamos háború Magyarországon. Budapest, 2002. 344 oldal, jegyzetekkel, forrásokkal, helységnévmutatóval, térképekkel és válogatott képanyaggal.

² Összehasonlításképpen: jugoszláviai célpontokra több mint 24 ezer tonna, osztrák célpontokra több mint nyolcvanezer tonna, a Román Királyság területére azonban jóval kevesebb bomba zúdult. In: Pataky Iván–Rozsos László–Sárhidai Gyula: Légi háború Magyarország felett. 2. kötet. Budapest, [1992.] 300–301. p.

¹ A dolgozat kizárólag a légitámadásokkal és azok messze ható következményeivel foglalkozik.

ismert (amerikai) adatokat. A teljeség kedvéért megemlítjük még, hogy Magyarország területén az első, szövetségesek által végrehajtott légitámadásra a főváros, Budapest ellen 1944. április 3-án került sor.

A szövetséges légierő döntően két szárazföldi hadművelet előkészítésére, illetve biztosítására támadt észak-erdélyi célpontokat. Ilyen hadművelet volt az 1944. június 6-i normandiai partaszállítás előkészítése, majd augusztus 20-a után, a román kiugrás nyomán a szovjet Vörös Hadsereg előretörésének légi biztosítása Románia és a Balkán-félsziget területén. Magyarország „elméletben” föl volt készülve a légicsapások sorozatára – az igazság azonban az, hogy a gyakorlati védekezésnek nem voltak meg a tárgyi feltételei. Ráadásul Észak-Erdély a magyarhoni légvédelem leggyengébben védett területe volt. Érdekességgént tegyük még hozzá: az amerikai bombázógépek határozott céllal bombáztak ipari, közlekedési és katonai célpontokat, míg a szovjet légitámadásokról ez egyáltalán nem mondható el. Talán azzal magyarázhatók a szinte találmásra kiválasztott célpontok elleni támadások, hogy ezzel a szovjetek célja inkább a pánik- és félelemkeltés, azaz a lélektani hadviselés volt.³

³ Pataky Iván: Légi háború Észak-Erdély felett 1944-ben. (Kivonat.) In: ACTA – 1997 (Acta Hargitensis IV, aluta – XXI). A Csíki Székely Múzeum és a Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve. Fel. szerk.: Kónya Ádám. Szerk. és gondozta: Boér Hunor. Csíkszereda–Sepsiszentgyörgy, 1998. 299–312. p. Internetes változat: http://www.szekelyfoldert.info/acta1997_regesz014.html A letöltés ideje: 2016. június 27.

II. Erdély bombázása

A jelentősebb magyarországi pályaudvarokat 1944. június 2-án reggel érte az első és egyúttal legsúlyosabb légicsapás az amerikai és a szovjet főparancsnokság által előkészített „Frantic Joe” nevű hadművelet keretében.⁴ Tanulmányunk szempontjából az a fontos, hogy a 15. AAF⁵ 49. és 55. Wingje⁶ tervszerűen bombázta a nagyváradi és a kolozsvári vasútállomás mellett a piskitelepi (Simeria, Dél-Erdély) pályaudvart is.

Nagyváradon 8 óra 59 perckor kezdődött a bombázás. Az akció végrehajtója az 5. Wing egyik köteléke (483. BG) volt, mely 26 vagy 27 db B–17-es bombázógépből⁷ állt. (A másik kijelölt kötelék eltért útvonalától, végül nem találta meg a várost, ezért a tiszántúli Püspökladányt és Debrecent bombázta.) A váradi célpontok a következők voltak: a vasútállomás és környéke, a Nilgesz-telep, a vasúti hidak, a csen-

⁴ Tulajdonképpen ez volt a második világháború folyamán az első közös, szorosan összehangolt hadművelet, amely 1944. június 2–11. között zajlott és célpontjai kifejezetten a magyarországi pályaudvarok voltak.

⁵ Az Amerikai Légi Hadsereg betűrövidítése.

⁶ A wing (szárny) repülőosztályt jelent, mely három repülőszázadból áll.

⁷ Az amerikai Boeing B–17 Flying Fortress „Repülő Erőd” az USA világháborúba való belépésétől a háború végéig került bevetésre. Az angol légierő is gyakran használta. Az utolsó sorozatban gyártott B–17G típus hajtóműve négy 1200 LE-s Wright GR-1820-97 Cyclone kétsoros csillagmotor. A gép szárnyfesztávolsága 31,64 m, hosszúsága 22,26 m, magassága 5,8 m. Tízfős személyzettel repült, legnagyobb sebessége 480 km/h (9150 m-en). Hatótávolsága 2960 km, fegyverzete 13 db 12,7 mm-es géppuska és legfeljebb 7850 kg bombateher. In: Munson, Kenneth: A második világháború repülőgépei. A hadviselő felek valamennyi repülőgépe. Budapest, 1994. [48]–50. p.

dőrlaktanya és a közkórház. Összesen mintegy 260 bombát dobtak le a támadó repülőgépek. A vasútállomásra és környékére mintegy hatvan tonna bomba zúdult. A bombázók pontosan céloztak. A pályaudvar és a csendőrlaktanya épülete több telitalálatot is kapott. A város halálos áldozatainak száma 97 fő volt. A bombázás következtében elhunytak száma a súlyos sebesültek miatt később 105 főre emelkedett.⁸ A felekezeti anyakönyvekbe összesen 81 áldozatot jegyeztek be, életkori megoszlásuk négy hónapos kortól 76 éves korig terjed.⁹ A római katolikus székesegyház irattárában őrzött *Historia domus*ban dr. Lestyán Endre teológiai tanár és plébános „városunk fekete péntekje”-ként írta le a tragikus eseményt, annak lélektani és fizikai hatásaival együtt: „...vérfagyasztóan megszólaltak a szirénák... Csakhamar megtelt a mi óvóhelyünk is... sóhajtozó, remegő lakosokkal. A 9

órás káptalani mise elmaradt, a székesegyházat is kiürítették. Csakhamar halottuk a rémes dörrenéseket, az iszonyú detonáció, a hatalmas légnyomás még a kb. 6–7 méter vastagságú földréteggel fedett pincénkben is repedéseket okozott... alig jöttünk fel az óvóhelyről..., amikor újabb légiveszélyt jelentett a rádió, 11 óra körül újra le kellett menni az óvóhelyre és ott voltunk fél 2-ig délután. Újabb bombázás ezalatt nem történt... Este fél 11-kor megint volt légiriadó, [de] szerencsére nem bombáztak. Valószínűleg orosz gépek repültek át az országon északról Szerbiába. Éjjel 2-kor jöttek vissza, de ekkor nem kellett lemenni az óvóhelyre.”¹⁰ A tragikus eseményeket ezen az óvóhelyen átvészelőik közül – visszaemlékezésük révén – több személyt ismerünk név szerint, így Mattyasovszky Adélt, Stoff M. Zitát és dr. Sípos Gyulát is.¹¹

Az 1929-ben született Pásztai Ottó szemléletes visszaemlékezése hiteles és megrázó képet ad a bombázás utáni percekéről: „Félelmetes volt a bombák robbanása, a föld rázkódása, noha azt tapasztalhattuk, hogy tőlünk távolabb hullottak le. Üvegek csörömpölése, házak omlása, majd minden elnémult, szinte halotti csend borult a városra, talán egy-két percig, vagy addig sem, s utána felhangzott mindenhonnan a kétségbeesett kiabálás, zokogás, az egymást keresők segélyhívása, az óvóhelyek beomlása következtében betemetett emberek segélykérése, jajgatása, általános fejvesztettség városzerte.”¹² A másnapi *Historia domus*-bejegyzés

⁸ Mészáros Tímea: Várad felett ezüstmadarak szárnyán érkezett a halál. Internetes forrás: http://foter.ro/cikk/20140916_meszaros_timea_varad_felett_ezustmadarak_szarnyan_erkezett_a_halal A letöltés ideje: 2016. június 27.

⁹ Az áldozatok a következőképpen oszlanak el a felekezeti halotti anyakönyvekben: az Olaszi Református Egyházközségben 21, az Olaszi Római Katolikus Plébánián öt, a Római Katolikus Székesegyházban 13, a Réti Református Egyházközségben húsz, az Újvárosi Református Egyházközségben egy, az Evangélikus Egyházközségnél három, az újvárosi Szent László Római Katolikus Plébánián 18 áldozatot jegyeztek be. In: A bombázások hatvanadik évfordulója alkalmából megjelent Jósa Piroska: Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál. Nagyvárad bombázása 1944-ben. Partiumi füzetek 34. Nagyvárad, 2004. 107–112. p. táblázatai. Internetes változat az Erdélyi Magyar Adatbank honlapján: https://adatbank.ro/html/cim_pdf2635.pdf A letöltés ideje: 2023. június 27.

¹⁰ Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál, 5–6. p.

¹¹ Uo., 78–80, 87. p.

¹² Uo., 74–75. p.

tanúsága szerint: „Még mindig folyik a mentési munka az összeomlott házak alól... a lakosság idegeit rettenetesen megviseli az állandó izgalom.”¹³

Napokkal később, június 5-én délután közös egyházi-világi szertartás keretében helyezték végső nyugalomra a bombatámadás halálos áldozatait, összesen 69 koporsóban, a Rulikovszki úti temetőben. A katolikus szertartást dr. Fiedler István püspök végezte, majd a református egyház részéről Csernák Béla lelkipásztor kapott szót. Thurmezey Sándor evangélikus esperes, majd Ilutza görögkatolikus esperes megemlékező beszéde következett. A görögkeleti egyház részéről Popoviciu Vazul esperes szólalt fel. Végül vitéz Rajnay Károly, Bihar vármegye és Nagyvárad főispánja intézett szónoklatot a megrendült megjelentekhez. Az egyforma, barna fából készült, virágokkal beborított koporsókban összesen 84 hősi halott maradványait temették el. Megjelentek a város elöljárói, a katonai hatóságok, valamint a civil szervezetek és a helyi egyesületek képviselői is. A kegyeletteljes szertartás mintegy két órát vett igénybe. „Míg a temetés tartott, a városban minden üzletet, nyilvános helyet bezártak, este sem a mozikban, sem a színházban előadás nem volt, s az éttermekben is elhallgatott a zene.”¹⁴

Június 6-án „este első alkalommal nem szólalt meg a sziréna, zavaró repülés se volt, úgyhogy péntek óta először pihenhattunk nyugodtan egész éjszakán át.”¹⁵ A *Bihari Hírlap* június 10-i számának tanúsága szerint: „A

város lakossága a légitámadás alatt a legfegyelmetesebben viselkedett, de kivette részét a bombatámadás után megindult mentési munkálatokból is. A magyar és német katonai osztagok, tűzoltók, légó romeltakarítók, leventecsapatok azonnal a riadó lefűvése után a bombázott helyekre siettek, s a legnagyobb igyekezettel teljesítették emberbaráti kötelességüket. A lakosságra nagyon jó hatást tett az együttérzés, szeretet és önfeláldozó gondoskodás, amit a mentés során tapasztalt.”¹⁶ A fölmérhetetlen pusztításra példa egy nagycsalád tragédiája, amely a *Bihari Hírlap* június 17-i számában jelent meg: a Czirják „család 11 tagja együtt lakott a kis családi házban, az egyik lakótelepen. A házat telitalálat érte, a család tíz tagja elpusztult, csak a 92 éves nagyapa, Czirják Antal maradt életben.”¹⁷ A június 15-i polgármesteri jelentés, illetve a *Bihari Hírlap* június 24-i számának tanúsága szerint a légitámadás következtében romba dőlt 159 lakóház és mintegy 840 lakóépület rongálódott meg súlyosan. A korabeli újságok tehát folyamatosan és bő terjedelemben foglalkoztak a súlyos légitámadással, a következményekkel, illetve a romeltakarítással – a legapróbb részletekig. A példaértékű összefogás és a bombakárosultak anyagi és erkölcsi segítése, támogatása például napirendben maradt a későbbiek folyamán is.

A „kincses város” mint Kelet-Magyarország fontos vasúti csomópontja a légi támadó hadműveletben ugyancsak kiemelt helyen szerepelt. Kolozsvárott a légiriadó szirénája jú-

¹³ Uo., 6. p.

¹⁴ Uo., 7, 15–22. p.

¹⁵ Uo., 7. p.

¹⁶ Idézi: Uo., 26. p.

¹⁷ Idézi: Uo., 30. p.

„Légoltalom vigyázz, Várad, Várad!”
A Nagyváradot ért 1944. június 2-i
légitámadás a szövetségesek által készített
fényképfelvételen (Forrás: Fortepan)

nius 2-án, a „szomorú pénteken”¹⁸ reggel 9 órakor (más adat szerint 9 óra 2 perckor) bűgött fel. A 9 óra 14 (más adat szerint 15) perckor kezdődő légitámadás során a bombaszőnyeg betérítette a kolozsvári pályaudvart és környékét. Az akció végrehajtója az 55. Wing volt, mely mintegy 150 db B-24-es bombázógépből¹⁹ állt. A le-

dobott bomba mennyisége 282 tonna volt. A vasútállomás, több országosan is jelentős gyár és katonai épület teljesen elpusztult vagy megrongálódott. A Dermata Művek Bőr- és Cipőgyár Rt. területére 36 db ötszáz font²⁰ súlyú rombolóbomba esett. Ez volt az akkori Magyarország legnagyobb cipőgyára és második legnagyobb bőrgyára. A kár elérte a kétmillió pengőt. A helyreállítás több mint negyedévet vett igénybe. 19 db nagyméretű rombolóbomba pusztította el a Magyar Általános Gyufaipari Rt. kolozsvári gyárát, mely addig az országos gyufatermelés negyedrészt adta.²¹ Találat érte az európai hírű Marianum leánynevelő intézet mellett a Református Kórházat, az ortopéd kórházat, a Magyar utcai Honvéd Élelmező Raktárat, valamint a MÁV-műhelyeket is. A polgármesteri jelentés szerint összesen 362 polgári lakos, 32 magyar honvéd és 65 német katona életét követelte a légicsapás. A képet tovább árnyalja, hogy egy német hadi sebesülteket szállító vonat nem sokkal a támadás előtt gördült be a vasútállomásra. Az *Ellenzék* című lap 1944. június 15-i száma közölte más hivatalos

¹⁸ A drámai eseményről, a kolozsvári bombázás hetvenedik évfordulója alkalmából, külön kötet jelent meg: Asztalos Lajos–Papp Annamária: 1944. június 2. – Kolozsvár bombázása. Kolozsvár, 2014. 288 p. Néhány évvel később, a 75. évfordulóra fényképalbum is napvilágot látott: Papp Annamária–Rohony D. Iván: Megsebzett Kolozsvár. A Fotofilm műhely fényképalbuma az 1944. június 2-i amerikai bombázásról. Kolozsvár, 2019. [2020.] 128 p. (Román nyelvű kiadás: Kolozsvár, 2021. 136 p.) A tanulmány írója ezúton is kifejezi köszönetét Papp Annamária kolléganőnek amiért rendelkezésre bocsátotta mindkét könyv elektronikus változatát.

¹⁹ Az ugyancsak amerikai gyártmányú Consolidated B-24 Liberator az USA, Nagy-Britannia és a Brit Nemzetközösség fegyveres erőinél sokrétű feladatkört látott el. Bombázó, utas- és teherszállító, üzemanyag-szállító, tengeri, illetve tengeralattjáró-felderítő és -elhárító

gépként egyaránt alkalmazták. Ez volt a második világháború alatt a legtöbbet gyártott amerikai repülőgéptípus. A B-24J típus, melyből jó néhányat fotófelderítő géppé alakítottak át, az F-7 megkülönböztető jelzést kapták. Ennek a típusnak a hajtóműve négy 1200 LE-s Pratt&Whitney R-1830-65 Twin Wasp kétsoros csillagmotor. A gép szárnyfesztávolsága 33,55 m, hosszúsága 21,16 m, magassága 5,49 m. Tizenkét fős személyzettel repült, legnagyobb sebessége 480 km/h (9150 m-en). Hatótávolsága 3360 km, fegyverzete tíz 12,7 mm-es géppuska és 2275 kg normál bombateher, mely rövid távú bevetésnél elérhette az 5450 kg-ot is. In: A második világháború repülőgépei, 61–65. p.

²⁰ Egy font = kb. fél kg

²¹ Légi háború Észak-Erdély felett 1944-ben

adatokat. Eszerint a halálos áldozatok száma 342, a sebesülteké négyszáz fő volt.²² Mezei Gyula közlése szerint a halottakat – pontosabban az emberi maradványokat – kosarakban vitték az új zsidó temetőbe. Teljesen tönkrement 327 földszintes és 58 emeletes ház (összesen 385 lakóépület), melynek következtében 2434 lakos vált hajléktalanná. A könnyebben megrongálódott (helyreállítható) házak számát földszintes épület esetén 792-ben, emeletes ház esetén 68 épületben állapították meg.²³ Az elpusztult házak számát tekintve megfontolandó, hogy több lehetett a halálos áldozatok száma. Akár egész családok is a romok alatt rekedtek és ott lelték halálukat. Mindenesetre a pánikba esett lakosság rémhíreket kezdett terjeszteni.²⁴ „Nagy félelem vett erőt az embereken, nem mertek járni az utcán.”²⁵ A pusztítás jelentős mértékének oka, hogy a vasútállomás körül négy hullámban, mintegy 50 perc időtartamban történt a légitámadás. Az első két hullám során ugyanabban a 600–700 m-es sávban taroltak a bombák, mintegy öt km hosszúságban. A másik két hullámban mintegy másfél km-en másik sáv szélességben, másfél-két km hosszan pusztítottak a bombázógépek. A szőnyegbombázás

során ledobott bombák száma összesen több mint 1200-ra tehető. A bombák közül ötven nem robbant föl – ezeket a honvédség tüzszerései hatástalanították. Az összes anyagi kár meghaladta a harmincmillió pengőt.²⁶ Meglepő, de a korabeli visszaemlékezések közös pontja a ragyogó napsütéssel induló nap. Ugyanakkor néhány adattal rendelkezünk a légvédelemmel kapcsolatban is. Nagy Károly szerint három légvédelmi ágyú volt szétszórva a város területén: az egyik a vasútállomásnál, a Kerekdomb felé vezető hídnál; a másik a Kerekdomb tetején; a harmadik a Vágóhid mögött.²⁷ A földi légvédelem, a kis létszámú légvédelmi ütegek formájában tehetetlennek bizonyult. Sőt: a Vágóhid téren tüzelő üteg nem tudott kárt okozni a támadó repülőgépekben, a lehulló bombák azonban itt is megöltek több tüzért. Egy másik légvédelmi üteg a Széna téren teljesített szolgálatot. Ennek egyik tagjától, Istvánffy Jánostól tudjuk, hogy a gépek akkora magasságban repültek, hogy a 4000 m-es hatótávolságú légvédelmi ágyúk lövedékei nem érték el őket. Vagyis a támadó bombázógépek mintegy 5000–6000 m magasságban repülhettek. A gépágyúk egyébként összesen 64 lövést adtak le. A légi légvédelemre sem lehetett számítani. A közeli szamosfalvi katonai repülőtér gépeit nem vetették be, a csillaghegyi tábori reptér gépeit is inkább bevontatták a lombos fák alá.²⁸ Nyilvánvalóan ennek az lehetett az oka, hogy az 1944. március 19-én német megszállás alá került Magyarország

²² Végh József: A Kolozsvárt ért terrortámadás szomorú statisztikája. Idézi: 1944. június 2. – Kolozsvár bombázása, 243–247. p.

²³ Az adatokat és a visszaemlékezést idézi: Asztalos Lajos: Ma 66 éve bombázta Kolozsvárt az amerikai légierő. In: Szabadság, 2010. június 2. Internetes forrás: <http://www.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article,PMainArticleScreen.vm/id/2359> A letöltés ideje: 2016. június 27.

²⁴ 1944. június 2. – Kolozsvár bombázása, 24. p.

²⁵ Diószegi Anna visszaemlékezését idézi: Megsebzett Kolozsvár, 57. p.

²⁶ Légi háború Észak-Erdély felett 1944-ben

²⁷ Idézi: Megsebzett Kolozsvár, 99. p.

²⁸ Ma 66 éve bombázta Kolozsvárt az amerikai légierő

teljes légierije felett kizárólag a német haderő rendelkezett, és más – nem magyar védelmi – célokra kívánták fölhasználni a magyar repülő alakulatokat. Azt is tudjuk, hogy a bombázás utáni napokban is majdnem minden este volt zavarórepülés.²⁹ Ebben az időszakban a bombázás túlélői részére a Petőfi utcán népkonyhát állítottak föl, amit „a város gyomraként” emlegettek. Itt naponta 1500–1800 adag ebédet és vacsorát osztottak szét.³⁰ Illyés Gézától azt tudjuk, hogy nem sokkal a légítámadás után a vasútállomásnál romeltakarítás címén kapott „egy ruháskosarat, s abba kellett összeszedni az emberi maradványokat, véres testcafatokat.”³¹ A borzalmas utómunkálatoknál maradványok, Dózsa Sándor a következőképpen emlékezett vissza: „Napokig jártunk a romeltakarításhoz. Vizes zsebkendőt kötöttünk az orrunk meg a szánk elé, mert a nyári melegben a hullák nagyon hamar oszlásnak indultak. Klórmésszel próbálták a környéket fertőtleníteni. Hosszú hetek, hónapok teltek el, mire a romokat el tudták takarítani... A Kőváry-telepen, a kis földszintes házak között volt a legnagyobb a pusztítás. Ott hetekig csak gyalog lehetett közlekedni. A későbbi esőzések következtében a bombatölcsérek megteltek vízzel, mindenütt pocsolóak voltak, mocsos vizükben testek cafatjai mindenütt.”³²

Romeltakarításon részt vevő kolozsvári magyar leventék és honvédek (Forrás: 1944. június 2. – Kolozsvár bombázása, 109. p.)

A bombatámadás áldozatait a városi hatóság eredetileg már másnap, június 3-án kívánta eltemettetni. A szervezők azonban kénytelenek voltak az időpontot két nappal későbbre tenni, mert egy nap alatt nem sikerült minden halottat azonosítani. A légítámadás következtében elhunytakat a város saját halottjának tekintette, és gondoskodott a temetésükről – a Házsongárdi temetőben, a Hősök temetőjének közelében, valamint a Kardosfalvi temetőben. Június 5-én délután négy órakor a város valamennyi harangja megkondult és a Házsongárdi temetőben megkezdődött a gyászszertartás, a Kardosfalvi temetőben pedig egy órával később vette kezdetét a kegyeletteljes búcsúztató.³³ A katonai és a polgári hatóságok képviselői, valamint nemzeti és felekezeti hovatartozástól függetlenül a város lakossága is nagy számban képviseltette magát. Az *Ellenzék* 1944. június 6-i számában olvashatunk arról, hogy a Házsongárdi temetőben a római katolikus gyászistentiszteletet dr. Baráth Béla prelátus-kanonok végezte, majd görög-

²⁹ Jeneyné Lám Erzsébet (Koszinka) 1944. június 7-én kelt levelét idézi: 1944. június 2. – Kolozsvár bombázása, 91–92. p.

³⁰ Estilap. 1944. június 7. Idézi: Megsebzett Kolozsvár, 34. p.

³¹ 1944. június 2. – Kolozsvár bombázása, 92. p.

³² A Szabadság 2004. június 2-i számából idézi: 1944. június 2. – Kolozsvár bombázása, 46–49. p.

³³ 1944. június 2. – Kolozsvár bombázása, 141–143. p.

katolikus gyászszertartás következett. Ezután Biró Mózes hídelvei református lelkész mondott gyászbeszédet, az unitárius egyház nevében pedig Székely Gyula lelkész. Az evangélikus egyház nevében Járosi Andor főesperes magyarul, Albert Richárd esperes németül tartott egyházi búcsúbeszédet. Végül a görögkeleti egyház lelkésze búcsúzott a hősi halottaktól. A város közönsége nevében dr. Vargha Lajos, Kolozsvár város főispánjának gyászbeszéde zárta a szertartást.³⁴ Ezt követően az újonnan és folyamatosan előkerülő holttesteket még napokon keresztül temették.³⁵

1944. június 2-a egyébként a magyar vasúttörténet igazi gyásznapja volt. A légítámadások következményeként az egész Kárpát-medence kelet–nyugati vasúti forgalmának egyik legfontosabb vonalát (Debrecen–Szolnok–Budapest) a hadművelet három teljes napra megbénította, és viszonylag hosszabb időre korlátozta a többi bombázott vasútvonal és vasútállomás át-bocsátóképeségét. Elmondható, hogy az akkori Észak-, Közép- és Kelet-Magyarország legtöbb nagy rendező pályaudvarát (a fent említetteken kívül Miskolcot, Szolnokot³⁶ és Szegedet) a

légicsapás miatt súlyos károk érték.³⁷

Érdekes adalék, hogy a székelyföldi Háromszékről elszármazott Mikes-család egyik tagja, az 1942-ben a családdal együtt Kolozsvárra költözött Mikes Borbála visszaemlékezése szerint a június 2-i kolozsvári bombázás után a család légoltalmi bunkert épített Majális utcai bérlakásuk kertjében. A padozásra fenyődeszkát használtak.³⁸ Nyilván számos ilyen családi óvó „építmény” is készülhetett nemcsak Kolozsvárott, hanem Erdély-szerte.

Az Észak-Erdélyt ért első nagy bombázások által kiváltott sokkhatás után mintegy másfél hónap telt el említésre méltó légi hadiesemény nélkül – természetesen a mindennapos átrepüléseket leszámítva. Augusztustól viszont döntően a szovjet légierő hajtott végre támadó légi akciókat – néhány román bombázással vegyítve.

Augusztus 17-én este, 21–22 óra között a Csík vármegyei Ditrót sújtotta légicsapással a szovjet légierő. Száz foszforos gyújtóbomba, tíz rombolóbomba zúdult magára a településre, és további rombolóbombát dobtak a helyi vasútállomásra. Kilenc ház és néhány mezőgazdasági épület teljesen kiegett. Egy helyi lakos megsebesült. Az állatállományt is jelentős veszteség érte. Ugyanekkor egy szovjet gép bizonyára eltéveszthette a célt, mert néhány gyújtóbombát a közeli Gyergyóremetére dobott le.

³⁴ A Hősök temetőjében és a kardosfalvi temetőben helyezték örök nyugalomra a Kolozsvár elleni angolszász terrortámadás áldozatait. Idézi: 1944. június 2. – Kolozsvár bombázása, 197–199. p. A Keleti Újság is ugyanezen napi lapszámában számolt be az eseményekről Kolozsvár eltemette a pénteki terrortámadás hősi halottait címmel. Idézi: Uo., 199–203. p.

³⁵ Uo., 143. p.

³⁶ A Szolnokot ért légítámadások történetét legszélesebb horizonton ld. Kis Krisztián Bálint: Szolnok vármegyeszékhely és vasútállomás bombázása 1944-ben. In: Katonai Logisztika. A Magyar Honvédség Logisztikai Központ és a Magyar Katonai Logisztikai Egyesület folyóirata. 25. évfolyam (2017.), 3–4. szám. 219–254 p.

³⁷ Légi háború Magyarország felett 2. 34–37. p.

³⁸ Csinta Samu: Erdélyi arisztokrácia – A bunker deszkaillata. Gróf biciklin. Internetes forrás: <https://noileg.ro/eletirta/erdelyi-arisztokracia-n-a-bunker-deszkaillata> A letöltés ideje: 2023. június 27.

Augusztus 19-én este, 21 órakor egyetlen szovjet éjszakai bombázógép a Maros-Torda vármegyei Palotailván, a német katonák elhelyezési körleténél három gyújtóbombát dobott le, de mind célt tévesztett.³⁹

Augusztus 25-én román gépek bombázták a nagyvárad repülőteret, melynek következtében számos Gigant szállító gép teljesen kiégett.⁴⁰

Augusztus 29-én a Szolnok-Doboka vármegyei Székelybethlenfalvára egy szovjet repülőgép nyolc kisebb rombolóbombát dobott le, csekély kárt okozva. Máramarosszigetet délelőtt 11 óra 5 perckor érte légítámadás. Egy szovjet gép egy ötven kg-os és egy száz kg-os bombát dobott le a városra. A száz kg-os bomba – a hivatalos jelentés szerint – nem robbant fel. A kisebb bomba következtében azonban négyen megsebesültek, egy ház összeomlott, négy megrongálódott.⁴¹ Szászrégent az amerikai légierő P-51-es gépei támadták, miközben ötven bombát dobtak le, mintegy tíz tonna mennyiségben.⁴²

Augusztus 30-án Nagyváradon búgott föl ismét a légiriadó vészterhes hangja. A 15. AAF alakulatába tartozó bombázógépek célpontja ezúttal a váradi repülőtér volt. Az akció célja nyilvánvalóan az volt, hogy az amerikaiak akadályozzák a német és magyar légierő tevékenységét.⁴³ Az akció során 20–25 német gépet gyújtottak föl, majd

továbbrepültek. Öt-hat halálos áldozatot követelt a légicsapás.

Augusztus 31-én délelőtt, 10 óra 5 és 20 perc között 16 db amerikai P-51-es „Mustang” vadászgép támadta a nagyvárad repülőteret. Az alacsonyan támadó gépek ismét felgyújtottak 15 német repülőgépet. A halálos áldozatok száma két fő, a sebesülteké hét volt.⁴⁴ Szászrégent is ezen a napon bombázták újra a 15. AAF kötelékei.⁴⁵ Ugyanezen a napon az Ojtozi-szoros környékét föltehetően szovjet gépek sújtották légicsapással.⁴⁶ A Maros-Torda vármegyei Radnótfáján a német, Lövéren a magyar tábori repülőteret támadták. Mindkét esetben a szovjetek számos repülőgépet semmisítettek meg, és sérültekről is érkeztek jelentések.⁴⁷

Szeptember 1-jén délelőtt egy kisebb amerikai kötelék a nagykarolyi vasútállomást bombázta. A pályaudvar melletti Erdélyi Olaj, Szappan és Vegyıcikk Gyár két rombolóbomba-telitalát miatt súlyos károkat szenvedett. A kár meghaladta a 17 millió pengőt. Itt egy ember sérült meg.⁴⁸ A *Szatmármegyei Közlöny* aznapi számának tanúsága szerint a bombázógépek három hullámban támadtak, a fél 11 körül megszólaló légiriadó után néhány perccel. A kötelékek 30–35 db B-24-es bombázógépből álltak, és kétmotoros vadászgépek biztosították a légi akciót. Az első bomba a Tiszttviselőtelep környékére esett, aztán kezdődött a szőnyegbombázás, légiaknak és gyújtóbombák

³⁹ Légi háború Észak-Erdély felett 1944-ben, 306. p.

⁴⁰ Pásztai Ottó: A repülőtér. In: Nagyvárad ipartörténete. Partiumi füzetek 50. Sorozatszerk.: Dukrét Géza. Nagyvárad, 2008. 267. p.

⁴¹ Légi háború Észak-Erdély felett 1944-ben, 306. p.

⁴² Légi háború Magyarország felett 2. 304. p.

⁴³ Uo., 183. p.

⁴⁴ Légi háború Észak-Erdély felett 1944-ben, 304. p.

⁴⁵ Légi háború Magyarország felett 2. 182, 253. p.

⁴⁶ Uo., 250. p.

⁴⁷ Légi háború Észak-Erdély felett 1944-ben, 307. p.

⁴⁸ Légi háború Magyarország felett 2. 183. p.

formájában. „Hivatalos megállapítás szerint a pénteki légitámadás alkalmával 108 bomba esett Nagykárolyra.”⁴⁹ A légoltalmi szervezet gyengeségére utal, hogy a mentőegységeknek csak a harmadrésze jelent meg. Emiatt a környező Gencs és Kaplony község osztagait és a leventéket is beosztották szolgálatra.⁵⁰ Ugyanezen a napon Gyergyóremetére légiaknát dobtak le. Öten vesztették életüket.

Szeptember 3-án délelőtt Kolozsvárt érte újabb légicsapás. Ugyanezen a napon a Szolnok-Doboka vármegyei Ispánmezőre 11 rombolóbombával támadtak a szovjet repülőgépek. Számottevő kár nem keletkezett. Hét székely települést ért továbbá légitámadás: Balavásárra tíz rombolóbombát dobtak le, aminek következtében egy személy meghalt, 13 megsebesült. Az Udvarhely vármegyei Zetelakán gyújtóbombákkal hajtottak végre légitámadást. Ötven ház leégett, kettő volt a halottak, harminc a sebesültek száma. Légitámadás miatt Küküllőkeményfalván egy ház kiégett. Csíkmadarásra két rombolóbomba, Óradnára öt gyújtóbomba jutott. A Beszterce-Naszód vármegyei Telcs települést 12 nagytömegű rombolóbombával sújtották. A Maros-Torda vármegyei Teke községben a légicsapás következtében hatan meghaltak, heten megsebesültek. Sok ház és az iskolaépület is megsemmisült. Másnap, 4-én Bethlenre vetettek négy rombolóbombát. Itt négyen sebesültek meg.⁵¹

Szeptember 6-án (szerdán), ugyanazon a napon, amikor a magyar kormányzat elrendelte Székelyföld kiürítését, nem kevesebb mint 542 amerikai nehézbombázó indult Nagyvárad (és Nyíregyháza) pályaudvara ellen, illetve a Sebes-Körös vasúti hídjának, valamint a szebiai Leskovac térségében összevont német harckocsik és csapatok bombázására.⁵² Az időzítés napja valószínűleg nem véletlen, hiszen pont negyedik évfordulója volt annak, hogy a magyar csapatok 1940-ben ezen a napon bevonultak Nagyváradra és a második bécsi döntés értelmében – ismét – birtokba vették a várost. A légi támadó akció végrehajtói a 15. AAF kötelékei voltak.⁵³ A B-17-es repülőgépek 139 db bombát dobtak le a nagyváradai vasútállomásra és környékére, összesen 336,4 tonna mennyiségben.⁵⁴ Más adatok szerint a légitámadást 108 db B-24-es bombázógép hajtotta végre, miközben nem kevesebb mint 1249 db bombát oldottak ki. 10 óra 55 perckor szólaltak meg a légiriadót jelző szirénák, a légitámadás 11 óra 10 perckor kezdődött, és mintegy tíz percen át tartott.⁵⁵

Mindent egybevetve tény: ez volt Nagyvárad történetében a második és egyben utolsó szőnyegbombázás. Az eseménnyel és következményeivel kapcsolatban a váradai székesegyházi plébánia fent idézett *Historia Domus*ába Lestyán Endre plébános ezúttal többek között a következőket jegyezte be: „A nagyállomás volt a célpont, de az állomási épület ép maradt, azonban a fűtőház fele megsemmisült, 13 ha-

⁴⁹ 1944. szeptember: Szatmárnémeti és Nagykároly bombázása

⁵⁰ Légi háború Észak-Erdély felett 1944-ben, 305. p.

⁵¹ Uo., 307. p.

⁵² Légi háború Magyarország felett 2. 185. p.

⁵³ Uo., 253. p.

⁵⁴ Uo., 304. p.

⁵⁵ Légi háború Észak-Erdély felett 1944-ben, 305. p.

Az 1944. szeptember 6-i Nagyváradi elleni légitámadás rombolóbombái bevetés közben, a szövetségesek által készített fényképfelvétel (Forrás: Fortepan)

lottal, az Árpád vezér utat szőnyegbombázással a szó szoros értelmében megsemmisítették... óriási bombatölcsérek keletkeztek. Tönkrement a református imaház... a paplak és a[z]... épülő református iskola... Igen sokat szenvedett a Gillányi út is. A Székesegyházban a rettenetes légnyomás a hajó nagy ablakait törte össze, megsérült a szentélyben Szent László és Szent Erzsébet üdvképe is...” Az 1919-es születésű Hevesi Sándor nem tudott semmiféle légelhárító akcióról sem.⁵⁶ Ugyancsak Pásztai Ottó visszaemlékezéséből viszont tudjuk, hogy a helyi hadapródiskola légvédelmi ütegei megpróbáltak közbeavatkozni, de mire lőállásba kerültek, vége is lett a légitámadásnak. A kortárs hadapródok beszámolója szerint kb. 12–20

lövést adtak le, de a nagy magasság miatt eredménytelenül.⁵⁷ Ugyanakkor a szintén 1929-ben született Vesselényi Gyula Tibor beszámolójából tudjuk, hogy: „A szőnyegbombázás elültével egy magyar vadászgép is felszállt, de ez már csak a veszteség-felderítést szolgálta.”⁵⁸ Az áldozatok száma Lestyán szerint 160 polgári személy, valamint húsz magyar és német katona volt.⁵⁹ A felekezeti anyakönyvekbe összesen 88 név szerinti magyar áldozatot vezettek be, életkori megoszlásuk 17 hónapos kortól 72 éves korig terjed.⁶⁰ Ezenfelül az újságokban közzétett névsorok alapján számos román és más nemzetiségű polgári áldozattal is számolhatunk.⁶¹ Ráadásul Velence városrész vasútállomásán egy német katonai csapat is vesztegelt.⁶² Más adatok szerint 145 váradipolgár halt meg, közülük 41 még gyermekkorú volt. Ezenfelül meghalt 71 német katona, illetve ápolónő. A 87

⁵⁷ Uo., 76. p.

⁵⁸ Uo., 92–94. p.

⁵⁹ Jóna Piroksa: Hatvan esztendeje, 1944. szeptember 6-án történt. In: Reggeli Újság, 2004. szeptember 6. Internetes forrás: <http://nagymarad.gportal.hu/gindex.php?pg=16300&nid=253171>. A letöltés ideje: 2016. június 27.

⁶⁰ Az áldozatok a következőképpen oszlanak el a felekezeti halotti anyakönyvekben: a Nagyváradhoz tartozó Velencei Római Katolikus Plébánián 32, a Velencei Református Egyházközségben 18, az Olaszi Református Egyházközségben 19, az Olaszi Római Katolikus Plébánián két, a Római Katolikus Székesegyházban hét, a Réti Református Egyházközségben hat, az Újvárosi Református Egyházközségben egy, az Evangélikus Egyházközségnél két, az újvárosi Szent László Római Katolikus Plébánián egy áldozatot jegyeztek be. In: Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál, 113–118. p. táblázatai

⁶¹ Jóna Piroksa: Hatvan esztendeje, 1944. szeptember 6-án történt

⁶² Jóna Piroksa: Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál

⁵⁶ Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál, 94–95. p.

sebesült közül 45-en kerületek kórházba. A légítámadás következtében 680 köz- és magánépület sérült meg, és a Körös vasúti hídja is súlyosan megrongálódott. 906 család (összesen 2718 lakó) vált hajléktanná.⁶³

Teljesen más szemszögből is ismerjük a tragikus következményeket. Az 1928-as születésű Madas Imre, későbbi radiológus főorvos részt vett a mentési és romeltakarítási munkálatokban. Az akkor negyedik osztályos főgimnazista barátjával, Bagi Lászlóval együtt jelentkezett közvetlenül a légítámadás után szolgálatra a tűzoltó laktanyában mint a gimnázium ún. életmentő csoportjának tagja. Emberfeletti feladatokat kaptak – embertelen körülmények között. Visszaemlékezésében három helyszínt emel ki – mindegyik kimeríti a borzalmak kategóriáját –, ráadásul mindezt még gyermekfejjel élte meg. Először olyan csoportba osztották be, melyet egy telitalálatot kapott házhoz irányítottak, melynek pincéjében eredetileg civil lakosok és német katonák voltak. „A parancs az volt, hogy a pincében levő törmeléket csomókba gyűjtsük össze... Az első pár lapát után olyasmit láttunk, amitől rosszul lettünk. Emberi kéz- és lábdarabok, szétroncsolt véres koponyák, béldarabok szanaszét. Részben a lábunk alatt, részben mellettünk...” A másik megrendítő látványhoz bevezetőül meg kell említeni, hogy az elektromos hűtőszekrények előtti korban a háztartási ún. jégszekrényekbe lovaskocsin hordták a jeget – felső és alsó polcon elhelyezett jégátlák formájában. A légítámadás következtében elhunytak

megnövekedett száma miatt ezeket a lovaskocsikat is halottak szállítására használták. „Egy édesanya, ölében két kis szőke gyermekkel, akik halottak voltak, támogatva az emberektől, vezették a kocsi felé. Egész úton ezt kiabálta: »Uram, ez a két kicsi gyermek mit vétett ellened és az amerikai állam ellen?« Majd a kísérők kiragadták kezéből a két gyermeket, és betették a jeges kocsi alsó részébe. Az anya összeesett, az ajtókat bezárták, a kocsi elindult.” A harmadik eset is egy telitalálatot kapott háznál esett meg. A pincéből, a beomlott óvóhelyről ugyanis kopogás formájában segélykérő jelek érkeztek – a bennrekedtek így próbáltak segítséget kérni. „Nekifogtunk óvatosan dolgozni, de a romokat minél jobban takarítottuk, annál jobban dőlt össze... Válaszok jeleinkre mind halkabbak és mind ritkábbak lettek, majd teljesen megszűntek...” A visszaemlékező kritikaként még hozzáteszi: az eredménytelen mentés oka a nem megfelelő irányítás-koordinálás, a képzettség hiánya, nem megfelelő szerszámokkal párosítva.⁶⁴ A légítámadás halottainak közös temetési szertartására szeptember 9-én került sor. A gyászszertartást – a júniusihoz hasonlóan – a Rulikovszki úti temetőben Fiedler katolikus püspök tartotta.⁶⁵ Az évszakhoz képest szokatlanul nagy meleg és a folyamatos légi veszély miatt szerény szertartást szerveztek.⁶⁶ Ennek ellenére aznap több ezren zárandokoltak el a hősi halottak sírjaihoz. A búcsúbeszédet a

⁶³ Légi háború Észak-Erdély felett 1944-ben, 305. p.

⁶⁴ Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál, 103–104. p.

⁶⁵ Uo., 37. p.

⁶⁶ Uo., 41. p.

város nevében Gyapay László polgármester mondta.⁶⁷ Ezután, szeptember 10-én kétszer, 13-án nem kevesebb mint négyszer, 15-én szintén kétszer volt légiriadó – szerencsére a bombázás elmaradt.⁶⁸

Szeptember 7-én a szovjet gépek ismét Ditrón a vasútállomást bombázták. 8-án Gyergyószentmiklósról hullott nyolc rombolóbomba. Ugyanezen a napon a Beszterce-Naszód vármegyei Borgóprundra hat bombát dobtak le, melynek következtében két magyar katona megsebesült.⁶⁹ 7-én vagy 8-án immár szovjet repülőgépek bombázták Nagyváradot.⁷⁰ Ugyanakkor ezekben a napokban a marosvásárhelyi vasútállomást is légitámadással sújtották.⁷¹ Az amerikai bombázásoktól eltérően egyébként a szovjetek általában kis kötelékekben (géppár, raj, esetleg század) hajtották végre légi támadó akcióikat. Éjszaka pedig – nyilván az ütközések elkerülése érdekében – egyesével repültek rá a célpontokra.

Szeptember 9-én Szászrégent bombázták szovjet harci repülőgépek.

Mivel Kolozsvár előterében már javában tombolt a tordai csata, a szovjet és részben a román légi tevékenység súlypontja is Észak-Erdély középső és nyugati területeire tevődött át. Dést szeptember 14-én bombázták először. Egy ember meghalt, három megsebe-

sült, az utászlaktanya súlyosan meg rongálódott. 21 óra 22 perckor a nagybányai MÁV állomás és a Hungária vegyipari gyár ellen hajtottak végre légitámadást a szovjetek.⁷²

Szeptember közepétől – mintegy két hét időtartamra – mindennaposá váltak a bombázások. 15-én Kolozsvárt és a szomszédos Szamosfalvát szovjet gépek sújtották légicsapással.⁷³ Ugyanezen a napon kétmotoros román bombázógépek támadást intéztek a Kolozs vármegyei Gyalu, Csucsá és Apahida községek ellen is.

Szeptember 16-án ismét román kétmotoros bombázógépek támadták két alkalommal is Kolozsvárt és Apahidát.⁷⁴ Csucsára és az Ugocsa vármegyei Halmira is hullottak bombák.⁷⁵ Ugyanezen a napon bombázták a Vörös Légierő gépei először Szatmárnémetit. A város életében ez volt a legpusztítóbb légitámadás, és ez volt az, ami a legtöbb halálos áldozatot követelte. Mintegy ezer, egyenként 250–500 kg súlyú rombolóbombát dobtak le a városra, melynek következtében találat érte a szatmárnémeti római katolikus püspöki palota épületét, a református Láncos templomot és a református gimnázium tornacsarnokát is.⁷⁶ Emellett közel két-

⁶⁷ Új Nagyvárad, 1944. szeptember 11. Idézi: Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál, 48–50. p.

⁶⁸ Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál, 38. p.

⁶⁹ Légi háború Észak-Erdély felett 1944-ben, 307. p.

⁷⁰ Légi háború Magyarország felett 2. 250. p.

⁷¹ Történetek a fogságból – Hatvan székely hadifogoly –. Szerk.: Ferencz Imre. Csíkszereda, 1996. 122. p.

⁷² Légi háború Észak-Erdély felett 1944-ben, 306–308. p.

⁷³ Légi háború Magyarország felett 2. 250. p.

⁷⁴ Uo., 254. p.

⁷⁵ Légi háború Észak-Erdély felett 1944-ben, 308. p.

⁷⁶ Szatmárnémeti szőnyegbombázása. Ez volt a XIII. „Itthon” helyismereti vetélkedő témája 2012. október 27-én, melyen hét, általános, illetve középiskolás diákból álló csapat mérte össze tudását. Internetes forrás: <http://www.frissujzag.ro/szatmarnemeti-szonyegbombazasa/> A letöltés ideje: 2016. június 27. Az 1945–1946 folyamán teljesen helyreállított református Láncos-templomban egyébként

száz lakóház dőlt romba.⁷⁷ A légítámadás az esti órákban történt, miután 20 óra 15 perckor számos fűrtös világító-rakéta (ún. Sztálin-gyertya) jelent meg az égbolton. A légiriadó és a bombázás kb. 22 óráig tartott.⁷⁸ A szatmárnémeti püspöki palotának mintegy harmad-része összeomlott, maga alá temetve és megsemmisítve az alatta húzódó óvóhelyet is. Elpusztult a szeminárium Széchenyi utca felőli része, telitalálatot kapott a főbejárat mindkét oldala. A főbejárat előtt, a kövezeten is bomba robbant, „és egy 6–7 m széles és 2–3 m mély krátert okozott.” Egy másik bomba „közvetlenül az óvóhely, illetve a pincelejáró végén lévő falon robbant, ... oldalt érte a falat és úgy robbant fel, romba döntve az épületet az irodákig.”⁷⁹ A főbejáratától balra található óvóhelyen tartózkodó 22 egyházi és világi személy, illetve szeminarista közül csupán egyikük – név szerint Tircsi István szeminarista – élte túl a légicsa-

pást.⁸⁰ Megrázó erejű visszaemlékezéséből a következő sorokat idézzük: „A romok alatt a test megnyugodott. A halált várta. A lélek bízott, a kéz görcsösen szorította a rózsafüzért. Pillanatok alatt látta az ember a mérleget, bűneit, akarásait. Nem akartam élni, csak jóvátenni. Az első reménysugár után már pap is akartam lenni, a bűn ostora. Már kívántam élni. Próbáltam jelt adni kiáltással, de gyenge hangom nem hallották. De mégis egyszerre megálltak. Most kiáltottam. Meghallották.”⁸¹ Dobos János teológiatanár pedig a szatmárnémeti székesegyház melletti kanonoki ház pincéjében élte át a tragédiát. Beszámolójából tudjuk, hogy a légicsapás előtti napokban minden este volt zavarórepülés. „Egynéhány bomba is hullott elszórtan a városra: az állomás környékén és a Szamos partján

1957 végén emléktáblát helyeztek el, a következő szöveggel: „Szilánkját őrzi ez az emléktábla annak a bombának, amely 1944. szept. 16-án este 10 órakor ezen a helyen hullott drága Sionunk falára, romhalmazzá változtatva templomunkat...” In: Szovjet bombázások a Kálvin téren. Internetes forrás: <https://szamos.ro/szovjet-bombazasok-a-kalvin-teren/> A letöltés ideje: 2024. december 26.

⁷⁷ Az 1944-es bombázásokra emlékeztek Szatmárnémetiben. Internetes forrás: http://erdely.ma/hitvilag.php?id=126913&cim=az_1944_es_bombazasokra_emlekeztek_szatmar-nemetiben_video A letöltés ideje: 2016. június 27.

⁷⁸ 1944. szeptember: Szatmárnémeti és Nagykároly bombázása. Internetes forrás: <http://www.hhrf.org/frissujzag/01sep/fu10918.htm> A letöltés ideje: 2016. június 27.

⁷⁹ A borzalom naplója. Emlékezzünk Szatmárnémeti bombázására – megszólalnak a túlélők. Internetes forrás: http://www.szatmar.ro/A_borzalom_naploja/hirek/52908 A letöltés ideje: 2016. június 27.

⁸⁰ A szatmárnémeti püspöki palota falán 2012. szeptember 16-án helyeztek el először emléktáblát, melyen a 21 áldozat neve és egyházi vagy világi életben betöltött tisztsége, illetve tevékenységi köre olvasható. In: Az 1944-es bombázásokra emlékeztek Szatmárnémetiben. Azóta az emléktábla helyszínén hagyományra vált az éves megemlékezés, egyre szerényebb számú túlélővel, illetve általuk írott visszaemlékezés vagy alkalmi vers felolvasásával, egyházi és világi vezetők beszédével, nem ritkán túlélők anyaországi leszármazottainak szónoklatával, valamint koszorúzással. 2024-ben szeptember 15-ére esett a megemlékezés napja: Nyolc évtizeddel a pusztítás után megemlékeztek a szatmárnémeti püspöki palota bombázásáról és áldozatairól. Internetes forrás: <https://romkat.ro/2024/09/15/nyolc-evtizeddel-a-pusztitas-utan-megemlekezes-a-szatmarnemeti-puspoki-palota-bombazasarol-es-aldozatairrol/> A letöltés ideje: 2024. december 26.

⁸¹ A borzalom naplója, valamint idézi: Lokálhístorikák – Amikor bombák martalékává vált a város. Internetes forrás: <https://lokalhistoriak.blogspot.com/2019/09/amikor-bombak-martalekava-valt-varos.html> A letöltés ideje: 2024. május 1.

– a kaszárnya közelében –, de komoly légítámadás nem volt a város ellen. Többször dobáltak le a város fölé ún. világítórakétákat is, ami nagy izgalmat keltett... Már a vacsora alatt is volt zavarórepülés, s ezért igyekeztünk minél hamarabb befejezni azt és hazamenni.”⁸² Körtvélyesi M. Szimplicia nővér, a Páli Szent Vincéről nevezett Szatmári Irgalmas Nővérek rendtársnőjének beszámolójából azt tudjuk, hogy a helyi gimnáziumban német, az egyházi iskolában pedig magyar sebesült katonák voltak elszállásolva.⁸³ Vagyis a légítámadásnak ezek is lehetettek a célpontjai. Mindent egybevetve a bombázás halálos áldozatainak száma több száz fő volt.⁸⁴ A városlakók mintegy fele hajléktanná vált, az emberek pánikszerűen menekültek itt is. Voltak olyan koporsók, melyekre csak ennyi volt felírva, mert nem tudták a földi maradványokat azonosítani: „Ismeretlen nő” vagy „Ismeretlen férfi”. A helyi Kölcsey Ferenc Színházat is telitalálat érte. Éppen egy vöröskeresztes előadást tartottak a hadirokkantak javára, amikor megszólaltak a légiriadó szirénái. A jótékonysági előadás félbeszakadt, a jelen lévő betegeket, rokkantakat éppen sikerült kimenekíteni, és máris hulltak a Sztálin-gyertyák az épületre és környékére. A színház műhelyeinek udvarára két rombolóbomba hullott. Az épület egyik fala és tetőszerkezete beomlott, úgy, hogy az utcáról be le-

hetett látni a színpadra és a nézőtérre. Emberi életben szerencsére nem esett kár.⁸⁵ Néhány nappal későbbi bejegyzésben a nagyváradi székesegyház *Historia domusa* is megörökítette a szörnyű pusztítás nyomait.⁸⁶

Szeptember 17-én kétmotoros román bombázógépek által végrehajtott légicsapást szenvedett el Kolozsvár és a nap folyamán kétszer is Apahida.⁸⁷ Désen a vasútállomást és környékét újabb súlyos szovjet légicsapás érte. A raktárak teljesen kiégtek. Számos halottal és sebesülttel számolhatunk. A Szatmár vármegyei Királydarócra 14 rombolóbomba hullott, mely miatt három ház megrongálódott. A Bihar vármegyei Érmihályfalvára hat, Siterre négy, az Ugocsa vármegyei Halmira öt rombolóbomba zúdult. Kisebb épületkárok keletkeztek.⁸⁸ Ugyanezen a napon, az esti órákban a szovjet légierő immár másodízben támadta Szatmárnémetit.⁸⁹ A bombázás következtében többek között a katolikus szemináriumi épületrész kigyulladt, a tüzet szerencsére sikerült eloltani.⁹⁰

Szeptember 18-án ugyancsak Kolozsvárt és Apahidát bombázták.

19-én román kétmotoros bombázógépek célpontja Szamosfalva, Apahida

⁸² A borzalom naplója

⁸³ Mondtam is, innen nincs kijárat... Internetes forrás: http://www.szatmar.ro/Mondtam_is_innen_nincs_kijarat/hirek/52987 A letöltés ideje: 2016. június 27.

⁸⁴ 1944. szeptember: Szatmárnémeti és Nagykároly bombázása

⁸⁵ Hoffmann Anna: 75 éve bombázták le Szatmárt: rengetegen meghaltak, a város csaknem megsemmisült. Internetes forrás: <https://maszol.ro/belfold/116549-75-eve-bombaztak-le-szatmart-rengetegen-meghaltak-a-varos-csaknem-megsemmisult> A letöltés ideje: 2024. május 1.

⁸⁶ Szeptember 18-i bejegyzés. In: Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál, 38. p.

⁸⁷ Légi háború Magyarország felett 2. 254. p.

⁸⁸ Légi háború Észak-Erdély felett 1944-ben, 307–308. p.

⁸⁹ Szatmárnémeti szőnyegbombázása

⁹⁰ A borzalom naplója

és Dezmér volt.⁹¹ Dést is újra bombázták a szovjetek. Csekély anyagi kárral, de sok sebesülten számoltunk.⁹² Ugyanezen a napon a szovjet légierő harmadszor és egyúttal utoljára támadta Szatmárnémetit.⁹³ A közeli nagytarnai római katolikus templom *Historia Domusa* a légicsapással kapcsolatban a következőket örököltette meg: „A három bombázás olyan rémes és félelmetes volt, hogy még Tarnára is hallatszottak a robbanások, ellátszott a nagy tűz.”⁹⁴ Szatmárnémeti térségében a következő napokban is volt zavarórepülés, és a városon kívüli területekre egy-egy bombát is ledobtak.⁹⁵ Még 19-én Szamosújvárt is bombázták. Az áldozatok száma két halott és egy sebesült volt.

20-án Zilahon a vasútállomást érte légicsapás. Ugyanezen a napon Alkenyér reptere is elszenvedett egy bombázást.

21-én Köröstarjánra négy, Borsra egy rombolóbomba hullott.⁹⁶

22-én a kolozsvári pályaudvar, Pustacsán, Kolos és Felektető szenvedett el hasonló légitámadást.

23-án és 24-én is támadták Pusztacsánt.

Szeptember 25-én ismét a kolozsvári pályaudvart bombázták.

Október 9-én Szamosfalva pályaudvarát támadták harci repülőgépek, aztán feltehetően november elsején

Brassó városát bombázó Consolidated B-24 Liberator szövetséges repülőgépek 1944-ben (Forrás: Fortepan)

B-17 Flying Fortress szövetséges bombázógépek bevetésén: a brassói olajfinomító bombázása 1944. július 4-én (Forrás: Fortepan)

⁹¹ Légi háború Magyarország felett 2. 254. p.

⁹² Légi háború Észak-Erdély felett 1944-ben, 307. p.

⁹³ Szatmárnémeti szőnyegbombázása

⁹⁴ 1944. szeptember: Szatmárnémeti és Nagykaroly bombázása

⁹⁵ A borzalom naplója, valamint: Mondtam is, innen nincs kijárat...

⁹⁶ Légi háború Észak-Erdély felett 1944-ben, 308. p.

Aradot.⁹⁷ Aradot előzőleg már legalább két alkalommal érte légitámadás, július 2-án és 3-án. Az akciók végrehajtói a 8. és 15. AAF kötelékei voltak. A magyarországi célpontok támadása

⁹⁷ Légi háború Magyarország felett 2. 251. p.

előtt vagy után bombázott dél-erdélyi városok között találjuk még Brassót, melyet négy alkalommal is bombáztak a 15. AAF kötelékei: április 16-án, május és június 6-án, valamint július 4-én. A 15. AAF bombázógépei Temesvárt július 3-án, Orsovát pedig július 22-én támadták.⁹⁸

Végezetül vessük tekintetünket a „másik” oldalra, a Magyar Királyi Honvéd Légierő alakulatainak és ellátó egységeinek észak-erdélyi elhelyezkedésére. 1940-ben a Kolozsvár melletti Szamosfalva volt a székhelye a 2. vadászrepülőezred-parancsnokságnak, és itt állomásozott a 2/II. repülőosztály-parancsnokság a 2/3–4. vadászrepülő-századdal és a IX. közelfelderítő repülőszázaddal. Ugyanitt repülőtér-gondnokság is működött.⁹⁹ Egy évvel később a következő változások álltak be: a vezérkari főnök és a honvédelmi miniszter közös alárendeltségében álló, hadseregszintű fővárosi Légierő Parancsnokság alatt találjuk a Budapest–Mátyusföldön települt Gyakorló Repülőezred-parancsnokságot, szervezetileg ez alatt helyezkedett el a 2. vadász gyakorló repülőosztály-parancsnokság, melynek székhelye Szamosfalva, a 2/1. vadász gyakorló repülőszázaddal, alatta pedig a 2. vadász gyakorlatozó repülőüzemi alosztállyal.¹⁰⁰ Ugyancsak 1941-ben tűnt föl Zsibó neve a magyar katonai légügyi térképeken mint a magyar Honvédelmi Minisztérium (HM) Főparancsnokságának alárendelt 4. Repülőüzemanyag-raktár.

A következő esztendő újabb szervezeti változásokat hozott. A budapesti Légierő Parancsnokság alárendeltségében találjuk a 2. repülődandár-parancsnokságot (Debrecen székhellyel), alatta a 2. vadász repülőosztály-parancsnokságot Szamosfalván, s ennek alárendelve a 2/1–2., illetve a 2/3–4. vadászrepülő-századot és a 2. vadász repülőüzemi alosztályt.¹⁰¹ 1943-ban a helyzet a következőképpen változott: a IX. (észak-erdélyi) hadtest területéhez sorolt Szamosfalván állomásozott a 2/1–3. vadászrepülő-század, ezek alatt szolgált a repülőparancsnoki raj a 2. repülőüzemi csoporttal. Ugyanakkor a zsidói 4. repülőüzemanyag-raktárat immár a HM fővárosi székhelyű légügyi főcsoportjának közvetlenül alárendelt Bomba- és Lőszerraktár szolgálatában álló honvédelmi egységként láthatjuk.¹⁰² A legnagyobb változás a sorsdöntő légi háborúk évében, 1944-ben történt, miután a németek megszállták Magyarországot. Ekkor azt kell látnunk, hogy Észak-Erdély a 3. repülőkörzet-parancsnokság területére esett, mely a felvidéki Kassától a Tisza vonalán haladt (Szeged és környezete kivételével), északon pedig ide tartozott a Magyarországhoz 1939-ben visszatért Kárpátalja területe (Ungvár és Munkács környezete) is. Ennek központja Debrecen volt, a Kolozsvár melletti Szamosfalvát azonban „lefokozták” – ettől kezdve mindössze repülőtér-gondnokság működött itt. Ugyanakkor egyszerű repülőtér gondokságot alakítottak ki több partiumi és kárpátaljai településen, valamint Erdély és a Székelyföld több

⁹⁸ Uo., 254. p.

⁹⁹ M. Szabó Miklós: A Magyar Királyi Honvéd Légierő 1938–1945. Bp., 1999. 6. számú melléklet

¹⁰⁰ Uo., 7. sz. [térkép] mell.

¹⁰¹ Uo., 9–10. sz. mell.

¹⁰² Uo., 11. sz. mell.

pontján.¹⁰³ Azt is tudjuk, hogy az 1942. november 15-én létrehozott Székely Határvédelmi Erők parancsnoksága alá tartozott tanulmányunk szempontjából a X. székely légvédelmi osztály, két üteggel, Ditró székhellyel.¹⁰⁴

III. Utószó

Az ismert számszerűsített adatok tanúsága szerint a második világháborús légitámadások idején, 1944. június 2-a és november elseje között, Nagyvárad esetében a 15. AAF összesen 165 db B-17-es bombázógépe támadta a célpontokat, a ledobott bomba tömege 405,9 tonna volt. Kolozsvárt ugyancsak az amerikai AAF bombázói támadták, a 138 db bevetésre felszállt B-24-es

A hatástalanított angol és amerikai bombák országos gyűjtőhelye Magyarországon, a piliscsabai katonai gyakorlótér, 1945-ben. Előtérben egy angol HC 4000 LB típusú, 1800 kg súlyú légiakna, távolabb 227 kg-os bombák láthatók (Forrás: Fortepan)

gépből 128 bombázta a célpontokat, miközben 281,6 tonna bombát oldottak ki.¹⁰⁵ A többi célpont esetében sem amerikai, sem más szövetségi ledobott bombamennyiségi adattal nem rendelkezünk, de az említett két várost sújtó ismert bombamennyiség már önmagában is megdöbbentő nagyságrendű.

Tanulságos még a bombázott észak-erdélyi városokat napra pontosan áttekinteni. Nagyváradot a következő napokon érte légicsapás: június 2-a, augusztus 25-e és 30-a, szeptember 6-a és a következő napok valamelyike. Kolozsvár gyásznapijai június 2-án kívül szeptember 3-a, a 15 és 18 közé eső valamennyi nap, valamint 22-e és 25-e voltak. Máramaroszigetet augusztus 29-én bombázták. Szászrégen augusztus 29-én, 31-én és szeptember 9-én szenvedett légicsapást. Nagykároly máig ható gyásznapja szeptember elseje volt, Marosvásárhelyé szeptember 7-e vagy 8-a. Nagybányát szeptember 14-én sújtották légicsapással. Dés szeptember 14-én, 17-én, 18-án és 19-én volt a szovjet harci repülőgépek célkeresztjében. Szatmárnémetit szeptember 16-án, valamint 17-én és 19-én bombázták.

A teljesség kedvéért még egy körülményt tegyünk hozzá: a háborús hétköznaphoz hozzátartoztak a szövetségesek sajátos propagandaakciói, a röplapszórások is. 1944 nyarán éjszakánként 100–150 angol és szovjet repülőgép is megtette ilyen céllal az utat Jugoszláviától Varsóig – érintve természetesen Észak-Erdély területét is.¹⁰⁶

¹⁰³ Uo., 13. sz. mell.

¹⁰⁴ Suba János: *Erdély határvédelme 1940–1944*. In: *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*. XXVI. évf. (2016.), 51. szám. 84. p.

¹⁰⁵ Légi háború Magyarország felett 2. 302. p.

¹⁰⁶ Légi háború Észak-Erdély felett 1944-ben, 309. p.

Érdekes adalék, hogy erdélyi – még pontosabban Székelyföldről¹⁰⁷ származó – múzeumi műkincsek légítámadás következtében Kis-Magyarország területén is megsemmisültek. Ilyen tragikus sorsra jutott a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum számos muzeális értékű műtárgya is. A nyár végi román átállás miatt Észak-Erdély magyar katonai kiürítése mellett Herepei János múzeumigazgató 1944. szeptember 2-án Szent-Iványi Gábor főispán és Benedek Ernő főhadnagy közreműködésével egy húsztonnás német tehervagonba rakodtatta be a múzeum 46 ládányi anyagát, melynek kísérői Árvay József, Barabás Jenő, valamint a Csíkszentkirályon csatlakozó Székely Zoltán voltak. A legértékesebbnek ítélt múzeumi tárgyakat azonban egy másik szerelvénnel szállították el, melyen kísérőként utazott maga Herepei és családja is. Ez a szerelvény – Désen keresztül – szeptember 16-án érkezett meg rendeltetési helyére, a dunántúli Tolna

vármegyei Lengyelbe. A másik vagon tartalma – Kolozsváron keresztül – az Erdélyi Múzeum Egyesület elképzelései ellenére nem maradt helyben, hanem három teherautón – Budapesten keresztül – szeptember 23-án érkezett meg a keszthelyi Balatoni Múzeumba és a Festetics-kastélyba. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem 22 ládányi anyaga is ide került. A Lengyelre szállított múzeumi anyagot is átirányították Keszthelyre. A folyamatokat Darnay Béla keszthelyi múzeumigazgató koordinálta. A szovjet front előretörése miatt a székely és immár a keszthelyi múzeumi anyagot nyugatabbra menekítették – összesen két vasúti vagonban, 1945. január 5-én Zalaegerszegre szállították. A kaotikus állapotok miatt a vasútállomáson hol nyílt pályán, hol mellékvágányon tartott múzeumi értéktárgyakat tartalmazó vasúti kocsikat fegyveresek őrizték. A Zalaegerszeget ért utolsó szovjet légítámadás 1945. március 28–29-e éjjelén történt, melynek áldozatul esett a Székely Nemzeti Múzeum és a keszthelyi Balatoni Múzeum fent tárgyalt két vagonnyi muzeális anyaga is. A vagonok bombatalálatot kaptak, és teljesen kiégtek. A roncsok közül mintegy 24 kg muzeális értékű vas-, bronz- és cseréptöredéket sikerült megmenteni és Keszthelyre visszaszállítani. A sorsára hagyott roncsok közül azonban a polgári lakosság is számos múzeumi tárgyat vitt el. Az innen-onnan megkerült műtárgyak egy része Keszthelyre, másik része a budapesti Magyar Nemzeti Múzeumba került. Közben Erdélyben Herepeit tették felelőssé a sepsiszentgyörgyi múzeumi anyag pusztulásáért – Magyarországon ez szóba sem került, legfelsőbb szinteken is felmentették a vádak alól. Mindenesetre Herepei sze-

¹⁰⁷ A második világháború székelyföldi hadműveleteinek 80. évfordulója alkalmából tudományos emlékülést tartottak Kézdivásárhelyen 2024. augusztus 24-én. A rendezvényt a magyarországi HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum (HIM), illetve Kovászna Megye Tanácsa, Kézdivásárhely önkormányzata és a Centrum Studiorum Egyesület szervezte. A gazdag programból tanulmányunk témájának megfelelően Gondos László, a HM HIM gyűjteményvezetőjének „Légiháború Erdély felett – német, szovjet és román repülőtevékenység 1944 őszén” című előadását, valamint a főt említett Papp Annamária történész, újságíró „1944. június 2. – Kolozsvár bombázása a kollektív emlékezetben és ismeretlen képi forrásokban” című előadását emeljük ki. In: Farkas Orsolya: Nyolcvan éve, hogy Székelyföld a második világháború hadszínterévé vált. Internetes forrás: <https://szekelyhon.ro/aktualis/nyolcvan-eve-hogy-szekelyfold-a-masodik-vilaghaboru-hadszintereve-valt> A letöltés ideje: 2024. december 26.

mélyes tragédiája, hogy sohasem térhetett vissza Erdélybe.¹⁰⁸

Az 1944-ben erdélyi területek ellen végrehajtott légitámadások számos ismertett várost és jó néhány név szerint ismert vagy azóta már feledésbe merült kisebb települést sújtottak tervszerűen, szándékosan vagy indokolatlanul. Székelyföldnél maradvai ilyen, majdnem elfeledett bombázás a Csíki-medencében is történt. Például, amikor Csíkszentmihályt sújtották a szövetségesek légicsapással, a csíkdánfalvi közbirtokosság gyorssegélyt utalt ki a bombakárosult családok megsegítésére.¹⁰⁹

A légicsapások a kortársak emlékezetében kitörölhetetlen nyomot hagytak és a települések arculatán máig ható változásokat eredményeztek. Illusztrálásként a következő példákat hozzuk: Airizer Zoltán közlése szerint a világháború után, de még a kommunista hatalomátvétel előtt, a Kolozsvár bombázásában részt vett néhány amerikai repülő látogatott a városba. Csodálkoztak azon, hogy a pusztítás nyomai még akkor is látszottak. Megbánást nem tanúsítottak, „csupán” parancsot hajtottak végre – mondták.¹¹⁰ Bogdán Kálmán visszaemlékezésének tanúsága szerint Kolozsvárott még az 1950-es évek má-

sodik felében is javában zajlott a romeltakarítás. Ekkor bontották le a bombázás miatt súlyosan megrongálódott ún. Oberding–Pungucz–Edelstein-ház homlokzati maradványait is. Ennek helyére is négyemeletes tömbházat építettek. Az új épület mögött azonban ma is megvan – szomorú mementóként – az udvari szárny eredeti, ma már a semmibe vezető függőfolyója.¹¹¹

A következő megdöbbentő felfedezés is az 1950-es években Kolozsvárott történt. Az egykori Héjjas Szálloda romjait csak ekkor, egy építkezés megkezdése előtt takarították el teljesen. Az egyik csonkán maradt fal ledöntésekor, a romok alól feltáruló pincében négy – egy női és három férfi – személy földi maradványaira bukkantak. Mellettük bőröndök, ruhával. Bizonyára a szálloda vendégei voltak, akik az 1944. június 2-i bombázás következtében az óvóhelyként használt pincében rekedtek, és segélykérő jeleiket senki sem hallotta meg.¹¹² A bombázások után közel nyolcvan évvel később, 2024 májusában is leltek fel nem robbant szovjet repülőbombát Szatmárnémeti belterületén. A száz kg súlyú szerkezetet markológépes és talajegyengetési munkálatok közben találták, majd a helyszínről elszállították és biztonságos helyen megsemmisítették.¹¹³

¹⁰⁸ A Balatoni Múzeum és a Székely Nemzeti Múzeum műtárgyainak elpusztulása 1945-ben. Internetes forrás: <https://ujkor.hu/content/balatoni-muzeum-es-szekely-nemzeti-muzeum-mutargyainak-elpusztulasa-1945-ben#-null> A letöltés ideje: 2023. június 27.

¹⁰⁹ Pál Zoltán történész, középiskolai tanár, csíkszentmártoni iskolaigazgató (Csíkdánfalva) szíves közléséből

¹¹⁰ 1944. június 2. – Kolozsvár bombázása, 144. p.

¹¹¹ Uo., 40–41. p.

¹¹² Vig István közlése. Idézi: Megsebzett Kolozsvár, 40. p.

¹¹³ Egy 100 kilogrammos repülőbombát találtak Szatmárnémetiben. Internetes forrás: <https://maszol.ro/belfold/Egy-100-kilogrammos-repulobombat-talaltak-Szatmarnemetiben>. A letöltés ideje: 2024. december 26.

Szombati-Gille Tamás

A járdaszegély fenegyerekei

Az utcai extrém sportok kezdetei Nagyváradon

A '90-es évek végén lassan pereg az idő homokja. A nagyvakáció végtelennek tűnik, a nyárnak forró aszfalt- és festékspray-szaga van a barokk palota kertjében. A fiatalok a bazilikából elkunyerált gyertyacsonkokkal dörzsölik be a kőlépcsőket, hogy jobban csússzon rajtuk a gördeszka. Itt bandáznak nap-hosszat, és innen rajzanak ki portyázni a városba a bringások, görkorisok és -deszkások. Ezekben a körökben vetnek lábat először a nyugatról beáramló hiphop kultúra részeként a breaktánc, a graffiti és az extrém sportok. Így a barokk palota kertje az új mozgalmak bölcsőjévé válik. Erről az időszakról beszélgettünk az egykori BMX-es **Truczka Leventével** és a görkorcso-lyázó **Kudelász Balázssal**. (A BMX a

Bicycle Moto-Cross betűszója, amiben a B a kerékpárt, az M a motorbiciklit és az X a kettő keresztezését jelöli.)

Göri, amiért gürizni kellett

„Számomra a fő időtöltés a görkori-zás volt, de mellékesen breaktáncoltam és graffitiztem is. A bandával egész nyá-ron a múzeumkertben lógtunk, mert még nem léteztek skate-parkok a város-ban, és ott jók voltak a lépcsők a gyakor-láshoz. Tíz-tizenkét személy gyűlt össze naponta” – emlékszik vissza **Kudelász Balázs**, aki jelenleg felnőttoktatással foglalkozik az Egyesült Államokban.

Mint hozzát teszi: a sporteszközök akkoriban nagyon drágák voltak. „Nagybátyámtól kaptam nyári melót egy bútorgyárban, és megbótoltam vele, hogy előlegezzem meg háromhavi fizetést, hogy vehessek magamnak egy görkorcso-lyát. Ő belement, és én egész nyáron güröltem, hogy törlesszem az árát, de megérte, mert így délutánon-ként korizhattam” – meséli.

Kezdetek két keréken

„Az első kerékpárom kiskoromban egy tömör gumis Pegas volt, amit a nővéremtől örököltem meg, mint a

Kudelász Balázs

Truczka Levente

legtöbb holmit akkoriban. Avval tanított meg édesapám biciklizni. Máig tisztán emlékszem az első sikeres pedálozásra. Ötéves lehettem, kimentünk az utcára, és én magabiztosan tekertem 20-30 métert abban a hitben, hogy édesapám fogja hátul az ülést, de ő már rég elengedte, én meg csak akkor estem el, mikor erre ráeszmélve hátranéztem” – idézi fel a generációjára általánosan jellemző gyermeki tapasztalatot **Truczka Levente**, aki 2007-ben érettségizett Váradon, majd a kolozsvári egyetemen menedzsment szakot végzett, jelenleg pedig egy szórakoztatóipari dekorációkat gyártó cég nemzetközi projektkoordinátora.

Mint meséli, néhány évvel később, az általános iskolában egy barátja hatására kezdett el komolyabban foglalkozni a biciklizéssel. Róbert klaszikus rosszfiú volt – nehéz családi körülmények közt nőtt fel, folyton zűrökbe keveredett és nem ment neki a tanulás, viszont úgy kerékpározott, mint egy profi, és nem utolsósorban

volt egy BMX-e. A két fiatal között hamar barátság szövődött. Levente segített neki a tanulásban, Róbert pedig cserében megtanította őt a BMX fortélyaira. Miután egy gyengébb minőségű kerékpárt összetört, elérkezett az idő Levente számára is, hogy felhasználva összes megtakarítását és igénybe véve szülei segítségét, megvegye első komoly biciklijét, egy koromfekete Mongoose-t, amivel elkezdett az akkori múzeumkertbe járni, és egyre komolyabb és veszélyesebb trükköket gyakorolni. „Onnantól nem létezett más számomra, csak az iskola és a bicikli” – meséli.

Az extrém sportok váradi bölcsője

A nagyváradi barokk palota és a hozzá tartozó park a Bihar Megyei Körösvidéki Múzeum fennhatósága alá tartozott egészen 2017-ig, amikor az állam ténylegesen visszaszolgáltatta az egyháznak a kommunizmus alatt elkobzott ingatlant. A '90-es években felnőtt fiatalok még múzeumkertnek ismerték a teret, ami társasági életük központja volt. A bringások, görkorszolázók és -deszkások itt találkoztak délutánonként. Mindenki haverságban volt, de portyázni már külön-külön utakon indultak a társaságok, mivel a saját eszközeikhez megfelelő terepet kerestek a városban.

„A múzeumkertbe jártak a fiatalok chillezni (*lazulni – szerk. megj.*) minden iskolából, románok és magyarok egyaránt. Sosem voltak nemzetiségi alapú nézeteltérések, pedig nem arról voltunk híresek, hogy kerülnénk a balhét. Ha néha voltak ellentétek, azok abból fakadtak, hogy ki milyen arc volt,

és az ilyeneket hovatarozástól függetlenül hamar lerendeztük. Jó közösség volt” – idézi fel Balázs.

„Sokan csak azért jártak oda, hogy részei legyenek a bandának, de voltunk páran, akiket komolyabban érdekelt a sport, és kifejezetten azért mentünk, hogy avval az egy-két személlyel találkozzunk, akikkel aztán kimentünk a városba gyakorolni és inspiráltuk egymást a fejlődésre” – teszi hozzá Levente.

A banda

A társasághoz tartozott „Bolond Levi”, aki mindenkinél vadabb figurákat csinált, Kefir, aki ugyan biciklizett is, de sokkal inkább csajozni járt a múzeumkertbe és Tudi, egy román fiú, aki „mindenes” volt, vagyis az összes utcai sportot űzte. Ott volt még egy román gördeszkás srác, akit fiatal kora ellenére mindenki „Pensie”-nek hívott, mert olyan iramban hajtott, mint egy nyugdíjas. A gördeszkázók élvonalában hasított még Zoli és Geri, a legjobb görkorcsolyázónak pedig Ábit tartották, egy idősebb srácot, aki a Kolozsvári úton dolgozott, közel a Salomon gyárhoz. A Plator gyár egy részlegén 1993 óta gyártottak műanyag cuccokat a Salomon vállalat számára, ahonnan kiváló alkatrészeket és pótkerekeket tudott szerezni a társaságnak. Ezek kincsnek számítottak, mivel a görkorcsolya-tartozékok nemcsak megregdrágák voltak, hanem kapni sem lehetett őket Váradon, ezért volt úgy, hogy a budapesti Görzenálból (jelenlegi Budapest Garden) kellett beszerezni a szükséges darabokat.

A társaságához tartozott még a BMX-es Cila, valamint gyakran megfordult a múzeumkertben a város leg-

jobb kerékpározója, Mițu, becsületes nevén Moș Mihai, aki olyan szinten tekert, hogy már akkor világvállalatok szponzorálták, és cikkeket közöltek róla a gyerekcipőben járó országos szaklapok. „Ő volt az első Váradon, aki megcsinálta biciklivel a hátraszaltót. Tömegek gyűltek köré, mikor kijött a múzeumkertbe” – meséli Truczka Levente.

Élet a skate-parkok előtt

Bár a múzeumkert volt a fő találkozóhely, a mountain bike-osok és néha a BMX-esek is kijártak a félxfürdői erdőbe meg a betfiai kráter környékére, ahol kiválóan lehetett gyorsulni és „sarat dagasztani”. Volt még egy kevesebbek által ismert földes „dirt-pálya” a váradi dombokon is, ahová az azóta lebontott repülőhídon áthaladva a nagyállomás fölötti Szent Gellért utcán lehetett felkerekkezni. Itt a bringások sajátkezűleg építették ki maguknak a kihívást jelentő ugratókat és érkezőket egy mezős telken. „A bokrokban tartottunk eldugva ásót, gereblyét, vízespalackot. Ezekkel bizonyos időközönként átépítettük a pályát. Ilyenkor képesek voltunk földművesek módjára túrni a földet reggeltől napnyugtáig” – emlékezik vissza Levente.

A város más szemmel

E sportág szerves része volt Várad bebarangolása s a „legmeredekebb” helyek meghódítása. A fiatalok fizikai kontaktusban voltak az utcával. Ismertek minden kockakövet, repedést és bukkanót. Nemcsak szemlélték a várost, hanem megpróbálták használni is az urbanisztikai elemeket. Teljesen

más, élményalapú dimenziója volt ez a városszeretetnek, amely néha a diadal pillanatainál is emlékezetesebb eséseket produkált.

„Ahol egy átlagos járókelő egy járdaszegélyt vagy korlátot látott, ott mi vonalakat és lehetőségeket arra, hogy ugrassunk, vagy megpróbáljunk egy trükköt, bár ez nem mindenkinek tetszett” – jegyzi meg Truczka. Mint mondja, a hatósági szervek gyakran beléjük kötöttek, mert nemhogy szabályos világítás, hanem még fék sem volt a BMX-eiken, mivel akkoriban az volt a módi, hogy a cipőtálpukat a kerékhez szorítva fékeztek, ezért megesett, hogy szűk kisutcákon tekerve kellett lerázniuk egy-egy rendőrautót, ha nem akartak büntetést.

Amibe egy új trükk került

„Van, hogy tízszer-tizenötször is nekimegy egy trükknek, majd az utolsó pillanatban lefékezel, mire elég bátorságot gyűjtesz ahhoz, hogy valóban végigcsináld. Aztán a sokadik ismétléskor születik benned egy érzés, hogy a helyeden vagy és minden rendben lesz. Persze attól még lehet, hogy a gyakorlatban elesel, de már érzed a magad és a bicikli mozgását a levegőben, és onnantól kezdve minden újabb próbálkozás könnyebb lesz. Eleinte öt ismétlésből csak egy fog sikerülni, később ötből három és így tovább” – magyarázza beszélgetőtársam.

Bizonyos figurák rengeteg gyakorlásba kerülnek, míg másokra az ember megmagyarázhatatlan módon azonnal ráérez. Ez volt a helyzet azzal a bravúrral is, amire Levente mindmáig a legbüszkébb: egy 4,5 méteres ugrás BMX-el, 360 fokos fordulattal a leve-

Levente legendás ugratása 360 fokos fordulattal, amit a Knox magazin fotósa örökített meg

gőben, amelyet második próbálkozásra sikerült végrehajtania. Az ugrásról készült fényképet a *Knox* című országos szaklap tette halhatatlanná.

A fájdalom ellenszere

Persze nem mindig ment minden ilyen simán. Aki extrém sportolásra adta a fejét, annak a sérülésekkel is számolnia kellett. A fájdalom ellen a humor volt a fiatalok legkézenfekvőbb fegyvere.

„Tudtunk nevetni önmagunkon és egymáson. Ez feledtette el velünk a fájdalmat. A legkellemetlenebb esésfajták egyike, amikor az ember a bordáival a biciklivázra esik, és ettől beszorul a tüdejébe a levegő. Ilyenkor hosszú másodpercekig képtelen lélegzetet venni. Csak kilélegezni tud, és azt is nehezen. Mikor először történik, bepánikolsz, s ha erőlteted, még öklendezni is kezdhetsz. Aztán megtanulod, hogy stabil testhelyzetet kell felvenni, és egyszerűen ki kell várni, amíg újra kapsz levegőt.

Akinek már volt ilyen tapasztalata, tudja, hogy nem vészes a dolog. Ezért a banda nagyon jókat tud nevetni a furcsa hörgő hangokon, amiket ijedtében kiad az, akivel először esik meg” – meséli Truczka Levente, aki komolyabb sérülések nélkül úszta meg pályafutását.

„Végignézttem, ahogy mások eltörték a kulcscsontjukat vagy a karjukat. Külső szemlélő számára az ilyesmi mindig szörnyűbbnek tűnik, mint amilyen valójában. Mert az esés is egy képesség, ami fejleszthető. Aki elégszer csinálta, megszokja, hogy amikor a földre huppan, gördüljön tovább, vagy rosszul sikerült ugrás esetén lökje el magától a biciklit a levegőben, nehogy felnyársalja a kormány” – teszi hozzá.

Emlékezetes bukások

A veszély ellenére a fiatalokat hajtotta a kihívás és az összetartozás ígérete. A versenysportágakkal ellentétben, ahol ember ember ellen küzd, itt nem a győzelem volt a cél, inkább az egyéni erőfeszítést és a mozdulatok szépségét értékelték. Aki befektette a kellő időt a gyakorlásba, az a társaság megbecsült tagja volt, függetlenül attól, hogy milyen háttérrel érkezett, vagy mennyire volt ügyes. Ez adott összetartó erőt a közösségnek.

„Az egyedüli voltam a társaságból, aki görkorival leugrott a régi Budi bárhoz vezető lépcsősoron, a központi híd mellett. Elég necces ugrás volt, 180-as fordulattal, ahhoz, hogy háttal érjek földet. Rendben le is érkeztem, de egy kavics leblokkolta a kerekeket. Hátraestem, és jól bevertem a fejemet. A többiek felsegítettek, de mivel nem volt látható sérülésem, elvittek inni a törzshelyünkre, a Speedbe, ami egy

pincebár volt a nagypostával szemben. Éreztem, hogy valami nagyon nem oké, úgyhogy leléptem, és gyalog elsétáltam a megyei kórházig. A sürgősségin az asszisztensnő azzal fogadott, hogy én voltam-e az, aki a központban leugrott a lépcsőn, mert már elő is készítettek számomra egy ágyat az emeleten. Nem tudtam mire vélni a dolgot. Mint kiderült, az osztályvezető idegsebész a Budi bár teraszáról végignézte, ahogy lefejeltem a földet, és betelefonált a kórházba, hogy ha az az idióta bemenne, ne engedjék el komolyabb kivizsgálás nélkül. Egy hétig bent is tartottak agyrázkódással” – meséli Kudelász Balázs.

Egy másik emlékezetes esetben a fiatalok játéka majdnem tragédiába torkollt. Szokásuk volt ugyanis, hogy görkorcsolyával legurultak a püspöki palota borpincéjéhez vezető domb tetejéről, és ugyanabból a lendületből át is gurultak a műút túloldalára, a kert hátsó kijáratánál levő zebrán. Ehhez pont akkor kellett indulni a domb tetejéről, amikor az utcán zöldre váltott a jelzőlámpa. Történt egyszer, hogy a már korábban említett Tudi elbeszélgette az időt, és késve vett lendületet. Mire az utcára ért, a lámpa pirosra váltott, és már nem tudott idejében lefékezni, úgyhogy a lábai becsúsztak az épp arra kanyarodó busz alá. „A hátsó kerék átment mindkét lábfejem, de olyan szerencséje volt, hogy egy karcolás nélkül megúsza, mivel keményebb fajta, úgynevezett hardboot görkorcsolyát hordott, ami jobban tartotta a bokát az ugrásoknál, és valahogy nem roppant össze a busz súlya alatt. Mi fentről néztük végig a jelenetet, és fogtuk a fejünket, amikor láttuk, hogy feltápáskodik és hazagurul, mintha mi sem történt volna” – idézi fel Balázs.

Egy tragikus haláleset

A 2000-es évek elején futótűzként terjedt egy szörnyű hír a váradi fiatal-ság körében: villám ütött agyon egy fiút a múzeumkertben. Az extrém sportos közösség több tagja is szemtanúja volt az esetnek, és tehetetlenül nézte végig, ahogy a társa szörnyethal. Azokban, akik ott voltak, a mai napig élénken élnek a rémfilmbe illő részletek.

„Az egész úgy kezdődött, mint bármelyik nap. Chilleztünk és görkoriztunk a múzeumkertben. Aztán hirtelen rossz idő lett, de az volt a vicces, hogy nem esett az eső, mert akkor már futottunk volna haza. Esőben ritkán görkoriztunk, mert berozsdásodhattak a csapágyak. Négy román srác a környező tömbházakból ott kártyázott egy fa alatt, és egyikük a talpával a fatörzshöz támaszkodott. Húsz méterre lehattunk tőlük. Egyszer csak becsapott a villám. A társaságból hárman, akik nem értek a fához, szabályosan elrepültek, a csávó, aki a fának támaszkodott, pedig egy az egyben kigyulladt. A légnyomástól én is leestem a lábamról. Először nem tud-

Balázs a múzeumkert kőlépcsőin gyakorolt

tam, mi történt. Mikor feltápaszkodtam, láttam, hogy a srác térdre esik, majd konkrétan belobban. Odarohantunk. A haverom, Kefir pólójával próbáltuk oltogatni, de a srác már rég halott volt. Olyan forró volt a teste, hogy a pulzusát sem tudtuk ellenőrizni, de a bőre fekete volt, mint a korom, és kilátszottak a fogai, mert leégett az ajka. A villámcsapás miatt nem volt térerő, ezért páran a társaságból elszaladtak értesíteni az áldozat szüleit. Az édesanyja hamarabb ért a helyszínre, mint a mentők, és próbálta élesztgetni, de már nem volt mit tenni” – emlékezik szomorú szívvel Balázs.

A 2000-es évek elején még nem fordítottak túl nagy figyelmet arra, hogy elbeszélgessenek a gyerekekkel a történekekről, vagy iskolapszichológushoz küldjék őket, holott voltak utóhatásai. „Körülbelül egy évvel az eset után a konyhában ültem és ettem, amikor odakint vihar támadt. Az ablakon át láttam egy villámlást, és a kezem megállt az étellel félúton a szám felé, aztán amikor jött a dörrenés, öntudatlanul elejtettem a kanalat, ami nagy csörömpöléssel a padlóra esett. Csak utólag fogtam föl, hogy mi történt. Teljesen lefagytam” – emlékezik vissza egy másik szemtanú, Kucsera Norbert a sokkoló tapasztalat utóhatásaira.

A fa, amibe a villám csapott, hosszú hónapokig a fiatalok zárandokhelyévé vált. Volt, aki virágot vagy mécsest helyezett a fa tövébe, de főként a halott fiú baráti társasága ülte körül délutánonként, és jaj volt annak, aki ott próbált görkorcsolyázni vagy biciklizni.

Nem számított, honnan jöttél

A hiphopos közösség méltósággal vészelte át ezt a traumát és sok egyéb

történést, melyek rap-szövegeket és falfirkákat ihlettek az akkori generáció életében. Függetlenül attól, hogy ki mivel foglalkozott, a középpontban mindig a közösség állt.

„Ha kijártál a múzeumkertbe, mind-egy volt, hogy gazdag voltál vagy szegény, hogy punk voltál vagy rapper. A bandához tartoztál. Nem létezett bullying (*zaklatás, megfélemlítés – szerk. megj.*) Ha valaki hülyére vett másokat, azt lerendeztük egymás közt. Nem mutogattunk egymásra ujjal, és senki nem nőtt fel traumákkal” – meséli Kudelász Balázs.

„A pénz értékét palacsintában és bicikligumiban mértük. A Două Roți-ban 6 lejért lehetett kapni egy belső gumit és 12 lejért egy külsőt. Egy palacsinta meg 2 lej volt. Ez azt jelentette, hogy akinek 10 lej volt a zsebében, az nyugodtan megpróbálhatott egy új trükköt, mert ha kilyukadt a belső és nem sikerült megfoltozni, akkor vehetett egy újat, és még egy palacsinta is belefért. Mindannyian az ócskapiacra vett külföldi használt ruhákba öltözködtünk, mivel a deszkás ruhamárkák még nem voltak kaphatók a boltokban” – mondja Truczka Levente.

Generációváltás

Az évek múlásával a kemény magból sokan más városba költöztek továbbtanulni vagy dolgozni, így az egykor elválaszthatatlan társaság lassan felbomlott. Helyüket a 2000-es évek első évtizedének végén átvette egy fiatalabb generáció, amely már más körülmények között nőtt fel, és más lehetőségekkel rendelkezett, tapasztalatuk így markánsan különbözik is az Y-generációsokétól.

„Szomorú volt végignézni, ahogy egyre ritkult a múzeumkertes társaság. Persze a sportolás nem szűnt meg. Jöttek fiatalabbak a legújabb biciklikkel és felszerelésekkel, sokkal komolyabb anyagi háttérrel, mint ami nekünk volt annak idején, és voltak köztük jó páran, akik elvitathatatlanul ügyesek is voltak, és elképesztő trükköket csináltak. De ezzel párhuzamosan szétszéledt a régi banda. Én is felnőttem, elvégeztem az iskolát, és Kolozsváron folytattam a tanulmányaimat, ami nem is lett volna baj, mert amikor kiköltöztem, vittem a kerékpáromat is magammal. Biztosra vettem, hogy Kolozsváron is megtalálom a társaságomat. Bizonyos fokig így is lett, mert az első naptól kezdve, hogy kimentem a városba, volt kivel biciklizni, de nekik más volt a kultúrájuk, amivel nem tudtam azonosulni. Számukra a dolog abból állt, hogy kitekertek a városba, ültek a biciklin, könyököltek a kormányon és beszélgettek, amihez én nem voltam hozzászokva. Ráadásul cigarettáztak, amihez szintén nem voltam hozzászokva, mondhatni, utáltam, ahogy a legtöbben, akik komolyan vették a sportot. Rá kellett jönnöm, hogy a váradi társaság nélkül már nem volt ugyanaz az élmény, és egy idő után szögre akasztottam a kerékpáromat” – összegez Levente.

Bár ezzel egy korszak lecsengett, annak élményeit örökre magukban hordozzák az egykori extrém sportolók. Egyesek csupán más sportágra váltottak, mint például a snowboard (hódeszka), míg mások az élet más területein keresnek folyamatos kihívásokat, továbbra is emlékezve arra a semmihez nem fogható érzésre, mikor tucatnyi horzsolás után, vérrrel és verejtékkel megvalósították a trükköt, amit elképzelték.

Bán László

Az atom energiája

Bevezetés

A civilizáció fejlődése valószínűleg megállíthatatlan folyamat, az ember nem elégedhet meg a pusztta létehez szükséges energiával, ami az emberre válaskor elég volt. A mai civilizáció fenntartásához sokkal több energiára van szükség. Ezért jogos a kérdés: az energiaforrások kimerülése, az energiatermeléssel és -fogyasztással járó nagymértékű környezetszennyezés veszélyezteti-e az emberiség jövőjét? Nő a felelősségük azoknak, akik döntéseket hoznak: hogyan elégítsék ki az energiaigényeket a sokféle lehetőség közül; ugyanakkor változik az emberek tudata is az energetika problémáinak megértésében. Ennek rendkívüli jelentősége van, mert az energia termelésével kapcsolatos mellékhatásoknak, az energia racionális felhasználásának az ismeretei közüggé kell váljanak. Jelenleg a kőolaj a legfontosabb energiaforrás, ebből hőenergiát nyernek, aminek egy részét elektromos energiává alakítják. A kőolaj, a szén és bizonyos mértékben a földgáz használata energiatermelésre mind nagyobb gondot okoz az emberiségnek. A fő gond a légkör szennyezése. Az új technológiák lehetővé teszik a napenergia és a szélenergia olyan mértékű termelését, hogy egyes országok kezdték leépíteni a légszennyeződést előidézı erıműveket, és vitatható módon az atomerőműveket is. Ennek megfelelően Németország 2023-ban le-

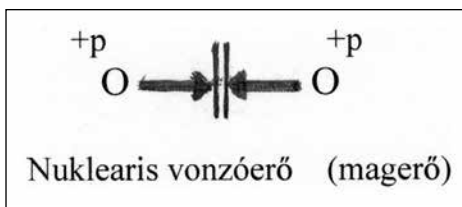
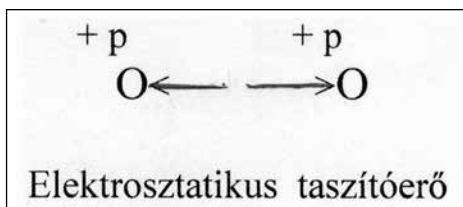
állította a három utolsó atomerőművét. Mivel a nap- és szélenergia működése függ a napszakoktól és az időjárástól, ezeknek tárhódításával szükségesnek bizonyult stabil, éjjel-nappal rendelkezésre álló, kevésbé szennyező, nagy teljesítményű erőművek használata is, amivel kiküszöbölhetők az ingadozások az energiatermelésben.

Mai ismereteink szerint elkerülhetetlen az atomenergia használata, ami jól bevált technológia, nem okoz széndioxid-kibocsátást, a sugárzó melléktermékek felhasználása, tárolása megoldott, az üzemzavarok esetén fellépő sugárzás veszélye a technika fejlődésével minimálisra csökkenthető, és ami lényeges, kiegészíti a megújuló energiatermelést. Ezért szükséges a meglévő atomerőművek működésben tartása és újabbak építése. Kína élen jár a megújuló energia termelésében, ugyanakkor a napjainkban épülő 63 atomreaktor nagy része Kínában épül.

Elgondolásunk: megismertetni az atomenergiával kapcsolatos fogalmakat alapvető szinten.

Honnan ered az atom energiája?

Az atom szerkezetének megismeréséhez nem elégségesek a klasszikus fizika által nyújtott ismeretek. A 20. század első 30 évében a fizikában szemléletváltásra volt szükség, ami a relativitáselmélet és a kvantumelmélet kidolgozásához vezetett.

Az atommagon belül ható erők

Az atommagban egymás mellett találhatók semleges neutronok és töltéssel rendelkező protonok, amik azonos előjelű, pozitív elektromos töltésük miatt taszítják egymást. Mégis, mi tartja össze őket az atommagban? Nos, atomi szinten vannak olyan erők, amelyeket a klasszikus fizika nem ismer, ezek a magerők, vonzó erők, amelyek az atommagon belül kis távolságon hatnak az atommag összetevői között, és sokkal erősebbek, mint az elektrosztatikus taszítóerők. (Kisebb nukleontávolságok esetén azonban ezek az erők rendkívül taszító hatásúak, ami bizonyos távolságra tartja egymástól a protonokat és a neutronokat).

Abban az esetben, ha nukleonok (protonok, neutronok) válnak ki az atommagból, az őket összetartó magerő megszűnésével óriási energia szabadul fel. Ezen a jelenségen alapul a nap energiája, az atomreaktorok energia-termelése, valamint az atomfegyverek pusztító hatása. A világ 1945. augusztus 6-án ismerte meg a Hirosimát elpusztító atombomba hihetetlen erejét, amit egy mindössze 17 cm átmérőjű urángömbben végbement maghasadás idézett elő.

De hogyan alakul át az atom belsőjében uralkodó kötési energia szabad energiává? Mekkora ez az energiamennyiség? Ha az atommagban a kötési energia felszabadul, és sugárzás formájában elhagyja az atommagot,

akkor a sugárzás nemcsak energiát visz magával, hanem tömeget is, ugyanis Albert Einstein fizikus bebizonyította, hogy az energiának tömege van. Az energia tömege kiszámítható egy képlettel, ami szintén A. Einsteinnek tulajdonított, ez egy korszakalkotó egyenlet, meghirdeti, hogy a tömeg és az energia egyenértékű: $E = mc^2$. Itt az E-energia, m-tömeg, c-egy állandó, aminek az értéke megegyezik a fény sebességével légüres térben (300.000 km/mp). Ha tudjuk az atommag tömegét, láthatjuk, hogy az nagyobb, mint az őt alkotó részecskék (protonok, neutronok) tömegének összege. Ebből a tömegek közti különbségből a fenti képlet segítségével kiszámolható, hogy mekkora energia van az „atommagba zárva”. Ez a magenergia, ami ha kisugárzik, magával viszi a hiányzó tömeget. Emberi léptékkel a hiányzó tömeg végtelenül kicsi, viszont a felszabaduló energia végtelenül nagy. Egy gramm tömegre vetítve ez az energia megfelel 25 millió kilowattóra elektromos energiának, ami egy 1000 MW teljesítményű erőmű több mint egy napi energiatermelése. Még érthetőbben: ez egy közepes méretű megye akár heti villamosenergia-fogyasztása is lehet!

Amennyiben az eddig elmondottak túlságosan elvontnak tűnnek, egy példa szolgálhatja a könnyebb megértést. Láttuk, hogy az energiának tömege van. Ezért ha egy pohár vizet szoba-

hőmérsékletéről 1000 C fokra melegítünk, annak nemcsak az energiája, de a tömege is megnő! Ha ismét lehűtjük szobahőmérsékletre, nemcsak az energiája csökken le, hanem az elvesztett energiának megfelelően a tömege is lecsökken.

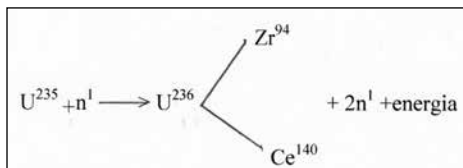
Hogyan szabadítható fel az atomenergia?

Amennyiben a szabad protonok vagy neutronok ütközéskor behatolnak az atommagba, kölcsönhatásba lépnek az atommaggal, és abban szerkezeti változásokat idéznek elő, ugyanakkor óriási energia szabadul fel (magenergia). Ezek a változások lehetnek: vagy atommaghasadás, vagy az atommagok fúziója.

A nagy atommagok hasadása

A nagy atommagok a magukban foglalt nagyszámú neutronok és protonok miatt kevésbé stabilak, ezért az atommag belsejébe hatoló neutron azokat kettéhasítja, ami magenergia felszabadulásához vezet. Az 1930-as évekig a legtöbb tudós Einstein következtetéseinek nem tulajdonított különösebb jelentőséget, de ekkor Lise Meitner német fizikusnőnek a tömeg-energia egyenértékűség alapján sikerült megadni a maghasadás elméleti leírását. A természetben fellelhető ércetek közül a 235 tömegszámú urán viszonylag könnyen hasad.

A keletkező atomok, hasadékok a cirkónium és a cérium. Az urán maghasadásának egyik következménye a tömegdefektus, vagyis az a tény, hogy a hasadási termékek tömegének az összege kisebb a hasadás előtti tömegek

A maghasadás egyik egyenlete

összegénél. Ha tudjuk az urán atommagjának és a maghasadás után keletkező atomok magjainak a tömegét, ezek különbségéből kiszámolható az urán maghasadásakor felszabaduló energia. A különbségnek megfelelő Δm tömeg $E = \Delta mc^2$ energiával egyenértékű. (Az $E=mc^2$ egyenletnek a helytelen értelmezése: a tömeg energiává, az energia tömeggé alakulhat.)

A természetben a sokkal nagyobb mennyiségben fellelhető urán nem hasad, viszont ebből mesterséges úton plutónium állítható elő, ami viszont könnyen hasad, ezért energiatermelésre alkalmas (ugyanakkor atombomba készítésére is használható).

A könnyű atommagok egyesülésekor felszabaduló energia

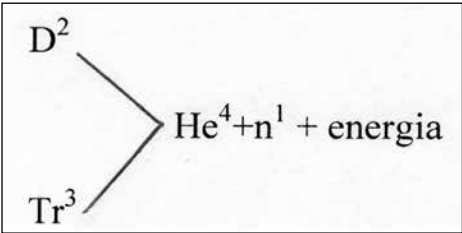
Az atommaghasadás ellentétes folyamata a magfúzió, amelynek lényege a hidrogénizotópok héliummaggokká való egybeolvadása, amelynek a fajlagos energiaszabadulása több tízszerese is lehet annak, amit a maghasadás biztosít. A hidrogén izotópjainak héliummaggá való egyesítése még nem jöhet számításba felhasználható energiaforrásként, a termionukleáris folyamatot egyelőre a hidrogénbomba esetében valósították meg. Az ellenőrizhető atomfúzió megvalósítása ma még kísérleti stádiumban van. A folyamatos és szabályozott energiater-

melés biztosításához a magfúzióban résztvevő gázokat forró plazmaállapotba kell hozni (ami például a deuterium és trícium esetében 50 millió fokon történik), és ami a legnagyobb nehézséget okozza: ezt az állapotot folyamatosan fenn kell tartani. Viszont az emberiség energiaigénye elméletileg végleg megoldódna, mivel a tengerek vizében szinte korlátlanul kitermelhető a hidrogén és izotópjai.

Mivel a jövő energetikájában mind nagyobb szerepet fog játszani a maghasadási energia, és remélhetően a magfúziós energia is felhasználhatóvá válik, a fentebbi ismeretek elősegíthetik az atomerőművek működésének és környezetre gyakorolt hatásuknak minél szélesebb körben való megismerését

Az atomról röviden

Az atomot felépítő részecskék a proton, a neutron és az elektron. Az atom középpontjában lévő atommagot protonok és neutronok alkotják. Mivel ezeknek tömege jóval nagyobb, mint az

A magfúzió egyik egyenlete

elektronoké, az atom tömege az atommagban összpontosul. A tömegszám a protonok és a neutronok számának az összege. Az atommag pozitív töltését a benne elhelyezkedő protonok adják. A protonok azonos töltésük miatt taszítják egymást, azonban atomi szinten vannak olyan erők, ezek a magerők, vonzó erők, amelyek az atommagon belül kis távolságon hatnak az atommag összetevői között, és sokkal erősebbek, mint az elektrosztatikus taszítóerők. Az atomban a protonok száma megegyezik az elektronok számával, ezért az atom semleges töltésű. A negatív töltésű elektronokat a protonok pozitív töltése tartja az atommag körüli pályán.

Néhány adat az atomról és összetevőiről:

	Átmérő	Tömeg	Töltés
Atom	10 ⁻⁸ cm	-----	semleges
Atommag	10 ⁻¹²	-----	pozitív
Proton	10 ⁻¹³	1,63.10 ⁻²⁴	pozitív
Neutron	10 ⁻¹³	1,63.10 ⁻²⁴	semleges
Elektron	10 ⁻¹⁶	9,109.10 ⁻²⁸	negatív

Irodalmi hivatkozások:

[1] Vajda Gy.: *Energetika* I., II., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981
 [2] Niederkorn J.: *A változó energia*, Kriterion Kiadó, Bukarest, 1977
 [3] M. Born: *Teoria relativității a lui Einstein*, Editura științifică, București, 1969

- [4] G. Gamow.: *Biografia fizicii*, Editura științifică, București, 1971
- [5] *** *Leálltak a németországi nukleáris erőművek*. Magyar Energetika. A Magyar Energetikai Társaság lapja, XXX. évfolyam, 2. szám, 2023. jún., 31. old.
- [6] *** *A nukleáris energia új korszaka*. Magyar Energetika. A Magyar Energetikai Társaság lapja. XXXII. évfolyam., 1. szám, 2025. márc., 42. old.

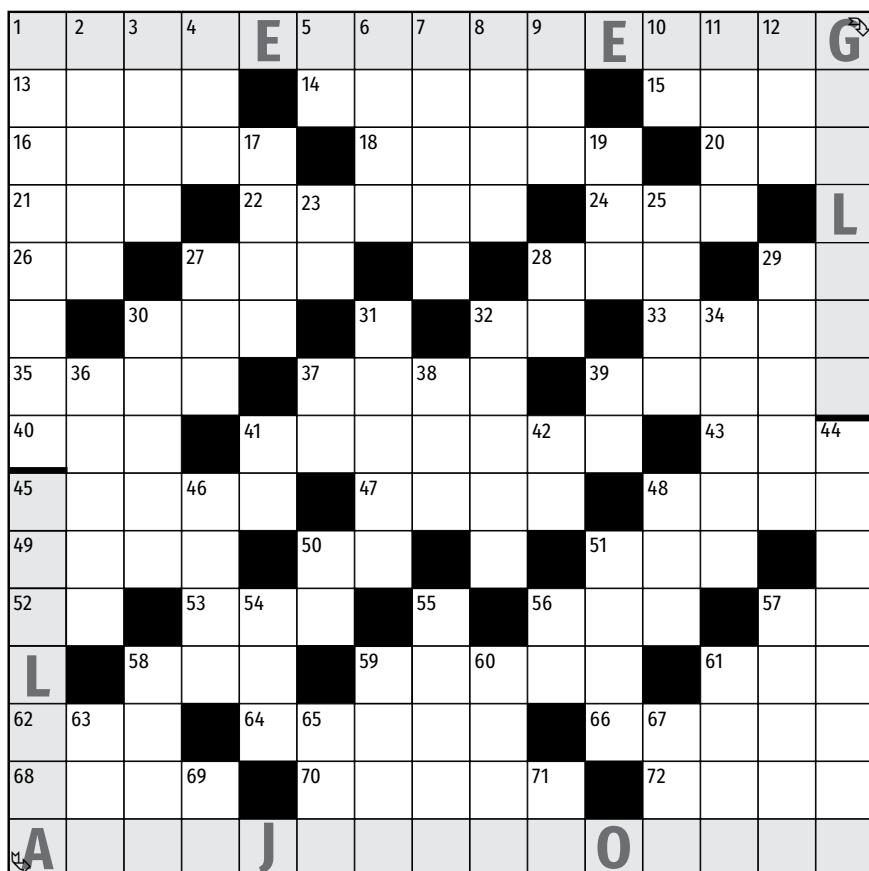

A meséről

Carl Gustav Jung (1875–1961) svájci pszichiáter véleményét idézzük a rejtvényben a **vízszintes 1.** és a **függőleges 45.** alatt.

VÍZSZINTES: 13. Félelem jelzője. 14. Rászokik. 15. Elmesport. 16. Város Krassó-Szörény megyében. 18. Finom cipő. 20. Új – Bécsben. 21. Thaiföldi, olasz és német autók betűjele. 22. Könnyű lovaskocsi. 24. Arra a helyre. 26. Kiadó-rész. 27. Rendszerbe illeszthető tétel. 28. Kerti szerszám.

29. Perecvég. 30. Kézimunkázik. 32. Az irídium vegyjele. 33. Grillsütő része. 35. Kisázsiai szőnyegfajta. 37. ... Alda – amerikai filmszínész, rendező. 39. Régi halászeszköz. 40. Gléda. 41. Szigligeti Ede drámája. 43. Kelet része! 45. Sznigál. 47. Vasútállomás terme. 48. Mongol kán volt. 49. Talált. 50. Tiltó szó. 51. Elborít. 52. Lap és csoki is van ilyen. 53. Hozzányúl. 56. Haza. 57. Dagadni kezd! 58. Kettőzve: halandzsa. 59. Álcáz. 61. Évezred. 62. ...-hal, ami nem hal. 64. Valamely személy. 66.

Az ókori Izrael második királya. **68.** K-mezon. **70.** A Szajna francia neve. **72.** Jean ... – francia színész.

FÜGGŐLEGES: **1.** Joseph Haydn operája. **2.** Hóbert. **3.** Kelta eredetű női név. **4.** Szögfüggvény (röv.) **5.** Arad megye betűjele. **6.** Az egyik apostol. **7.** ... éder – hús oldalú mértani test. **8.** Anyós (rég.). **9.** Földpálya része. **10.** Nitrogén és kén vegyjele. **11.** Mens ... in corpore sano. **12.** Dísz. **17.** Tüskés gyomnövény. **19.** Biztató szó. **23.** Sínvégek. **25.** Női név. **27.** Főzeléknövény. **28.** Cipész szerszáma. **29.** Pamacs. **30.** Tyúk teszi. **31.** Kezdetről. **32.** Reakcióba nem lépő anyag. **34.** Árjegyzék. **36.** Babfőzelékféle. **37.** Rangjelző előtag. **38.** Szintjénél mélyebbre. **39.** Volt és coulomb rövid jele. **41.** Parkban van. **42.** Japán drámai műfaj. **44.** Puccini operája. **46.** Bíró teszi. **48.** A -ban párja. **50.** Mutató szócska. **51.** Angol főnemesi cím. **54.** ... ember fiai (Móra Ferenc). **55.** Tartózkodik. **56.** Hektár (röv.). **57.** Bús román népdal. **58.** Jean Baptiste ..., francia fizikus (1774–1862). **59.** Román vonat. **60.** Mozi – oroszul. **61.**

Mókus. **63.** Rossz helyzet. **65.** Vásár része! **67.** Spárga-darab. **69.** Nátrium vegyjele. **71.** Spanyolország és Portugália gépkocsije.

Barabás Zsuzsa

A helyes megfejtést beküldők között 3 hónapos *Várad*-előfizetést sorsolunk ki! A megfejtést postán vagy e-mailben juttathatják el szerkesztőségünk címére: *Várad* folyóirat, 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; varadszerkesztoseg@gmail.com. Kérjük, tüntessék fel a nevüket és a pontos lakcímküket!

Beküldési határidő: **2025. október 1.**

Július–augusztusi duplaszámbunkban megjelent rejtvényünk (*Cicero véleménye*) helyes megfejtése: „A múltat nem lehet megváltoztatni, de tudunk belőle tanulni.”

FIZESSEN ELŐ FOLYÓIRATUNKRA!

A *VÁRAD* előfizetési díja: 3 hónapra 25 lej, 6 hónapra 50 lej, 1 évre 100 lej. A lap előfizethető a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár pénztárában készpénzzel vagy bankkártyával, postán pénzesutalvánnyal (mandat postal) az „Abonament *Várad*” megjegyzésnek a feltüntetésével: Consiliul Județean Bihor; CUI 4244997; Cod IBAN: RO19TREZ07621360250XXXXX, Trezoreria Oradea. Az előfizetők a lapot postán kapják meg, ezért kérjük, a nevet és a pontos lakcímet tudassák szerkesztőségünkkel személyesen, telefonon vagy elektronikus postán a következő elérhetőségeken: Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó; telefon: 0259/431–257, 116-os mellék; 0771/269–647; postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; e-mail: varadszerkesztoseg@gmail.com; bibliobihor@yahoo.com.

Lapszámunk szerzői

ANISZI KÁLMÁN (1939, Magyarakucs, Bihar m.) író, esszéíró, szerkesztő, egyetemi oktató. Kolozsváron járt egyetemre, ott is dolgozott, tanított, a rendszerváltáskor költözött Budapestre. Kéttucatnyi önálló kötete jelent meg, többnek volt a társszerzője, szerkesztője, *Az út bennünk van* címmel tavaly adta ki válogatott novelláit, elbeszéléseit.

BÁN LÁSZLÓ (1941, Nagyvárad) nyugdíjazásáig villamosmérnökként dolgozott. A technikai jellegű cikkeken kívül, amelyek a Nagyvárad Állami Egyetem kiadványaiban és az *Energetica* folyóiratban jelentek meg, a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlék hely Társaság lapja, a *Partium*, valamint az *Erdélyi Gyopár* folyóirat is közölte írásait.

BLÁGA L. JÓZSEF (1948, Marosvásárhely) nyugalmazott filozófianár. 1981-től Margittán él. Filmjegyzei, társadalmi esszéi, politikai elemzései a marosvásárhelyi *Új Élet*, a nagyvárad *Reggeli Újság* és *Bihari Napló*, a kolozsvári *Szabadság* című lapokban, ill. a budapesti *Átalvetőben* jelentek meg.

DEBRECZENY GYÖRGY (1958, Budapest) költő, könyvtáros, szülővárosában él. Eddig 16 verseskötete jelent meg, a legutóbbiak: *Ezen a szép napon: Thomas Bernhard breviárium* (AJ Téka Kiadó, 2019); *Három menetben, kollázs nélkül* (AJ Téka Kiadó, 2020); *Nincs semmi, Tandori úr* (AJ Téka Kiadó, 2021).

DOMONKOS LÁSZLÓ (1951, Szeged) író, újságíró, televíziós szerkesztő. Elsősorban történeti esszéket, szociográfiát és a közelmúlt fehér foltjait feldolgozó dokumentumprózákat ír, könyveket szerkeszt, folyóiratokban, lapokban publikál. Háromtucatnyi kötete jelent meg, a legutóbbi ez évben *Isten hírével* címmel (válogatott elbeszélések).

G. KATONA JÓZSEF (1961, Gencs, Szatmár m.) költő, műfordító 1981-ben érettségizett, akkor jelent meg az első verse nyomtatásban. Gyárban dolgozott, 1987-ben kis lakatosműhelyt nyitott, később gazdálkodásból élt, jelenleg rokkantnyugdíjas. Tucatnyi saját vers- és fordításkötete jelent meg, legutóbbi a *Ha láthatná ezt Kölcsey* (Ab Art Kiadó, 2025).

ISTVÁN ZSUZSANNA (2000, Nagyvárad) színháztudomány alapszakon végzett a kolozsvári BBTE-n, majd zeneművészeti instruktor diplomát szerzett a Szegedi Tudományegyetem mesterképzésén. Dolgozott korrektorként,

szerkesztőként és zenei nevelőként. Korábban kritikái jelentek meg a *Színház* folyóiratban, az *Újváradban* és a *Játéktérben*.

JEZSÓ ÁKOS (1965, Budapest) író, tanár, újságíró, jelenleg az MTVA munkatársa. Legutóbbi kötete idén júniusban jelent meg a Magyar Napló Kiadónál *Éjjélre kialszanak a lángok* címmel.

KIS KRISZTIÁN BÁLINT (1980, Karcag) történész, tanár, idegenvezető. Egyetemi tanulmányait Szegeden és Egerben végezte. Gyermekkora óta Szolnokon él, középiskolában oktat. A kutatás és a publikálás mellett vers- és prózaírással is foglalkozik.

OLÁH ANDRÁS (1959, Hajdúnánás) Illyés Gyula- és Ratkó József-díjas, Quasimodo-különdíjas költő, író. A *Partium* folyóirat szerkesztője, Mátészalkán él. Legutóbbi kötete: *Fagypony alatt* (versek, Magyar Napló Kiadó, Bp., 2020).

PETRUSÁK JÁNOS (1970, Nyíregyháza) szülővárosában élő író, újságíró, drámaíró, tanár. Mint forgatókönyvíró és riporter filmezéssel is foglalkozik. A Nyíregyházi Főiskolán tanított (2003–2013), jelenleg a felnőttképzésben dolgozik. Több könyve jelent meg, több drámáját játszották Magyarországon és Romániában. Tagja a Magyar Újságírók Közösségének és a Magyar Írószövetségnek.

VÉGH BALÁZS BÉLA (1953, Börvely, Szatmár m.) irodalomtörténész, nyugalmazott egyetemi oktató, 2015 és 2023 között a *Sugárút. Szatmári Műhely* c. folyóirat felelős szerkesztője. Tanulmányai erdélyi, felvidéki és magyarországi folyóiratokban és kötetekben jelentek meg. Legutóbbi könyve: *Gyermekversek titkos kertje* (Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2020).

WESSELY GÁBOR (1957, Szolnok), író, újságíró, Tolnán él, nyugdíjas. Kötete eddig 29 jelent meg (versek, kisprózák, naplók, válogatott cikkek). A „Kézjegy” Tolnai Tollforgatók Klubjának alapító elnöke, az egyesület 23 antológiáját rendezte sajtó alá. Legutóbbi, idej kötetei: *Szövegszövet és Anekdóták*.

ZOLTAY LÍVIA (1974, Budapest) a szülővárosában él, jogászként dolgozik. Eddig az alábbi folyóiratokban, irodalmi lapokban jelentek meg írásai: *Apokrif, A Vörös Postakocsi, Helikon, Kis Lant, Napút, Szabadság, Új Nautilus, Várad, Palócföld, Irodalmi Jelen*.

